

AZƏRBAYCAN DİLİ 8

MÜƏLLİM ÜÇÜN
METODİK VƏSAİT

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

**Yeganə Hüseynova
Samirə Bektaş**

AZƏRBAYCAN DİLİ

8

**MÜƏLLİM ÜÇÜN
METODİK VƏSƏİT**

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
08.06.2015-ci il tarixli 645 nömrəli əmri ilə
təsdiq edilmişdir.

Yeganə Hüseynova, Samirə Bəktaş
Azərbaycan dili – 8. Müəllim üçün metodik vəsait
Bakı, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, 2015, 160 səh.

ISBN 978-9952-505-17-7

Kitabın məzmunu və tərtibatı üzrə təklif və iradlarınızı info@eastwest.az ünvanına göndərə bilərsiniz.

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, 2015

GİRİŞ

Əziz və hörmətli müəllimlər!

İstifadəni təqdim edilən dərslik komplekti dərslik və müəllim üçün metodik vəsaitdən ibarətdir.

8-ci sinifdə Azərbaycan dili fənninin tədrisi həftədə 3 saat olmaqla 34 həftə üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Hər bölmənin sonunda Kiçik Summativ Qiymətləndirmə (KSQ), yarımilin sonunda isə Böyük Summativ Qiymətləndirmə (BSQ) keçirilir.

Dialoglara və bəzi mətnlərə ad verilməmişdir. Məqsəd odur ki, şagird oxuduğu və öyrəndikləri əsasında özü adlandırmağı bacarsın. Bu, 1.1.2. və 1.2.4. alt standartlarının reallaşmasına xidmət edir.

Bölmələrdə dil qaydalarının tədrisi aşağıdakı ardıcılığa əsasən müəyyənləşdirilmişdir:

I bölmədə – söz birləşmələri, onların quruluşuna görə növləri, tərəflərin ifadə vasitələrinə görə növləri, ismi və feili birləşmələr; mürəkkəb adlar və onların yazılış qaydaları (Qeyd edək ki, mürəkkəb adların yazılış qaydalarının müxtəlif bölmələrdə kontekstdən çıxış edərək öyrədilməsi nəzərdə tutulmuşdur);

II bölmədə – sintaktik əlaqələr və onların növləri;

III bölmədə – cümlə üzvləri, onların ifadə vasitələri, söz sırası;

IV bölmədə – həmcins üzvlər və əlavələr, onlarda durğu işarələrinin işlənməsi;

V bölmədə – ara sözlər və xitablar, onlarda durğu işarələrinin işlənməsi;

VI bölmədə – söz-cümlələr, cümlənin məqsəd və intonasiyaya, şəxsə görə növləri.

Dərslikdə şagirdlərin şifahi və yazılı nitqin formalaşması, dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi məqsədilə verilmiş mətnlər məzmun baxımından altı bölmədə qruplaşdırılmışdır. Mətnlər nitq bacarığını (dinləmə, oxu, danışma, yazı) inkişaf etdirməyə xidmət edir. Linqvistik qaydalar, söz ehtiyatlarının zənginləşdirilməsi də mətnlərlə əlaqədar kompleks şəkildə fəaliyyətə yönəldilir.

Müxtəlif üslubi imkanları nəzərə alaraq hər bölmədə məişət, bədii, elmi və kütləvi mətnlər təqdim olunmuşdur. Mətnlərlə iş elə qurulmuşdur ki, şagirdlər özləri həmin mətnləri müxtəlif formada işləyə bilsinlər. Sadədən mürəkkəbə istiqamətlənən bu tapşırıqlar şagirdlərdə cəmiyyətin müxtəlif sahələrində dil vasitələrindən istifadə vərdişləri formalaşdırır. Dialogdan faktları seçib elmi-kütləvi mətnin yazılması, mətnin dialoqa çevrilməsi, fakt və ayrı-ayrı materiallardan istifadə edərək mətn, ssenari tərtib olunması, hekayə, inşa, esse yazılması bu qəbildən olan tapşırıqlardır. Dialoglar (dialoq qurmaq) şagirdlərdə ünsiyyət qurmaq, informasiyanı başqaları ilə bölüşmək vərdişi, dialoqu mətnə çevirmək, alınan informasiyanı yazılı nitqə çevirmək bacarığı formalaşdırır.

Müəllimlər bu tapşırıqlardan yaradıcı şəkildə, sinfin səviyyəsini nəzərə almaqla istifadə edə bilirlər. Həmçinin mətn üzərində iş üçün təqdim olunan “əsas faktları

seç”, “giriş, əsas hissə, nəticəni müəyyənləşdir”, “hər bir abzası bir cümlə ilə ifadə et”, “genişləndir”, “qısa şərh et”, “ideyanı müəyyənləşdir”, “mətdən əsas faktları seçmək üçün suallar ver” və s. bu kimi tapşırıqlar da şagirdlərin mətnlə işləmək bacarığını inkişaf etdirməyə və formalaşdırmağa yönəlmişdir.

Bütün dərslər bu istiqamətlərdə qurulur: oxuyub və ya dinləyib-anlama, danışma; söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi (lüğətlərlə iş), linqvistik qaydaların yazılı və şifahi nitqə istiqamətləndirilməsi və yazı vərdişlərinin formalaşdırılması.

Daimi debatlar, mühakimələr, müzakirələr faktların düzgün qavranılması, təhlili kimi bacarıqları formalaşdırır. Yəni bacarıqların formalaşdırılması dərs şəraitində sistemli şəkildə inkişaf etdirilməlidir.

Dərslərdə verilmiş tapşırıqlar müxtəlifdir, lakin onların hamısı bir istiqamətə yönəlir.

Şagirdin Azərbaycan ədəbi dilini mükəmməl şəkildə öyrənməsində və bu istiqamətdə özündə lazımi bacarıqları inkişaf etdirərək formalaşdırmasında müəllimin rolu danılmazdır. Müəllim öz üzərinə düşən vəzifə borcunu sinfin, şagirdin səviyyəsini nəzərə almaqla yerinə yetirməlidir.

Azərbaycan ədəbi dilinin öyrənilməsində leksik müzakirələrin aparılması, orfoepik və orfoqrafik qaydalar üzərində ardıcıl iş müstəsna rol oynayır. Ona görə də çalışmışıq ki, dərslərdə və MMV-də bu istiqamətdə lazımi səviyyədə iş aparılsın.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə aşağıdakı materiallar öz əksini tapmışdır:

- 1) 8-ci sinif Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları;
- 2) Təlim formaları;
- 3) Azərbaycan dili dərsinin təşkilində istifadə olunan metod və üsullar;
- 4) İllik planlaşdırma cədvəli;
- 5) Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair tövsiyələr;
- 6) Cari planlaşdırma nümunələri;
- 7) KSQ vasitələri;
- 8) Şagirdlərin öyrənmə tərz;
- 9) İstifadə olunmuş və müəllimin istifadə edə biləcəyi mənbələr.

AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ

ÜZRƏ MƏZMUN STANDARTLARI

8-ci SİNİF

8-ci sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi fikrin məntiqiliyini əsaslandırır;
- müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirir;
- məndəki tanış olmayan söz və ifadələrin mənasını şərh edir;
- hissələri arasında əlaqələri gözləməklə mətni oxuyur;
- məndəki fakt və hadisələri real həyatla müqayisə edir və əlaqələndirir;
- müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) yazılar yazır;
- müxtəlif əməli yazılar (arayı, protokol) yazır;
- sözün sintaktik vəzifəsini və sadə cümlənin növünü müəyyənləşdirir;
- cümlədə durğu işarəsi və orfoqrafiya qaydalarına əməl edir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt standartlar

1. Dinləyib-anlama və danışma

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

- 1.1.1. Suallar verməklə dinlədiyi fakt və hadisələr barədə özünün fikir və mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- 1.1.2. Dinlədiyi fikrin məntiqiliyini əsaslandırır.

1.2. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

- 1.2.1. Auditoriyanın səviyyəsinə uyğun ifadə forması seçir.
- 1.2.2. Əlavə materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.
- 1.2.3. Nitq etiketlərindən məqamında istifadə edir.
- 1.2.4. Müzakirələrdə deyilmiş müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirir.

2. Oxu

Şagird:

2.1. Məndə tanış olmayan sözləri mənimsədiyini nümayiş etdirir.

- 2.1.1. Tanış olmadığı söz və ifadələrin mənasını müvafiq qarşılığını tapmaqla şərh edir.

2.1.2. Həqiqi və məcazi mənalı söz və ifadələrin mənasını nümunələrlə şərh edir.

2.2. Mətnin məzmun və strukturunu mənimsədiyini nümayiş etdirir.

2.2.1. Söz sırasını, cümlələr və abzaslar arasında əlaqəni gözləməklə mətni oxuyur.

2.2.2. Mətnin hissələri arasında əlaqəni şərh edir.

2.2.3. Mətndəki fakt və hadisələri real həyatla müqayisə edir və əlaqələndirir.

3. Yazı

Şagird:

3.1. Rəhbər yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Mövzuya uyğun müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər yazır.

3.1.2. Sitatlardan istifadə etməklə fikir və mülahizələrini qüvvətləndirir.

3.1.3. Mətnin hissələri, abzaslar və cümlələr arasında əlaqəni gözləməklə yazıya düzəlişlər edir.

3.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (arayış, protokol) yazır.

4. Dil qaydaları

Şagird:

4.1. Dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Sadə cümlənin növlərini fərqləndirir.

4.1.2. Söz və söz birləşmələrinin sintaktik vəzifəsini müəyyən edir.

4.1.3. Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələrindən istifadə edir.

4.1.4. Həmcins üzvlərdə şəkilçilərin yazılış qaydalarına əməl edir.

TƏLİM FORMALARI

Yəqin ki, məktəb təcrübəsindən də bilərsiniz ki, şagirdlər, xüsusən də yeniyetmələr yalnız kitab və müəllimin şərhilə kifayətlənmir, özü düşünməyə, axtarmağa, tədqiqatçılığa meyil göstərirlər. Elə bu baxımdan artıq ənənəvi üsullarla keçilən dərs yeniyetmə şagirdlər üçün maraq doğurmur. Bu cür dərslərdə onlar müəllimi dinləməkdənsə, özləri tədqiqat aparmağa üstünlük verirlər. Yaradıcı müəllimlər bunu nəzərə alaraq müəyyən strategiya müəyyənləşdirir, şagirdləri üçün elə bir mühit yaratmağa çalışırlar ki, onlar axtarış apararaq öyrənsinlər.

Bu axtarışı onlar kollektiv, qruplarla, cütlərlə və fərdi qaydada apara bilərlər. Bu təlim formaları müəllim tərəfindən dərsin məqsədinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilir və şagirdlərin fəaliyyətləri bu forma üzərində qurulur.

Kollektivlə iş zamanı kollektiv fəaliyyətə alışmaq bacarığının bünövrəsi qoyulur.

Qruplarla iş müəyyən problemi həll etmək üçün daha əlverişlidir. Bu zaman şagirdlərdə müzakirə etmək, fikir mübadiləsi aparmaq, mühakimə yürütmək və əməkdaşlıq etmək bacarıqları inkişaf etdirilir.

Cütlərlə iş – bu təlim forması şagirdlərə daha yaxından əməkdaşlıq etməyə və ünsiyyət qurmağa, məsuliyyəti bölüşməyə imkan yaradır. Lakin bu əməkdaşlığın əhatə dairəsi çox azdır. Bu formadan daha çox bədii təsvir və ifadə vasitələrinin müəyyənləşdirilməsində və lüğət üzərində iş apararkən istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Fərdi iş zamanı şagirdin sərbəst düşünməsi üçün real imkanlar yaranır. Müəllim şagirdin fəaliyyətini tam obyektiv qiymətləndirə bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, təlim formalarından istifadə edərkən dərsin məqsədləri nəzərə alınmalıdır.

Müəllim uyğun bildiyi və burada öz əksini tapmayan, eləcə də şəxsi təcrübə və peşəkarlığından irəli gələn üsul və metodlardan istifadə edə bilər. Yeri gəlmişkən, metod və üsullar seçilərkən müəllim sinfin, şagirdin yaş, bilik və bacarıq səviyyəsini nəzərə almalıdır. Eyni zamanda diqqət yetirilməlidir ki, seçilən metod və üsullar standartın reallaşmasına tam xidmət etsin. Bunun üçün də müəllim dərslərini düzgün planlaşdırmağı bacarmalıdır.

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN METOD VƏ ÜSULLAR

İntegrativ təlim mühüm pedaqoji problem kimi müasir dünyagörüşlü, fəal, yaradıcı, problemlərin həlli və müstəqil qərarlar qəbul etmək üçün zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik şəxsiyyət formalaşdırılması vəzifəsinin ön plana çıxdığı hazırkı dövrdə xüsusi aktualıq kəsb edir. Bu problemin tədqiqi və həlli təkcə Azərbaycan dili tədrisinin elmi, nəzəri əsaslarının inkişafı üçün deyil, müəllimlərin praktik fəaliyyəti üçün də böyük əhəmiyyətə malikdir.

İnteraktiv metodlar biliyin şagirdə hazır formada verilməsini nəzərdə tutmur. Bu metod biliyin şagirdin özünün fərdi və ya qrup şəklində axtarır-tapma bacarığının formalaşmasında əsas rol oynayır. Müəllim təlim prosesində daha çox təşkiləddici, əlaqələndirici, istiqamətverici, şagirdlər isə təcrübəçi, tədqiqatçı, yaradıcı kimi fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan dili dərslərində qaldırılan problemlərin həlli yolları üzərində düşünən şagirdə *Əqli hücum*, *Söz assosiasiyaları*, *Müzakirə*, *Debatlar*, *Sual-cavab*, *Layihələr*, *BİBÖ*, *Venn diaqramı*, *Şəxələndirmə*, *Auksion*, *Fəsilələrlə oxu*, *Proqnozlaşdırılmış oxu*, *İstiqamətləndirilmiş oxu*, *Ziqzaq üsulu ilə oxu*, *Qərarlar ağacı* və s. interaktiv metod və priyomlardan istifadə etməyi təklif etmək daha məqsədəuyğundur. Bu üsulların çoxu ilə müəllim və şagird artıq aşağı siniflərdən işləməyi öyrənmişdir.

Layihələr

Bu dərslərində şagirdlərə iki layihə təqdim olunur:

- 1) Qəzet hazırlamaq;
- 2) Kompleks lüğət hazırlamaq.

Şagirdlərin arzu və istəklərinə, xüsusən də bacarıqlarına əsasən sinfi qruplara bölüb, hər qrupa bir layihəni tapşırmaq daha məqsədəuyğundur.

Hər bölmədə təqdim edilən sözlər onların leksik və qrammatik mənalının, vurğularının düzgün tələffüzünün müəyyənəşdirilməsi son səhifədə nümunə kimi təqdim olunan kompleks lüğətin yaranmasına səbəb olacaq.

İl ərzində yazılan məqalələr, şərhlər, müsahibələr və s. şagirdlər tərəfindən qəzetin müvafiq səhifəsində yerləşdirilir.

Layihələrin hazırlanmasında məqsəd şagirdlərin məlumat toplamaq, sistemləşdirmək, təqdim etmək bacarığını formalaşdırmaq, məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməkdir.

AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİ ÜZRƏ İLLİK PLANLAŞDIRMA

I BÖLMƏ. Bilik xəzinədir (söz birləşmələri)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialog	1 s.		1.2.1., 1.2.3., 2.1.1., 3.1.1.	dərslik, lüğət
2.	Dialog	1 s.		1.2.4., 3.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
3.	Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsi necə açıldı	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.3., 3.1.3.	dərslik, lüğət
4.	Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsi necə açıldı	1 s.		3.1.3., 4.1.2.	dərslik, lüğət
5.	Yaxşılıq itmir	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.1.	dərslik, lüğət
6.	Yaxşılıq itmir	1 s.		1.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
7.	Ana dili	1 s.		1.1.2., 1.2.2., 2.1.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
8.	Ana dili	1 s.		1.1.2., 4.1.2.	dərslik, lüğət
9.	Mədinə xanım Qiyasbəyli	1 s		1.1.1., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
10.	Mədinə xanım Qiyasbəyli	1 s.		1.1.1., 3.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
11.	Mücrü	1 s.		1.1.2., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.2.	dərslik, lüğət
12.	Mücrü	1 s.		1.1.1., 1.2.3., 3.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
13.	Bəxt, ağır və zəhmət	1 s.		1.1.1., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
14.	Bəxt, ağır və zəhmət	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
15.	KSQ	1 s.			

II BÖLMƏ. Tarixin daş yaddaşı (sintaktik əlaqələr)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.3.	dərslik, lüğət
2.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 3.1.3., 4.1.2.	dərslik, lüğət
3.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.2.	dərslik, lüğət
4.	Niyazi	1 s.		1.1.2., 1.2.2., 2.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
5.	Niyazi	1s.		1.2.4., 3.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
6.	Muğan	1 s.		1.2.4., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.1., 2.2.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
7.	Muğan	1 s.		1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.	dərslik, lüğət
8.	Gülüstan	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
9.	Gülüstan	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
10.	Zivar bəy Əhmədbəyov	1 s.		1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.2.	dərslik, lüğət
11.	Protokol	1 s.		3.1.4.	dərslik, lüğət
12.	Layihələr üzrə iş	1 s.			
13.	Ümumiləşdirici təkrar	1 s.			
14.	KSQ	1 s.			

III BÖLMƏ. Milli-mənəvi dəyərlərimiz (cümlə üzvləri)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1.	dərslik, lüğət
2.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.2.3., 3.1.3.	dərslik, lüğət
3.	Dialoq	1 s.		1.1.2., 1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.	dərslik, lüğət
4.	Duyğular adası	1 s.		1.1.2., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.1.	dərslik, lüğət
5.	Duyğular adası	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.2.	dərslik, lüğət
6.	Səheng içində nə varsa, onu sızdırar	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 3.1.1.	dərslik, lüğət

7.	Səhəng içində nə varsa, onu sızdırar	1 s.		1.1.2., 4.1.2.	dərslük, lüğət
8.	Mətn	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.2., 2.2.3.	dərslük, lüğət
9.	Mətn	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslük, lüğət
10.	Zəhər	1 s.		1.1.1., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.2.	dərslük, lüğət
11.	Zəhər	1 s.		1.1.2., 3.1.2., 4.1.2.	dərslük, lüğət
12.	Qaranquşların ömrü 6 aydır	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.2.	dərslük, lüğət
13.	Qaranquşların ömrü 6 aydır	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslük, lüğət
14.	Həmreyliyimiz əbədidir	1 s.		1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.3., 3.1.2., 3.1.3.	dərslük, lüğət
15.	İnanılmaz tarixi fakt	1 s.		1.1.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.2., 3.1.2.	dərslük, lüğət
16.	İnanılmaz tarixi fakt	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslük, lüğət
17.	Sədaqət	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.3.	dərslük, lüğət
18.	Sədaqət	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslük, lüğət
19.	Hekayət	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 2.1.2., 2.2.1., 3.1.1.	dərslük, lüğət
20.	Hekayət	2 s.		1.1.2., 1.2.3., 4.1.2.	dərslük, lüğət
21.	Tariximizin şanlı səhifəsi	1 s.		1.2.1., 1.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	dərslük, lüğət
22.	KSQ	1 s.			
23.	BSQ	1 s.			
24.	Qırxıncı fəndi bu günə saxlamışdım	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.	dərslük, lüğət
25.	Qırxıncı fəndi bu günə saxlamışdım	1 s.		1.1.2., 4.1.2.	dərslük, lüğət
26.	Azərbaycan türklərində tərbiyə	1 s.		1.1.2., 1.2.3., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.	dərslük, lüğət
27-28.	Azərbaycan türklərində tərbiyə	2 s.		1.1.2., 4.1.2.	dərslük, lüğət
29.	Sədaqətli dost	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1.	dərslük, lüğət
30.	Sədaqətli dost	1 s.		1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.	dərslük, lüğət
31.	Nar dənəsi	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 3.1.1.	dərslük, lüğət
32.	Ünümiləşdirici təkrar	1 s.			
33.	KSQ	1 s.			

IV BÖLMƏ. Şəxsiyyətlər (əlavə, həmcins üzvlər)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialog	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.	dərslik, lüğət
2.	Dialog	1 s.		1.2.1., 1.2.4., 3.1.3., 4.1.3.	dərslik, lüğət
3.	Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.3., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.	dərslik, lüğət
4.	Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri	1 s.		1.2.1., 1.2.2., 2.2.3., 4.1.3.	dərslik, lüğət
5.	Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru	1 s.		1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
6.	Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru	1 s.		1.2.4., 3.1.1., 4.1.3.	dərslik, lüğət
7.	Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru	1 s.		1.2.4., 3.1.1., 4.1.3.	dərslik, lüğət
8.	İlk aktrisasız kimdir?	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3., 2.1.1., 2.2.3.	dərslik, lüğət
9.	İlk aktrisasız kimdir?	1 s.		1.2.4., 4.1.3.	dərslik, lüğət
10.	Evrika	1 s.		1.2.2., 2.1.1., 2.1.2.	dərslik, lüğət
11.	Evrika	1 s.		1.2.4., 4.1.4.	dərslik, lüğət
12.	Oqtay Eloğlu	1 s.		1.1.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.3.	dərslik, lüğət
13.	Oqtay Eloğlu	1 s.		4.1.4.	dərslik, lüğət
14.	Novruz bayramı	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
15.	Ümumiləşdirici təkrar	1 s.			
16.	KSQ	1 s.			

V BÖLMƏ. Mətbuat: dünən və bu gün (xıtab və ara sözlər)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialog	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.1.	dərslik, lüğət
2.	Dialog	1 s.		1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.	dərslik, lüğət
3.	Əhvalpürsanlıq	1 s.		1.1.1., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 4.1.3.	dərslik, lüğət
4.	Nitq mədəniyyəti (praktik iş)	1 s.		1.2.1., 1.2.2., 3.1.2.	dərslik, lüğət
5.	Nitq mədəniyyəti (praktik iş)	1 s.		1.2.1., 1.2.2., 3.1.2.	dərslik, lüğət
6.	“Molla Nəsrəddin”ə gedən yol	1 s.		1.1.1., 2.1.1., 2.2.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
7.	“Molla Nəsrəddin”ə gedən yol	1 s.		1.2.4., 4.1.3.	dərslik, lüğət
8.	Yalançı “Xortdan”	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.3., 3.1.1., 4.1.3.	dərslik, lüğət
9.	İlk redaktor. O kim imiş	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.2., 4.1.3.	dərslik, lüğət
10.	KSQ	1 s.			

VI BÖLMƏ. Sənət dünyasına səyahət (cümlənin şəxsə görə növləri)

Sıra №	Mövzular	Saat	Tarix	Məzmun standartları	Resurslar
1.	Dialog	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
2.	Dialog	1 s.		1.1.2., 3.1.4., 4.1.1., 4.1.3.	dərslik, lüğət
3.	Hacı Zeynalabdin Şirvani	1 s.		1.1.2., 2.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
4.	Hacı Zeynalabdin Şirvani	1 s.		4.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
5.	Mahmud Kaşgari	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1.	dərslik, lüğət
6.	Mahmud Kaşgari	1 s.		1.1.2., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
7.	Qurban Səidin gizli qalmış ömrü	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.1., 2.2.2., 3.1.1.	dərslik, lüğət
8.	Qurban Səidin gizli qalmış ömrü	1 s.		4.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
9.	Fərhəng Hüseynov	1 s.		1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.	dərslik, lüğət
10.	Fərhəng Hüseynov	1 s.		4.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
11.	“Azərbaycan” şeirində nələr gizlənilib	1 s.		1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.1., 4.1.1., 4.1.2.	dərslik, lüğət
12.	Ümumiləşdirici təkrar (5-6-cı bölmələrə dair)	1 s.			
13.	KSQ	1 s.			
14.	BSQ	1 s.			

ŞAGİRD FƏALİYYƏTİ VƏ NƏİLİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNƏ DAİR TÖVSIYƏLƏR

Qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönələn və onu idarə edən vacib amildir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə diaqnostik (ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi), formativ (fəaliyyətin qiymətləndirilməsi), summativ (kiçik, böyük və yekun olaraq nailiyyətin qiymətləndirilməsi) qiymətləndirmələrdən ibarətdir.

Diaqnostik qiymətləndirmə sizin öz təlim strategiyanızı müəyyənləşdirmənizə xidmət edir. Bir qayda olaraq, təhsil səviyyəsinin, dərslərin, tədris vahidlərinin əvvəlində sinifdəki şagirdlərin bilik və bacarıqları, eyni zamanda şagird bir ümumi təhsil müəssisəsindən digərinə gəldikdə, sinfi dəyişdikdə və digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, şagirdə fərdi yanaşmanı təmin etmək məqsədilə aparılır.

Diaqnostik qiymətləndirmənin aparılması üçün aşağıdakı üsul və vasitələrdən istifadə edə bilərsiniz:

Üsullar	Vasitələr
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Müsahibə (şifahi yoxlama)	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (şagirdlə, müvafiq hallarda qrup, yaxud siniflə aparılan şifahi yoxlama zamanı müəllimin öyrənmək (diaqnoz qoymaq) istədiyi məsələnin yazıldığı vərəq)
Validəynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət və müəllimin sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Söhbət	Şifahi söhbət
Müşahidə	Gündəlik müşahidə

Bu qiymətləndirmənin nəticələri rəsmi sənədlərdə qeyd olunmur, yazılı qeydlər sinif və şagird portfoliosunda saxlanılır, nəticələr barədə valideynlər, sinif rəhbəri və digər fənn müəllimləri məlumatlandırılır.

Formativ qiymətləndirmə qəbul edilmiş standartların reallaşmasına istiqamətlənən irəliləyişlərin monitorinqi sinifdə hər bir şagirdin inkişafının hərəkətverici amilinə, təlimin həlledici komponentinə çevrilir. Müəllim belə monitorinq vasitəsilə tədris prosesini tənzimləyir, bütün şagirdlərin irəliləyişlərini təmin edir, eyni zamanda uğur qazana bilməyən şagirdlərin ehtiyaclarını öyrənərək onlara əlavə köməklik göstərir. Bu qiymətləndirmə fənni tədris edən müəllim tərəfindən məzmun standart-

larından irəli gələn təlim məqsədləri əsasında hazırlanmış meyarlar üzrə dərs ili ərzində müntəzəm olaraq aparılır.

Bir məzmun standartı dərslərdəki bir neçə mövzuda reallaşdığına görə həmin standartlardan çıxan qiymətləndirmə meyarları növbəti müvafiq dərslərdə də istifadə edilir. Qiymətləndirmə meyarları əsasında şagirdlərin müşahidə oluna biləcək fəaliyyəti 4 səviyyə olmaqla qruplaşdırılır.

Məsələn:

Standart: 1.2.3. Nitq etiketlərindən məqamında istifadə edir.

Qiymətləndirmə meyarı:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Nitq etiketlərindən istifadə etməyi bacarmır.	Nitq etiketlərindən çətinliklə istifadə edir.	Nitq etiketlərindən istifadə edir.	Nitq etiketlərindən məqamına uyğun istifadə edir.

Formativ qiymətləndirmənin aparılması üçün aşağıdakı üsul və vasitələrdən istifadə edə bilərsiniz (vəsaitin əvvəlki bölmələrində formativ qiymətləndirmə rubrikləri verildiyi üçün son bölmələrdə onların təkrar verilməsi məqsəda uyğun hesab edilmişdir):

Üsullar	Vasitələr
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Müşahidə	Müşahidə vərəqləri
Şifahi sual-cavab	Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli
Rubrik	Nailiyyət səviyyələri üzrə qiymətləndirmə şkalası
Şifahi və yazılı təqdimat	Meyar cədvəli
Test	Test tapşırıqları
Özünüqiymətləndirmə	Özünüqiymətləndirmə vərəqləri

ÖZÜNÜQİYMƏTLƏNDİRMƏ

Bu qiymətləndirmə fərdi qiymətləndirmədir. Dərsin sonunda hər bir şagird öz fəaliyyətini bu cədvələ əsasən qiymətləndirə bilər.

Tapşırığı tam və düzgün yerinə yetirdim	Dərsdə diqqətli idim	Məntiqli yanaşmam var idi	Sual-cavabda aktiv idim	Əməkdaşlıq etdim	Etiket qaydalarına riayət etdim

CÜTLƏRLƏ İŞ ZAMANI QİYMƏTLƏNDİRMƏ

Bu qiymətləndirmədən cütlərlə iş zamanı istifadə etmək olar. Dərsin sonunda cütlərə aşağıda göstərilən cədvəl paylanılır. Bu cədvəldən istifadə etməklə hər bir şagird həm özünün, həm də yoldaşının fəaliyyətini qiymətləndirə bilər.

Cütlərdə işləyən şagirdlərin adı	Fəallıq səviyyəsi (zəif, orta, yüksək)	Əməkdaşlıq etmə	Qaydalara əməl olunması	Tapşırığın icrası zamanı müzakirə etmə	Ümumi rəyə gəlmə
Nərimin					
Uğur					

QRUP İŞLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Qruplarla işin qiymətləndirilməsi üçün meyar cədvəli hazırlanır. Qrupların fəaliyyətini aşağıdakı meyarlara əsasən qiymətləndirmək olar.

Meyarlar	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Tapşırığın düzgün yerinə yetirilməsi				
Tərtibat				
Təqdimetmə				
Əməkdaşlıq				

Yekun (summativ) qiymətləndirmə standartların mənimsənilməsi istiqamətində şagirdlərin əldə etdiyi irəliləyişləri dəyərləndirir. Bu qiymətləndirmə il ərzində bəhs və ya bölmələrin, həm də tədris ilinin sonunda qiymətləndirmə standartlarına əsasən həyata keçirilir. Summativ qiymətləndirmənin nəticələri rəsmidir və keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur. Summativ qiymətləndirmənin aparılması üçün yalnız test üsuluna üstünlük verməməli, aşağıdakı üsul və vasitələrdən də istifadə olunmalıdır:

Üsullar	Vasitələr
Yoxlama yazı işləri	Yoxlama yazı işləri üzrə qeydiyyat vərəqi
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş meyar cədvəli
Şifahi sorğu	Şifahi sorğu üzrə qeydiyyat vərəqi
Test	Test tapşırıqları
Tapşırıqvermə	Tapşırıq, çalışma və laboratoriya işləri
Yaradıcılıq və əl işləri	Fənlərə müvafiq olaraq rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri

Kiçik summativ qiymətləndirmənin keçirildiyi gün dərsdə iştirak etməyən şagirdin sinif jurnalında adının qarşısındakı xananı diaqonalla 2 yerə ayırmalı və onun surətində “q” (qaiib) yazıb, məxrəci isə boş saxlamalısınız. Növbəti 2 həftə ərzində kiçik summativ qiymətləndirmə aparıb, nəticəsi məxrəcdə qeyd edilməlidir.

Şagirdin yarımillik qiyməti kiçik summativ (yarımillik ərzində keçirilən) qiymətləndirmənin nəticələri 40%, böyük summativ (yarımillik sonunda keçirilən) qiymətləndirmənin nəticələri 60% hesab olunmaqla aşağıdakı düstur əsasında çıxarılır:

$$Y = \frac{ksq_1 + ksq_2 + \dots + ksq_n}{n} \cdot \frac{40}{100} + BSQ \cdot \frac{60}{100}$$

Burada Y – şagirdin I və ya II yarımil üzrə qiymətini, $ksq_1, ksq_2, \dots, ksq_n$ – şagirdin müvafiq yarımil ərzində kiçik summativ qiymətləndirmələrinin nəticələrini, n – müvafiq yarımildə keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmələrin sayını, BSQ isə I və II yarımildə keçirilən böyük summativ qiymətləndirmənin nəticəsini bildirir.

ŞAGİRD LƏRİN ÖYRƏNMƏ TƏRZİ

Qeyd etdiyimiz kimi, illik planlaşdırma aparılarkən məktəbin imkanları ilə yanaşı, şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin, öyrənmə tərzlərinin də nəzərə alınması vacibdir. Bir sinifdə müxtəlif yollarla öyrənə bilən şagirdlər vardır. Müasir dərsdə müxtəlif təlim üsul və formalarından istifadə etmək vacibdir. Lakin bəzən öz öyrənmə tərzinizə üstünlük verməyiniz sinfinizdəki digər yollarla öyrənən şagirdləriniz üçün məqsəda uyğun olmaya bilər. Bunun üçün sizə ən çox üstünlük verilən öyrənmə tərzləri ilə bağlı qısaca məlumat vermək istərdik:

Əyani öyrənmə tərzinə malik olanlar şəkillər, diaqramlar, nümayişlər, paylama materialları, filmlər, flipçartlar və s. daxil olmaqla görünən və ya müşahidə olunan vasitələrlə daha rahat öyrənirlər. Hər hansı bir tapşırığı yerinə yetirmək üçün ya təlimatı özü oxumalı, ya da yoldaşlarından birinin həmin təlimatı icra etməsini izləməsi vacibdir. Yalnız bundan sonra o, tapşırığı yerinə yetirə bilər.

Eşidərək öyrənmə tərzinə malik olanlar məlumatın dinləmə yolu ilə ötürülməsinə üstünlük verir. İstənilən tapşırığı icra etmələri üçün müəllimin təlimatına qulaq asmaları vacibdir.

Kinestetik (edərək) öyrənmə tərzinə malik olanlar təcrübəyə üstünlük verir – toxunmaq, hiss etmək, təcrübədən keçirmək və s. Kinestetik öyrənənlər tapşırığı sınaqdan keçirərək və bunu edərək öyrənə bilirlər.

CARİ PLANLAŞDIRMAYA NÜMUNƏLƏR

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.3., 2.1.1., 3.1.1.

Təlim nəticəsi:

- Fikirlərini yoldaşlarının qəbul edəcəyi formada çatdırır.
- Nitq etiketlərindən istifadə edir.
- Tanış olmadığı sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Dialogu III şəxsin dilindən yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, qrup

İş üsulları:

oxu, müzakirə, sual-cavab, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, diaqnostik qiymətləndirmə vərəqi

1 BİLİK HƏZİNƏDİR

1. Dialogu tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.

*İstəsan çatmaq kamalın fəvqinə, qıl səy ki,
Səy artıqca bu yolda artacaqdır qiymətin.*

Məhəmməd Füzuli

— Xoş gördük, əziz dost! Səni yeni tədris ilinin başlanması münasibətilə təbrik edirəm.

— Çox sağ ol, mən də səni təbrik edirəm.

— Necəsən? Çoxdandır, görüşürük.

— Mən Bakıya dönüş gəlmişəm.

— Mən isə vərəqlə gəlmişəm.

— Yaqın, yaxşı istirahət etmişən.

— Elədir. Babamla rayonlarımızı gəzdik. Şə-

kida, Qaxda, Balakəndə olduq.

— Mən də Qubaya getmişdim. Oradan ma-

raqlı məlumatlar toplamışam.

— Mən də tətili maraqlı keçirdim. Babamla

elə söhbətlərimiz olub ki! Sənə babamın tarixçi

olduğunu demişdim.

— Bilirsen, mən Qubada olanda Amsar kən-

dində Abasqulu ağa Bakıxanovun ev-muzeyinə

gəltdim. Sən demə, o, Xəzər dənizinin ilk azər-

bəyənli araşdırıcısı olub.

— Çox maraqlıdır. Bilirsen, şərqşünas Q.E.Qrünebaum yazır ki, Şərq mədəniyyəti Qərbə güclü təsir göstərmişdir. Elm, memarlıq, tikinti, gəmiçilik və s. sahələrdə Avropa Şərqi borcudur. Babam deyir ki, İslam mədəniyyətinin “dörd dirək” ideyası orta əsrlərdə Avropa uni-

versitetlərinin qapısı üstündə vurulmuş lövhədə

Çərçivəyə alınmış sözlə görüşmə etiketi adlandırmaq olarmı?

Siz də yoldaşlarınızla müzakirə aparın. Həqiqətənmi, dünya dörd dirək üzərində dayanır?

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərsə şagirdlərin bilik və bacarıq səviyyələrini yoxlamaq məqsədilə **diaqnostik qiymətləndirmə** aparmaqla başlaya bilər. Qiymətləndirmə müxtəlif məzmun xətti və standartlar əsasında aparıldığından müəllim təlim nəticələrini özü müəyyən etməlidir. Xatırladaq ki, diaqnostik qiymətləndirmə 20-25 dəqiqə ərzində müxtəlif üsullarla aparılmalıdır. Sonra dərslikdəki mətn üzərində iş aparılır.

Motivasiya. Müəllim “İnsan həyatda necə uğur qazana bilər?” sualı ilə sinfə müraciət edə bilər. Deyilən fikirlər lövhədə qeyd olunur, müzakirə aparılır. Müzakirələr əsasında tədqiqat sualı çıxarıla bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Nə üçün xalqın tarixini bilmək vacibdir?

Bu biliklər bizə nə üçün lazımdır?

Tədqiqat müxtəlif yollarla aparıla bilər. İlk növbədə, dialog dərslikdəki 1-ci tapşırı-

oxunmaq üçün qruplara verilə bilər. Mətn oxunan zaman nitq etiketlərindən istifadə edilməsi üzərində iş aparılır, yeri gəldikcə bu etiketlərə müraciət edilməsi məsləhət görülür. (*Şagirdlər bu etiketlərlə artıq aşağı siniflərdən tanışdırlar.*) Sonra deyilən fikirlər dinlənilir. Səh. 7-də verilən 2-5-ci suallar qrup tapşırığı kimi verilir. 6-cı tapşırığın yerinə yetirilməsi kollektiv şəkildə müzakirə üçün nəzərdə tutulmuşdur. Müzakirələr zamanı mətnin əvvəlində verilən epigraf üzərində də iş aparılmalıdır. Bu, növbəti dərslərdə şagirdlərə hansısa bir fikir mübadiləsi zamanı sitat kimi istifadə etmələri üçün lazım ola bilər. Şagirdlərin söz ehtiyatının zənginləşməsi və formalaşması üçün lüğət üzərində iş aparmaq mütləqdir (7-10-cu tapşırıqlar). Şagirdlər sözlərin qarşılığını, sinonimini, antonimini və s. tapmağa

sövk edilməli, söz və ifadələri mənalarına uyğun müxtəlif məqamlarda işlətmək bacarığına yiyələnmişdirlər. Bu onlarda nitqin zənginləşməsinə xidmət edir. Müəllim sinfin səviyyəsi imkan verərsə, daha mürəkkəb tapşırıqlar hazırlaya bilər.

Müzakirə zamanı şagirdlərin verdikləri cavablar təhlil edilir, münasibət bildirilir. Bu zaman fikirləri əsaslandırmaq məqsədilə müxtəlif suallardan istifadə edilməsi labüddür.

Ümumiləşdirmə və nəticə çıxarılır. Ümumi nəticəyə gəlmək üçün müəllim mütləq şagirdlərin gəldikləri son doğru fikrə istinadən əlavələr edə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dialoqdakı hadisələrin III şəxsin dilindən yazılması (səh. 8) verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə əsasən aparıla bilər.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikirlərini çatdırmaqda çətinlik çəkir.	Fikirlərini müəllimin köməyi ilə çatdırır.	Fikirlərini auditoriyanın anlama biləcəyi formada çatdırır.	Fikirlərini auditoriyaya aydın şəkildə və ətraflı çatdırır.
Nitq etiketlərindən çətinliklə istifadə edir.	Nitq etiketlərindən istifadə edir.	Nitq etiketlərindən məqamına uyğun istifadə edir.	Nitq etiketlərinin alternativlərindən istifadə edir.
Sözlərin mənalarını izah etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin mənalarını lüğətin köməyi ilə izah edir.	Sözlərin mənalarını müstəqil izah edir.	Sözlərin mənalarını alternativ fikirlərlə izah edir.
Dialoqu 3-cü şəxsin dilindən yazmağa çətinlik çəkir.	Dialoqu 3-cü şəxsin dilindən yazmaq üçün müəllimin köməyindən istifadə edir.	Dialoqu 3-cü şəxsin dilindən yazır.	Özünün əlavələrini etməklə dialoqu 3-cü şəxsin dilindən yazır.

Mövzu 2

Dialog (söz birləşmələri haqqında məlumat)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Nəqli xarakterli yazılı təqdimat hazırlayır.
- Söz və söz birləşməsinin fərqlərini izah edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, cütlərlə

İş üsulları:

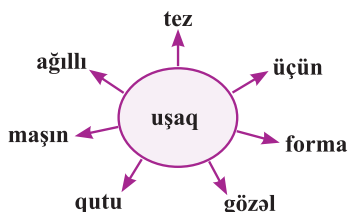
müzakirə, Venn diaqramı, söz assosiasiyası

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim lövhəyə leksik mənası olan və olmayan sözlər yazıb onları əlaqələndirmək üçün şagirdə müraciət edir. Bunun üçün söz assosiasiyası üsulundan istifadə edir.

Xatırladaq ki, şagirdlərin ibtidai sinifdən söz birləşməsi haqqında, az da olsa, məlumatları vardır. Ona görə də bu tapşırıq şagird üçün elə də çətinlik törətməyəcək.

Alınan cavablar müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Hansı sözlər birləşmə yarada bilər?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat aparmaq məqsədilə dərslikdə tapşırıqlardan istifadə olunur. Müəllim özü də müxtəlif tapşırıqlar hazırlaya bilər. 11, 12-ci tapşırıqlar (səh. 8) cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər. Müzakirələr zamanı formalaşan fikirlər əsasında söz birləşmələri, onların formalaşması, tərəflər arasında iştirak edən sözlər və s. haqqında məlumat verilir. 14, 15, 16-cı tapşırıqlar (səh. 9) yerinə yetirilir.

14-cü tapşırığın yerinə yetirilməsində məqsəd şagirdlərdə söz birləşmələrini *həll etmək, razı olmaq* tipli feillərdən fərqləndirmək bacarığını formalaşdırmaqdır. Müəllim nümunə kimi verilən tapşırıqdan (səh. 23)

həyat dərsləri, maraqlı məlumat, hikmətli fikir, vətənpərvərlik dərsləri

iradəsi güclü, torpaq uğrunda vuruşarkən, dostlara kömək edən, zəhmətkeşlərə hörmət etmək

ən etibarlı, meşəyə tərəf, oxuduğuna görə, anasından başqa

kömək edərkən, hiss etmək, razı olmaq, lap çox

Söz birləşməsidir.

Söz birləşməsi deyil.

istifadə etməklə şagirdlərin biliklərini dərinləşdirə bilər. Bu tipli tapşırıqlar söz birləşmələrinin digər birləşmələrdən fərqləndirilməsi üçün də əlverişlidir. 15 və 16-cı tapşırıqlar şagirdin söz, söz birləşməsi və cümləni fərqləndirə bilməsi üçündür.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagird cümlənin söz və söz birləşməsinə nisbətən daha konkret olduğunu, bitkin fikir ifadə etdiyini müəyyən edə bilsin.

13 və 17-ci tapşırıq şifahi şəkildə kollektivlə yerinə yetirilir, şagird fikirləri ümumiləşdirilir, nəticə çıxarılır ki, söz birləşmələrinin tərəfləri müstəqil sözlərdən ibarətdir, nitqdə hər hansı bir fikrin daha dolğun verilməsinə xidmət edir.

Dərsin sonunda müəllim layihə işini şagirdlərin nəzərinə çatdırmalı, nümunə əsasında kiçik lüğətin hazırlamasını tövsiyə etməlidir. 18-ci tapşırıq ev tapşırığı kimi verilə bilər.

Dərsin sonunda müəllim şagirdləri nəzərdə tutulmuş layihə haqqında məlumatlandırır və dərslikdəki nümunə əsasında (səh. 9) kompleks lüğət hazırlamaq işinə cəlb edir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun olaraq aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən fikirləri ümumiləşdirəndə çətinlik çəkir.	Deyilən fikirləri müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri müstəqil ümumiləşdirir.	Deyilən fikirlərini əsaslandıraraq ümumiləşdirir.
Söz və söz birləşməsinin fərqi izah edərkən çətinlik çəkir.	Söz və söz birləşməsinin fərqi müəllimin köməyi ilə izah edir.	Söz və söz birləşmələrini müstəqil fərqləndirir.	Söz və söz birləşmələrinin fərqi haqqında fikrini əsaslandırır.
Yazılı təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir.	Müəllimin köməyi ilə təqdimat hazırlayır.	Müstəqil şəkildə təqdimat hazırlayır.	Hazırladığı təqdimatı topladığı əlavə məlumatlarla zənginləşdirir.

Mövzu 3

Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsi necə açıldı

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.,
2.2.3., 3.1.3.

Təlim nəticəsi:

- Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün suallar tərtib edir.
- Mətni məntiqə əsaslanaraq abzaslara bölür.
- Yeni sözlərin mənasını tapır.
- Frazеoloji birləşmələrin mənasını şərh edir.
- Mətndəki faktı müasir dövrlə müqayisə edir.
- Mətndəki cümlələr arasında əlaqəni gözləməklə yazı yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

beyin həmləsi, klaster, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, Qori seminariyası haqqında şəkillər, plakatlar

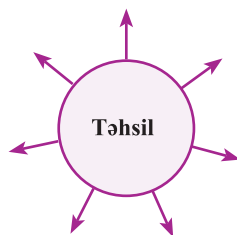
DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim ulu öndər H.Əliyevin “Təhsil millətin gələcəyidir” kəlamından istifadə edir. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Təhsil millətə nə üçün lazımdır?

Tədqiqat klaster üsulu ilə aparılır.

Şagirdlərin fikirləri əsasında suala cavab tapılır. Sonra mətn oxunur. Dərslikdəki mətndə adı çəkilən Mirzə Kazım bəy haqqında məlumat vermək üçün dinləmə mətnindən istifadə olunur:

Rusiyanın, Böyük Britaniyanın, ABŞ-ın, Almaniyanın, Fransasının, Hollandiyanın elm cəmiyyətlərinin adlı-sanlı üzvü olmuş Mirzə Məhəmmədəli Kazım bəy Azərbaycan xalqının dünya elminə bəxş etdiyi böyük zəkalarından biridir. Onun siyasi, hüquqi, fəlsəfi və tarixi əsərləri Şərq və Qərb elm aləminin Qızıl Fonduna daxil edilmişdir. Dünya elmi onu Yaxın və Orta Şərq xalqlarının ədəbiy-

yatını tədqiq edən, islamın və müsəlman hüquq elminin böyük bilicisi kimi tanınmışdır.

Kim idi Mirzə Kazım bəy? Atası Hacı Məhəmməd Qasım Kazım bəy qubalı Fətəli xanın hakimiyyətində maliyyə naziri olmuş, 1807-1820-ci illər arasında isə Dərbəndin şeyxülislamı kimi fəaliyyət göstərmişdir. Atasının işi ilə əlaqədar Məhəmmədəli Kazım 9 yaşında ikən anası ilə Dərbəndə gəlir. Bu mühit onun dünyagörüşünün açılması, elm, təhsil, bilik əxz etməsinə böyük təsir edir. Ana dili ilə yanaşı, ərəb, fars, türk, rus dillərini də mükəmməl öyrənir. 17 yaşında ikən “Ərəb dilinin qrammatikası təcrübəsi” adlı ilk əsərini yazır.

Azərbaycan dilinin qrammatikasını elmi şəkildə ilk dəfə Mirzə Kazım bəy əsaslandırmışdır. 1824-cü ildə Kazım bəyi İngiltərəyə dəvət etdilər. Lakin çar hökuməti bunun qarşısını aldı, düşündü ki, ingilislər onu öz məqsədləri üçün Rusiyaya qarşı istifadə edə bilərlər. Qafqazın baş komandanı Yermolov 1824-cü il oktyabrın 28-də Rusiyanın xarici işlər naziri Nesselroda məlumatında göstərirdi ki, Mirzə Kazım bəyin bundan sonra Həştərxanda qalması Rusiyanın ümumi siyasəti və təhlükəsizliyi üçün zərərliyə. Buna görə də onu İngiltərəyə getmək üçün hər hansı imkandan məhrum etmək və sürgünə göndərmək lazımdır. Çar generalının tələbi yerinə yetirilir, Mirzə Kazım bəy kadet korpusuna tatar dili müəllimi adı altında Sibirin Omsk vilayətinə sürgün edilir. Lakin 1826-cı ilin əvvəlində Omska gedərkən yolda xəstələnir və Kazanda

dayanır. Kazan Universitetinin rektoru K.F.Fuks Mirzə Kazım bəyin şəhərdə olduğunu eşidir və əziz qonaq kimi evinə dəvət edir. Az vaxtda Kazanın elm adamları azərbaycanlı ziyalının elminə, dünyagörüşünə, istedadına heyran olurlar. Odur ki 1826-cı ilin oktyabr ayında Kazan alimlərinin xahişi ilə Mirzə Kazım bəy universitetin ərəb-fars dilləri üzrə baş müəllimi təyin olunur.

Müəllim Tiflis şəhəri haqqında qısa məlumat verə bilər, yaxud bu şəhər haqqında şagirdlərin bildiklərini soruşa bilər. Mətn oxunduqdan sonra mətn daxili sual və 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Tədqiqatın aparılması mərhələsində 2, 5-9-cu tapşırıqlar üzərində iş kollektiv, yaxud fərdi qaydada yerinə yetirilə bilər. Mətn əsasında dialoqun hazırlanması qrup işi kimi verilə bilər. Dialoqun hazırlanması eyni fikirlərin müxtəlif formada ifadə edilə bilməsi məqsədilə yerinə yetirilir. Bu tipli tapşırıqlar növbəti illərdə şagirdlərdə üslubları fərqləndirmək bacarığı formalaşdırır. Müzakirələr zamanı 3-cü tapşırıqdan istifadə olunur.

Ümumiləşdirmə və nəticə şagirdlərin fikirləri, mətnin ideyası əsasında aparılır, müasir dövrlə əlaqələndirilir. Müasir dövrdə təhsilə göstərilən dövlət qayğısı ön plana çəkilir.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində 4-cü tapşırıq (səh. 10) evə verilə bilər. Müəllim fərdi qaydada Mirzə Kazım bəy haqqında təqdimatın hazırlanmasını tapşıra bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 4

Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsi necə açıldı (söz birləşmələrinin quruluşu)

Məzmun standartları:

3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Mətndəki mürəkkəb adlara düzəliş edir.
- Söz birləşmələrinin quruluşunu və mürəkkəb adları seçir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə cütlər vasitəsilə 10-cu tapşırığın (səh.11) yerinə yetirilməsi ilə başlaya bilər. Cütlər tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Mürəkkəb söz birləşməsi nədir? Onun mürəkkəb sözədən fərqi nədir?

Tədqiqatın aparılması prosesində müəllim dərsi izah edir. 11 və 12-ci tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər. Tapşırıq yerinə yetirilərkən çalışmaq lazımdır ki, şagirdlər fikirlərini əsaslandırma bilsinlər. 13-cü tapşırıq qruplarda yerinə yetirilir. Bu tapşırıq mürəkkəb adların düzgün yazılışını müəyyənləşdirmək üçündür.

Müəllim üçün qeyd. Bu vaxta qədər dərsliklərdə mürəkkəb adlar yanlış olaraq mürəkkəb isimlərdən sonra tədris olunmuşdur. Mürəkkəb isimlər morfoloji vahiddir. Mürəkkəb adlar isə söz birləşməsi şəklində olduğu üçün onların sintaksis bölməsində tədrisi daha düzgündür. Ona görə də mürəkkəb adların yazılışı qaydasını söz birləşmələri içərisində verilməsini daha məqsədəuyğun bildik.

Müəllim 14-cü tapşırığı şagirdlərin səviyyəsi nəzərə alınmaqla fərdi qaydada ev tapşırığı kimi verə bilər.

Müəllim üçün qeyd. Müəllim fərdi şəkil-də ev tapşırığı verərkən çalışmalıdır ki, tədris ili ərzində sinifdəki şagirdlərin hər birinə tapşırıq versin. Bu, şagirdlərin stimullaşdırılmasına və dərsə marağının artmasına səbəb olar.

Ümumiləşdirmə mərhələsində bu tipli tapşırıqlardan istifadə oluna bilər:

Doğru və yanlış olanları müəyyən-ləşdirin.

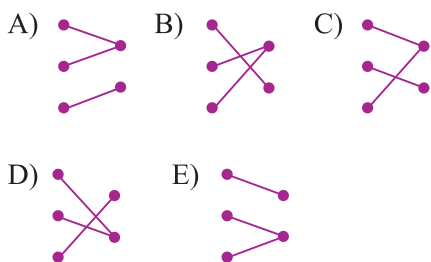
Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet teatrı; Bakı Apelyasiya məhkəməsi

Azərbaycan Diplomatik Akademiyası; Azərbaycan Milli İncəsənət muzeyi

Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası; Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi

doğru

yanlış

Testin cavabı D variantıdır. Müəllim özü də istənilən formada test tərtib

edib şagird biliklərini ümumiləşdirə bilər. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər test tapşırıqlarını yerinə yetirərkən cavablarını əsaslandırma bilsinlər. 15-ci tapşırığın (qəzet materialı hazırlamaq) yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan layihənin növbəti addımıdır. Müsahibə götürmək üçün dərslikdəki yaddaşdan istifadə etmək məqsədaşuyğundur. Müsahibə mövzuya uyğun olsa, (təhsilə) daha məqsədaşuyğundur. Növbəti dərsdə müəllim müsahibə əsasında yazılmış mətnlərdən seçmə yolu ilə motivasiya kimi istifadə edə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi bədii əsərlərdən mürəkkəb söz birləşmələrinə aid nümunələr seçib yazmaq verilə bilər.

Qiymətləndirmə müvafiq meyarlar əsasında aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Söz birləşməsini sözlərdən fərqləndirərkən çətinlik çəkir.	Söz birləşməsinin quruluşunu müəyyən-ləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Söz birləşmələrini quruluşuna görə fərqləndirərkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Söz birləşməsini quruluşuna görə fərqləndirir.
Mürəkkəb adları mürəkkəb sözlərdən fərqləndirə bilmir.	Mürəkkəb adları müəllimin köməyi ilə yazır.	Lüğətin köməyi ilə mürəkkəb adların yazılış qaydalarını müəyyən-ləşdirir.	Mürəkkəb adların yazılış qaydalarını bilir.

Mövzu 5

Yaxşılıq itmir

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Əsas faktları tapmaqla fikrin məntiqiliyini əsaslandırır.
- Mətndəki əsas fikri yoldaşlarının anlama biləcəyi şəkildə nəql edir.
- Söylənilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Yeni sözlərin mənasını araşdırır.
- Təhsillə bağlı söylənilmiş fikirlər əsasında inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, cütlərlə

İş üsulları:

sual-cavab, proqnozlaşdırılmış oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, Şəmistan Nəzirinin “Qoridən gələn qatar” sənədli romanı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim son dövrlərdə respublikamızda istifadəyə verilən müasir məktəb binaları mövzusunda dinləmə mətnindən istifadə edə bilər və ya hansısa bir süjet nümayiş etdirilə bilər. Yeni məktəb binalarının tikilməsi, bəzilərinin təmir və rekonstruksiya edilməsi, şagirdlərin öz məktəb binaları haqqında fikirləri dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Tədris şəraiti təhsilə necə təsir göstərə bilər?

Tədqiqatın aparılması prosesində “Yaxşılıq itmir” mətni oxunur. Dərslikdəki əsas mətnin oxusu proqnozlaşdırılmış oxu üsulu ilə həyata keçirilsin. Bunun üçün müəllim birinci abzasın sonunda “*Sizcə, mülkü kim alacaq?*”, ikinci abzasda “*İsrafil ağanın hədisəyə münasibəti necə olacaq?*” suallarından istifadə edə bilər. Növbəti suallar “*Məşədi İbrahim aldığı mülkdən necə istifadə edəcək?*”, “*Müseyyib seminariyanı necə başa vuracaq?*” suallarından istifadə etmək olar.

Mətnin əvvəlində verilən açar sözlərə də şagirdin diqqətini yönəltmək məqsədəuyğun olar. 1.1.2., 1.2.1. standartlarını reallaşdırmaq məqsədilə dinləmə mətnindən istifadə edilə bilər.

Firidun bəy seminariyanın Azərbaycan baycana köçürülməsini çoxdan planlaşdırırdı. Bu mühüm işə Azərbaycan maarifçiləri hələ 1884-cü ildə təşəbbüs göstərmişdilər. Seminariyanın müəllimi Səfərli bəy Vəlibəyov həmin il aprelin 24-də çağırılmış pedaqoji şurada Azərbaycan şöbəsinin vəziyyəti haqqında fikrini yazılı surətdə bildirmişdi. O tələb edirdi ki, Azərbaycan şöbəsi müstəqil olsun və Azərbaycanın hər hansı bir rayonuna köçürülsün. Lakin nə rus çarı, nə də gürcü knyazları seminariyanın Azərbaycan şöbəsini köçürməyə icazə verirdilər.

...Firidun bəy icazəsiz Azərbaycan şöbəsinə məxsus bütün əmlakı: mebel, kitabxana və başqa tədris ləvazimatını, müxtəlif avadanlığı vagona doldurtdurub öz xərci ilə Ağdama aparırdı. "Ağdam, – deyirdi, – hər halda, Azərbaycanın rayonlarına Qoridən qat-qat yaxındır. Bir də ki bu bizim müsəlmanların "xristian üçünə uşaq vermirəm" bəhanəsini də kəsərdi".

Lakin Azərbaycan sərhədini keçib Qazaxa yaxınlaşanda Gürcüstan hökuməti bundan xəbər tutub əmlakı geri qaytarmaq istəyir. Vaxtilə qubernator olan ağsaqqal Mənsur ağanın iş qarışması nəticəsində gürcü zabıtləri fikirlərindən dönürlər. Firidun bəy irəli yeriyib:

– Ağalar, bəylər, – dedi, – qəhərdən boğazı qurumuşdu, bir neçə dəfə öskürüb: – siz ki mənə bu təmənnasız yaxşılıqı etdiniz, mən də əvəzində sizə hörmət əlaməti olaraq onu edə bilərəm ki, Qori seminariyasının Azərbaycan şöbə-

sini Qazaxda açım. Görünür, qismət belə imiş... – əlavə etdi.

(Şəmistən Nəzirli)

Mətndəki əsas fikir müəyyən edilir, dərsləkdəki məzmun sualları üzərində iş aparılır.

1-9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir: 2, 6, 8-ci tapşırıqlar cütlər vasitəsilə, 1, 3, 5-ci tapşırıqlar kollektivlə yerinə yetirilir. Mətnlər üzərində iş apararkən müəllim mövzulararası əlaqəyə xüsusi diqqət yetirməli və şagirdlərin diqqətini buna cəlb etməlidir. Çünki həm "Yaxşılıq itmir", həm də "Qoridə Azərbaycan şöbəsi necə açıldı" mətnlərinin hər ikisində söhbət Qori müəllimlər seminariyasından, seminariyanın inkişafına yardım edən maarifçilər haqqındadır. Bu vaxta qədər düşmənin hesab edilmə, hətta bədii ədəbiyyatımızda mənfi obraz kimi təqdim edilən İsrail ağa Kərbəlayevin, əslində, böyük xeyriyyəçi olması şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır. Şagirdlərin fikirləri müzakirə olunmalı və özləri tərəfindən əsaslandırılmalıdır. **Ümumiləşdirmə** mərhələsində 4-cü tapşırığın yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur. Bu, nəticənin çıxarılması üçün də faydalı ola bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 13-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Müəllim dərslərin sonunda layihənin yerinə yetirilməsi üçün səh. 15-də verilən lüğət üzərində iş aparır. Həmin təqdimatda şagirdlər tərəfindən sözlərin əlifba sırasının pozulduğu müəyyənləşdirilir.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Mövzu 6

Yaxşılıq itmir (söz birləşmələrinin tərəfləri)

Məzmun standartları:

1.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Fikirlərini dəqiqləşdirmək üçün suallar tərtib edir.
- Söz birləşməsinin əsas və asılı tərəflərini müəyyənləşdirir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə, BİBÖ

Resurslar:

dərslik, lüğət, frontal sorğu üçün suallar, müşahidə vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərin söz birləşməsi ilə bağlı aşağı siniflərdə əldə etdikləri bilik və bacarıqlara əsaslanaraq hazırladığı suallarla frontal sorğu keçirə bilər. Bu zaman BİBÖ üsulundan istifadə edilir.

Tədqiqatın aparılması mərhələsi ilə söz birləşmələrinin tərəfləri haqqında məlumat verilir. Tərəflərin ifadə vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün müəllim şagirdlərə əsas nitq hissələri barədə suallar verə bilər. Bu zaman sual-cavab üsulundan istifadə edilir.

Əldə edilən biliyin möhkəmləndirilməsi məqsədilə 10-cu tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırıqdan istifadə etməklə şagirdlər müəllimin istiqaməti ilə tərəflərinin ifadə vasitələrinə görə söz birləşmələrinin növü müəyyənləşdirilir. Cavablar dinlənilib müzakirə edildikdən sonra 11-ci tapşırıq yerinə yetirilir. 11-ci tapşırıq həm də ikinci sözü kiçik hərflə yazılan mürəkkəb adlar üçün motivasiya xarakteri daşıyır. Bu tapşırıqda verilən mətnin məzmunu 13-cü səhifədəki mətnlə əlaqələndirilə bilər. Çünki hər iki mətnə adı çəkilən İsrafil ağa eyni şəxsdir.

Şagirdlərə əsas və asılı tərəflərə sual verməklə onların hansı nitq hissəsi ilə ifadə edildiyini aydınlaşdırmaq tapşırıla bilər. Bu tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilsə, daha məqsədəuyğun hesab edilir. Söz birləşməsinin tərəfləri və söz birləşmələrinin növləri haqqında ümumiləşdirmə aparılır. 12-ci tapşırıq **ümumiləşdirmə** mərhələsində yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə müstəqil olaraq oxuduqları bədii ədəbiyyatdan müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 7

Ana dili (B.Vahabzadə)

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.2., 2.1.2., 3.1.1.

Təlim nəticəsi:

- Dil haqqında fikirlərini əsaslandırır.
- Nitqində müvafiq məzmunlu şeirlərdən nitqində istifadə edir.
- Həqiqi və məcazi mənalı sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Mövzuya uyğun mühakimə xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

qruplarla, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

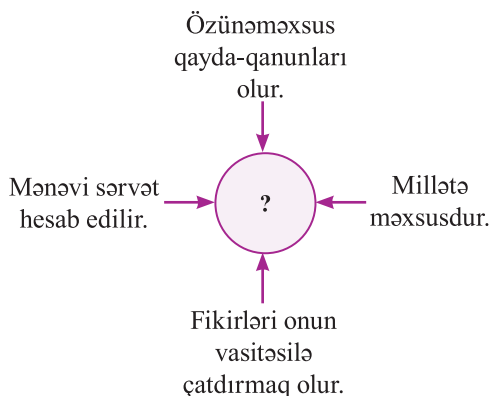
anlayışın çıxarılması, sual-cavab, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə etmək olar.

Yönəldici suallar vasitəsilə şagirdlərdən “dil” sözü alınır. İctimai hadisə olan dil haqqında qısa müzakirələr aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Dil nə üçün lazımdır?

Tədqiqatın aparılması mərhələsində şagirdlər müzakirələrə cəlb olunur. Şagirdlərdən ana dili mövzusunda bildikləri şeirlər soruşula bilər. Atalar sözlərindən istifadə oluna bilər. Sonra şeir oxunulur. Bu zaman 1-ci tapşırığın şərti yerinə yetirilməlidir. Şeir oxusundan sonra diqqət dərslikdəki şəkllə cəlb edilir. Şəkil üzərində iş aparılır. Şeirlə şəkil arasındakı əlaqə müəyyən edilir.

Müəllim çalışmalıdır ki, şagird fikrini aydın və əsaslandırılmış şəkildə ifadə etsin. Daha sonra 6, 7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Qrup işi kimi dərslikdəki 2-5-ci tapşırıqlar verilə bilər. 8-10-cu tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir. 10-cu tapşırıq yerinə yetirilərkən sözlərin çoxmənalılığına *diqqət cəlb* edilməlidir. “Açmaq” feilinin birinci misrada *danışmaq*, III bəndin 2-ci misrasında isə *demək, söyləmək* mənasına uyğun gəlidiyi açıqlanır. Çoxmənalı sözlərin, məcaziliyin dildə yaratdığı məna çalarlarına, onların əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Ümumiləşdirmə mərhələsində müəllim lövhəyə “Dilimiz ona görə lazımdır ki...” cümləsini yazıb şagirdlərə onu tamamlamağı tapşırır.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi “Dilim varsa, yaşayıram” adlı mühakimə xarakterli inşa (səh. 18, tap. 14) yazmaq tapşırılı bilər. Yaxud müəllim 16-cı səhifədəki şəkil üzrə təsviri xarakterli inşa yazmağı tapşırıla bilər. İnşa yazı verildərkən müəllim şagirdlərin səviyyəsini nəzərə almalıdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Nümunə:

Dilimiz ona görə lazımdır ki,

ünsiyyət yarada bilər.

dilimizin tarixini,

ədəbiyyatını öyrənə bilər.

.....

.....

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sualı müəllimin köməyi ilə tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün əhatəli suallar tərtib edir.
İnşanın xarakterini müəyyənləşdirə bilmir.	İnşanın xarakterini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	İnşanın xarakterini müəyyənləşdirməyə çətinlik çəkir.	Mühakimə xarakterli inşa yazır.
Söz birləşməsinin əsas və əsli tərəflərini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Söz birləşməsinin əsas və əsli tərəflərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Söz birləşməsinin əsas və əsli tərəflərini müəyyənləşdirir.	Söz birləşməsinin əsas və əsli tərəflərini asanlıqla müəyyənləşdirir.

Mövzu 8

Ana dili (ismi birləşmələr.
I növ təyini söz birləşmələri)

Məzmun standartları:

1.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- İsmi birləşmələrin növlərini müəyyənləşdirir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, beyin həmləsi,
Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, aforizmlər kitabı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim mövzuya uyğun frontal sorğu keçirir. Sorğudan əldə olunan nəticə müəllim tərəfindən ümumiləşdirilir, ismi birləşmələrin növləri haqqında məlumat verilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Təyini söz birləşməsinin tərəfləri hansı xüsusiyyətinə görə qruplaşır?

Tədqiqat aparılarkən 11-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur. Müəllim özü də bu tipli tapşırıqların olduğu iş vərəqləri hazırlaya bilər.

Tapşırığın cütlərlə yerinə yetirilməsi məqsəduyğundur. Tapşırığın müzakirəsini yekunlaşdırarkən I növ təyini söz birləşmələri haqqında məlumat verilir (səh. 18).

12-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Dərsin ümumiləşdirmə mərhələsində 13-cü tapşırıq yerinə yetirilə bilər. 13-cü tapşırıq yerinə yetirilərkən yaratdıqları birləşmələr haqqında şagirdlərin fikir yürütməsi mühüm məsələdir. Şagirdlər söz və söz birləşmələrinin oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi üzərində iş aparır. Bu zaman Venn diaqramından istifadə olunur. Sözün məcazi mənası üzərində iş aparılır.

Yaradıcı tətbiqetmədə bədii əsərlərdən müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər. Dərsin sonunda layihənin növbəti mərhələsi üzərində iş aparılır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 9

Mədinə xanım Qiyasbəyli

Məzmun standartları:

1.1.1., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.3.,
3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticəsi:

- Mətndəki faktları dəqiqləşdirmək üçün suallar verir.
- Tanış olmayan sözlərin mənasını müəyyənləşdirir.
- Abzaslar arasında əlaqəni gözləməklə mətnin məzmununu danışır.
- Mətndəki əsas fikri müasir həyatla əlaqələndirir.
- Abzasları müəyyənləşdirir və yazılı düzəlişlər edir.
- Mövzuya uyğun nəqli xarakterli mətn yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

sürətli oxu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərsə mətnin oxusu ilə başlaya bilər. Sürətli oxu üsulu ilə həyata keçirilən oxu mərhələsində mətn müəyyən edilmiş vaxt ərzində oxunur. Oxudan sonra 1-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi vacibdir. 1-ci tapşırığı yerinə yetirmək üçün aşağıdakı ardıcılığın izləmək lazımdır (abzasların ardıcılığı: 2.3.1). Bu, qrup işi kimi verilsə, daha məqsədəuyğun olar.

5-ci tapşırıq şagirdlərin fikirlərini yığcam və konkret ifadə etmələri baxımından əhəmiyyətlidir. Bu tapşırıq da qrup işi kimi verilir. 2.2.1. standartını reallaşdırmaq məqsədilə səh. 20-dəki 1, 2 və 5-ci tapşırıq qruplarda yerinə yetirilir.

Müəllimin tədris prosesində bu tapşırıq (5-ci tapşırıq) növündən mütəmadi istifadə etməsi məqsədəuyğundur. Bu tip tapşırıqlar şagirdlərdə dinlənən fikri yığcam ifadə etmək bacarığı formalaşdırır.

Mətn oxunandan sonra şagirdlərə faktoloji suallar tərtib etmək də tapşırıqla bilər. Bu tapşırıq da qruplarda həyata keçirilə bilər. 3-cü və 4-cü tapşırıqlardan məlumatın müzakirəsi zamanı istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Müzakirələrdən sonra dərslikdəki 6, 7 və 8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tipli tapşırıqlar

rıqlar lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə xidmət edir.

6-cı tapşırığın icrası üçün müəllim şagirdlərə aşağıdakı sxemlərdən istifadə etməyi tövsiyə edə bilər.

coğrafi vahid ← dağ → [?]

[?] ← qız → [?]

Yaradıcı tətbiqetmə zamanı 12-ci tapşırıq yerinə yetirilir. 12-ci tapşırığın verilməsində məqsəd şagirdə topladığı materialı sistemləşdirmək bacarığını formalaşdırmaqdır. Belə mətnlərin hazırlanması şagirdə müxtəlif üslubda yazıların yazılmasını formalaşdırır.

Qeyd. Müəllim Badisəba xanım Köçərli, Hənifə Zərdabi kimi maarifçi qadınlar haqqında hər hansı bir dinləmə mətnindən istifadə edə bilər:

Müqəddəs ənənələrdən söz düşəndə, ilk öncə, göz önünə, sözsüz ki, xeyriyyəçilik gəlir. Ötən əsrin əvvəllərində bu müqəddəs işlə bağlı ölkəmizdə onlarca xeyriyyə cəmiyyəti yaranır. Cəmiyyətlərin maliyyə dəstəyi ilə Bakıda maarif-mədəniyyət ocaqları təşəkkül tapır. “Qafqaz Müsəlman Qadınları Xeyriyyə Cəmiyyəti”nin yaranmasında böyük maarifçi, alim, milli mətbuatımızın banisi Həsən bəy Zərdabinin xanımı Hənifə Məlikova-Abayevanın böyük xidmətləri olub.

Hənifə Məlikova 1856-cı il mayın 5-də Şimali Qafqazda, Nalçikdə doğulmuşdur. Azərbaycan xalqının ilk maarifçi qadınlarından olan Hənifə xanım Tif-

lisdə Müqəddəs Nina Qız məktəbində təhsil almışdır. Əlbəttə ki, o zaman müsəlman qızların xristian ölkəsində təhsil alması çox nadir hadisə idi.

Bu gözəl, ziyalı, sədaqətli və dəyanətli xanım millətimizin və ailəsinin yolunda fədakarlıq göstərmiş, Həsən bəy Zərdabiyə tək həyat yoldaşı yox, ümumiyyətlə, həm də mübarizə yoldaşı olmuşdur. O, 16 iləri ilə birlikdə Zərdab kəndində polis nəzarəti altında yaşamışdır. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, milli mətbuatımızın əsasını qoymaqda H.Zərdabiyə dəstək olan Hənifə xanım, nəhayət, özü də hiss etmədən öz adını Azərbaycan xalqının tarixinə yazdı.

Hənifə xanım 1875-1877-ci illərdə Həsən bəylə birlikdə “Əkinçi” qəzetinin nəşrində böyük əmək sərf etmişdir. Bu ziyalı xanım Həsən bəylə Zərdabda yaşadıkları dövrdə, öz evlərində, mənzillərində pulsuz məktəb açmış, təqib və təzyiqlərə baxmayaraq, heç bir təmənnə ummadan insanlara elm, savad öyrətmişdirlər.

Hənifə xanımın Azərbaycan qadınlarının taleyində də oynadığı rol, sözsüz ki, dənılmazdır. Bakıda ilk Qız məktəbinin yaradıcısı kimi tarixə düşmüş Hənifə xanım 1901-1905-ci illərdə ilk Müsəlman Qız məktəbinin müdiri işləmişdir. 1909-cu ildən 1919-cu ilədək, düz 10 il Bakıda rus-Azərbaycan Qız məktəbində müdir vəzifəsində çalışmışdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 10

Mədinə xanım Qiyasbəyli (II növ təyini söz birləşmələri)

Məzmun standartları:

1.1.1., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Dinlədiyi fikirlər barədə mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- Mövzu ilə bağlı fikirlərini essədə ifadə edir.
- Söz birləşməsinin növünü müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, bədii mətnlər, şifahi nitqi müşahidə cədvəli

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim iki müxtəlif birləşmə yazıb fərqlərini soruşa bilər. Məsələn, gül budağı, qırmızı gül və yaxud tərkibində I və II növ təyini söz birləşmələrinin işləndiyi hər hansı kiçik bir bədii mətn təqdim edə bilər. Sonra yönəldici suallarla şagirdi istiqamətləndirir.

Verilən suallar şagirdlərin əvvəlki dərslərdə əldə etdiyi biliklərə əsaslanmalıdır. Belə ki müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik bildirən ziyəlik halla bağlı verilən suallar həm də yeni mövzu ilə əlaqələndirilmiş olar. Suallar verilməklə şagirdlərin nümunə kimi söylədikləri sözlər əsasında II növ təyini söz birləşmələri və onun xüsusiyyətləri izah edilir. Səh. 20-dəki 9-cu tapşırıq qaydanın izahı üçün motivasiya xarakteri daşıyır.

Dərs prosesində 10 və 11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. 10-cu tapşırığın fərdi qaydada icrası nəzərdə tutulur. 10-cu tapşırıq həm orfoqrafik və orfoepik qaydaların tətbiqi baxımından əhəmiyyətlidir, Bu tapşırıqdakı mətnin ideyası əsas mətndəki fikirlə əlaqələndirilir. İnsani keyfiyyətlər sadalanır. Həyat bilgisi fənni ilə inteqrasiya yaradılır. 11-ci tapşırıq isə II növ təyini söz birləşmələrinin xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün əhəmiyyətlidir. Ümumiləşdirmə aparılır və nəticə çıxarılır.

Müəllim nəticələri ümumiləşdirmək üçün bir neçə vasitədən istifadə edə bilər.

Klaster üsulundan istifadə etməklə II növ təyini söz birləşmələrinin xüsusiyyətləri ümumiləşdirilə bilər. Bu, şagirdlər tərəfindən icra edilməlidir.

Müəllim belə bir üsuldən də istifadə edə bilər. Lövheyə üstünə “II növ təyini söz birləşmələri” sözü yazılmış ağac şəkli asa bilər. Şagirdlər II növ təyini söz birləşmələrinin xüsusiyyətləri yazılmış rəngli kağızları ağacın budaqlarından “asırlar”.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi bədii ədəbiyyatdan müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər. Şagirdlərin fərdi bacarığı nəzərə alınmaqla “Maarifçi qadınlarımız” mövzusunda esse yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən faktları dəqiqləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün müəllimin köməyindən istifadə edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirir.	Deyilən faktlar barədə mülahizələrini dəqiqləşdirir.
Esseni müstəqil yazmaq bacarmır.	Essenin xarakterini müəyyən edə bilmir.	Essenin xarakterini müəyyən etməyə çətinlik çəkir.	Mühakimə xarakterli esse yazır.
Söz birləşmələrinin növünü müəyyən edə bilmir.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Söz birləşmələrinin növünü müəllimin köməyi ilə müəyyən edə bilər.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyən edə bilər.

Mövzu 11

Mücrü

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Fikrin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Söylənilən müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını müəyyənləşdirir.
- Deyilən fikirlərdən istifadə etməklə mülahizələrini yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Mücrü” filmi

MÜCRÜ

(xidmət)

O, gələn künəndə anası mücrü də qoydu **çehizinin üstünə**. “Gəlin mücrü-süz olmaz!” – dedi.

Nəni yadığı idi bu balaca, naxışları solğun mücrü. İndi də onun qisməti oldu.

O, üzük, **qızıl saat** və sırğalarını qoyardı mücrüyə. Mücrü paltar dolabında on yuxarı gözə qalxmışdı. Əzizləndir mücrü, sevilirdi mücrü...

Bir gün gəlin ana oldu. Əri hədiyyə ilə evə gəldi. Açıldı mücrü, **cavan ana qızıl boyunbağını** qoydu, örtüldü mücrü.

Və beləcə doldu mücrü.

Atanı müharibə apardı. Ehtiyac əlbəyaxa oldu ana. Gecəsi gündüzə, gündüzü gecəyə qarşı ananın. Ancaq itirmədi özünü, itirə bilməzdi ana!

Bir dəqiqə də işsiz durmadı, bir dəqiqə də. Lakin çatışmırdı qazancı. **Bey usaqı** çatışmırdı qazancı ananın!

Açıldı mücrü, örtüldü mücrü. Nişan şeyləri, ər hədiyyələri bazara ayaq açdı...

Kədərlə açıldı mücrü, kədərlə örtüldü mücrü... Boşaldı mücrü...

Bir gün **ananın ilki** sevincək evə gəldi. Diplomla gəldi. İlk diplom idi ki, onların evinə qədəm qoyurdu. Ali məktəb diplomu.

Ana doluxsuna-doluxsuna diplomu dodaqlarına apardı, bəğrına basdı, gözlərində yaş görünəndə yadına çoxdan unudulmuş mücrü düşdü...

Ananın əlləri, mehriban əlləri mücrüyə toxunanda mücrü sanki cana gəldi, sevincək açıldı mücrü, diplomu ağusuna aldı, gülümsədi, sevincək örtüldü mücrü.

Evə ikinci diplom gəldi. Açıldı mücrü, örtüldü mücrü.

Üçüncü... dördüncü... beşinci... Tamam doldu mücrü.

Ana oxşadı mücrünü. Gözünün qabağına çox şeylər gəldi, çox şeylər! Mücrünü öz yerinə qoyanda anaya o, indi ağır, əvvəlkindən qat-qat ağır gəldi.

Ana yanılmamışdı. O sərvət hara, bu sərvət hara?!

Gülhüseyn Hüseynoğlu

Mücrü niyə sevincək açıldı? Fikrinizi faktlarla əsaslandırın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Bilik tükənməz xəzinədir” kəlamından istifadə etməklə şagirdləri müzakirəyə cəlb edir, biliyin niyə xəzinə hesab edildiyi soruşulur. Yönlədicə suallar vasitəsilə şagirdlərin fikirləri öyrənilir, ümumiləşdirmə aparılıb tədqiqat sualı formalaşdırılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Mənəvi sərvətlərin üstünlüyü nədədir?

Tədqiqatın aparılması mərhələsində mətn düzgün oxunur. Ümumi təsəvvür formalaşdırmaq üçün “Mücrü” filminin nümayişi də məqsəduyğundur.

Mətndəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. Söylənilən fikirlər nəzərə alınaraq ümumiləşdirmə aparılır. Aqlın, biliyin sərvət olması fikri ön plana çəkilir. Məzmun sualları üzərində iş aparılır. Oxudan və filmin nümayişindən sonra mətn daxili, eyni zamanda 1 və

2-ci suallar üzərində iş aparılır. 3-8-ci tapşırıqlar (səh. 23) qrup işi kimi verilə bilər.

Müzakirələrdə 3-cü tapşırıq üzərində iş apararkən müəllim çalışmalıdır ki, şagird bu mətni üslubuna görə digərlərindən fərqləndirə bilsin. Şagirdin diqqəti mətndəki məcazi mənalı söz və ifadələrin çoxluğuna yönəldilməlidir.

4-cü tapşırığın düzgün yerinə yetirilməsi üçün müəllim şagirdlərin diqqətini hekayənin məzmununa cəlb edir.

Mətnin birinci bitkin hissəsi ananın gəlin köçmə və mücrüsünün bəzək əşyaları ilə dolmasıdır.

İkinci bitkin hissə müharibənin başlanması və mücrünün tamamilə boşalması, üçüncü bitkin hissə mücrünün övladlarının diplomları ilə zənginləşməsidir.

5-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən şagird əsərdə obraz olsa da, onun daxili

aləminin, düşüncələrinin təsvirinə çox yer verildiyi üçün mətnin dialoq şəklində verilməsinin mümkün olmadığı qənaətinə gəlməlidir.

Müəllimin nəzərinə: Məzmun sualları üzərində iş aparan zaman 6-cı tapşırıq yerinə yetirilərkən səh. 7-də Bəhmənyarın ağıl haqqında verilmiş fikirlərindən sitat kimi istifadə etməklə mülahizələrini şərh edir. Bu tapşırıq **ümumiləşdirmə mərhələsində** də yerinə yetirilə bilər.

Müəllim **yaradıcı tətbiqetmə** kimi “Hekayədən aldığım təəssürat” adlı esse yazmağı tapşıra bilər.

Bu yazıların növbəti dərstdə müzakirəsi təşkil edilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparıla bilər.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.	Əlavə faktlar göstərməklə fikrini əsaslandırır.
Söylənilən fikirləri ümumiləşdirə bilmir.	Söylənilən fikirləri müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirir.	Söylənilən fikirləri ümumiləşdirə bilir.	Söylənilən müxtəlif fikirləri ümumiləşdirə bilir.
Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını aydınlaşdırarkən çətinlik çəkir.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını müəllimin köməyi ilə aydınlaşdırır.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını aydınlaşdırır.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını müxtəlif yollarla izah edərək aydınlaşdırır.
Mülahizələrini yazmaqda çətinlik çətir.	Mülahizələrini müəllimin köməyi ilə yazır.	Mülahizələrini yazə bilir.	Deyilən fikirləri toplayıb mülahizələrini yazır.

Mövzu 12

Mücrü (III növ təyini söz birləşmələri)

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.3., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Dinlədiyi fikirlər barədə mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- Nitq etiketlərindən istifadə edir.
- Mövzuya uyğun mətn yazır.
- Söz birləşmələrinin növünü müəyyən edir, III növ təyini söz birləşmələrinin xüsusiyyətlərini izah edir.

İş formaları:

qrup, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, Venn diaqramı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiyada müəllim dərslə səh. 23-dəki 9-cu tapşırığın yerinə yetirilməsi ilə başlaya bilər. Tapşırıq cütlərlə yerinə yetirilir. Müzakirələr aparılır, söz birləşmələrinin fərqi ilə bağlı fikirlər söylənilir, nəticələr çıxarılır.

Əldə edilən nəticələr əsasında üçüncü növ təyini söz birləşmələri, onların xüsusiyyətləri, tərəflərinin ifadə vasitələri haqqında məlumat verilir, dərs şagirdlərin söylədikləri fikirlər əsasında izah edilir. Müəllim dərsləyin 18-ci səhifəsində verilən 12-ci tapşırıqdakı sxemlərdən istifadə edə bilər:

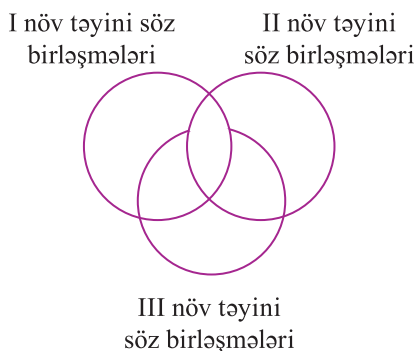
isim	+	isim
məsdər	+	isim
əvəzlilik	+	isim

Müəllim əvvəldən yazıb hazırladığı nümunələrdən də istifadə edə bilər. 13-cü tapşırığın qrup işi kimi verilməsi məqsəda uyğundur.

Müəllim şagirdlərə müəyyən mövzu ilə bağlı təyini söz birləşmələri (məsələn: təhsil tarixi, maarifçi insanlar, məktəblər şəbəkəsi, ziyalılarımızın çoxu, oxumaq həvəsi, kasıbların balası) təqdim etməklə dialoq qurmağı tapşırıla bilər.

Bu həm əldə edilən biliklərin möhkəmləndirilməsi, həm də həmin birləşmələrin mətn daxilində işlədilərək cümlə yaratması baxımından əlverişlidir. Bu zaman əvvəlki mövzularla da əlaqə yaranmış olur.

Tədqiqatın aparılması mərhələsində III növ təyini söz birləşmələrinin I və II növ təyini söz birləşmələrindən fərqi Venn diaqramı vasitəsilə müəyyən edilir.

Müəllim üçün qeyd. Çalışmaq lazımdır ki, qruplara verilən iş və tapşırıqlar eyni mövzunun öyrənilməsinə xidmət etməklə yanaşı, müxtəlif tipli olsun.

Dərslikdəki müvafiq tapşırıqlar yerinə yetirilir. 10-cu tapşırıq III növ təyini söz birləşmələrinin tərəflərin ifadə vasitələrini müəyyənləşdirmək, 11-ci tapşırıq qeyri-təyini söz birləşmələri haqqında müəyyən təsəvvür yaratmaq üçündür. Bu çalışmalar **məlumatın mübadiləsi** mərhələsində şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Müəllim tapşırıq yerinə yetirilən zaman qeyri-təyini ismi birləşmələr haqqında qısa məlumat verməlidir. 12-ci tapşırıq **ümumiləşmə** mərhələsində yerinə yetirilir və əsaslandırılır. Testin cavabı E bəndidir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə oxuduqları bədii əsərlərdən III növ təyini söz birləşmələrinə aid nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Xüsusi istedadla malik şagirdlərə “Təyini söz birləşmələri” mövzusunda mətn hazırlamaq tapşırığı verilə bilər. Bu tapşırıq hər bir təyini söz birləşmələrinin növləri haqqında (I, II, III növ təyini söz birləşmələri) da ola bilər. Şagirdlər aşağı siniflərdən elmi mətn haqqında məlumatlı olduğu üçün onlara belə mətnləri tərtib etmək o qədər də çətin olmayacaq. Müəllim bu mətnlərin hazırlanması üçün şagirdlərə aşağıdakı planı təqdim edə bilər:

1. Mövzunun seçilməsi;
2. Söz birləşmələri haqqında ümumi giriş;
3. Seçilən mövzu (tutaq ki, I növ təyini söz birləşməsi) haqqında ümumi məlumat;
4. Məlumatların nümunələrlə əsaslandırılması;
5. Nəticə (söz birləşmələrinin nitqdə əhəmiyyəti).

Qiymətləndirmə təlim nəticəsinə uyğun olaraq aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən fikirləri dəqiqləşdirərkən çətinlik çəkir.	Deyilən fikirləri müəllimin köməyi ilə dəqiqləşdirir.	Deyilən fikirləri müstəqil dəqiqləşdirir.	Deyilən fikirlərini əsaslandıraraq dəqiqləşdirir.
Nitq etiketlərindən çətinliklə istifadə edir.	Nitq etiketlərindən istifadə edir.	Nitq etiketlərindən məqamına uyğun istifadə edir.	Nitq etiketlərinin alternativlərindən istifadə edir.
Söz birləşmələrinin növünü müəyyənləşdirə bilmir.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Söz birləşmələrinin növünü müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirə bilər.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyənləşdirə bilər.

Mövzu 13

Bəxt, ağıl və zəhmət
(Mirzə İbrahimovun
“Pərvizin həyatı” povestindən)

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticəsi:

- Mətndəki fikri dəqiqləşdirmək üçün suallar tərtib edir.
- Sınıf yoldaşlarının səviyyəsinə uyğun fikrini izah edir.
- Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını dəqiqləşdirir.
- Əlaqəni gözləməklə mətnə yazılı əlavə edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

beyin həmləsi, müzakirə, səssiz oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, Mirzə İbrahimovun əsərləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Qeyd. Bu mətnə dərslikdə bilərəkdən ad qoyulmamışdır. Yaxşı olardı ki, müəllim şagirdlərə əsərin adını atalar sözü ilə adlandırmağı təklif etsin. Bu tapşırıq mətnin oxusu və müzakirələrdən sonra yerinə yetirilə bilər.

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə dinləmə mətninin oxusu ilə başlaya bilər.

Müəllim üçün qeyd. Müəllim bu dərsdə “Bəxtəvər olmaq üçün insan hansı mənəvi keyfiyyətlərə sahib olmalıdır?” sualından da istifadə edə bilər.

Dinləmə mətni: Ağıl olmasa, bəxt neyləsin?

Rəvayətə görə, bir gün ağıl ilə bəxt gəzməyə çıxırlar. Cavan cütçünü yer becərən görərək bəxt ağıla müraciətlə onu kamal və dövlətə çatdırmaq üçün bu gəncin bədənində daxil olmağı təklif edir. Ağıl bu adamdan bir şey çıxmayacağını söyləyib razı olmur; bəxt isə gəlib oğlanın bədənində girir.

Cütçü qazılıb çevrilmiş torpağı bel ilə əzib yumşaldarkən onun içərisindən par-par parıldayan böyük bir daş tapır. Onu əlinə götürüb bir qədər baxır, ağıl olmadığı üçün adi daş zənn edib kənara tullayır.

Bu vaxt təsadüfən onun yanından bir atlı keçirmiş. O, hələ uzaqdan daşın parıl-

tısını görüb atından yerə enir, yaxın gəlib daşı yerdən qaldırır; onun misilsiz qiymətə malik olduğunu yəqin etdikdən sonra cütçüyə müraciətlə daşı ona satmasını istəyir. Cütçü cavabında deyir:

– Xoşun gəlirsə, götür, o daş mənim nəyimə gərəkdir?

Atlı iri ləl parçasını götürüb gedir. Bir padşahın xəzinəsində onu dəyişib əvəzində çoxlu qızıl alır və cah-calal içərisində yaşamağa başlayır. Bir gün bu var-dövləti ona bağışlamış kəndlinin yaxşılığından çıxmaq fikrinə düşür. İkimərtəbəli gözəl ev tikdirir; içərisini lazım olan bütün avadanlıqla doldurur; cütçünü tapıb oraya dəvət edir və qızını da ona verməyə razı olduğunu söyləyir. Oğlan gəlib evə baxır, girib bir-bir otaqları gəzir. Mətbəxdən keçərkən bir parça çörəklə bir tikə pendir götürüb çuxasının altında gizlədir; xəlvət yerdə yemək məqsədilə həyatə çıxır.

Qızın atası onu axtarmağa başlayır. Oğlan elə bilir ki, pendir-çörək oğurladığını başa düşərək onu tapmaq istəyirlər. Buna görə də qaçır və qorxusundan hətta öz kəndlərinə deyil, başqa bir kəndə gedir.

Oğlanın bu axmaq hərəkətlərindən təngə gəlmiş bəxt öz-özünə:

– Düzdür, deyirlər adamın gərək bəxti olsun, amma mən nə qədər çalışsam da, aqlın köməyi olmadan bir iş görə bilmədim, – deyir. – Beləliklə, bəxt də onu tərk edib gedir.

Sonra dərslikdəki mətn fərdi qayda-da səssiz oxu üsulu ilə oxunur. Oxu başa çatdıqdan sonra müəllim əvvəldən hazırladığı suallarla şagirdlərə müraciət etməlidir. Xatırladaq ki, bu suallar mətnin

məzmununa, obrazların danışığı və fikirlərinə aid olmalıdır. Şagirdlər suallara cavab verirlər. Sonra müəllim şagirdlərə əsas fikrin müəyyən edilməsi məqsədilə suallar tərtib etməyi tapşıra da bilər. Hər iki mətnin məzmunu üzərində iş aparılır, məntdəki fikirlər əlaqələndirilir.

Müzakirə təşkil edilir, şagirdlərin fikirlərini müvafiq formada ifadə etmələri üçün şərait yaradılır. Məntdəxili 1-ci tapşırıqın yerinə yetirilməsi üçün sözlərə qrammatik şəkilçilər artırılaraq əlaqələndirilməsi tövsiyə edilir. Nöqtələrin yerində aşağıdakı cümlə olmalıdır: “*Ay bədbəxt, bəxtin yatmayıb, özün yat-mısan*”. Tapşırıq kollektiv və ya cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər.

Mətnin sonunda Səfanın verəcəyi cavabın müəyyənləşdirilməsi cütlər vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Cavabın tez tapılması üçün müəllim diqqəti sözün böyük hərflə yazıldığı 6-cı cərcivəyə cəlb etməlidir.

Cavab: 6, 2, 4, 1, 3, 7, 5.

1-ci tapşırıq şagirdin ümumiləşdirmək bacarığının formalaşdırılması üçündür.

Dərslikdə məzmun və söz ehtiyatının artırılması ilə bağlı 4-6-cı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

2-ci tapşırıq **məlumatın mübadiləsi** mərhələsində aparılır.

3-cü tapşırıq **ümumiləşdirmə** mərhələsində yerinə yetirilir.

Ümumiləşdirmə aparılaraq nəticə əldə edilir. Məntdəxili 2-ci sualın nəticə çıxarmaq üçün yerinə yetirilməsi məqsəduyğundur.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi mətnə yazılı əlavələr edilməsi tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 14

Bəxt, ağıl və zəhmət
(Mirzə İbrahimovun “Pərvizin həyatı”
povestindən). Feili birləşmələr

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticəsi:

- Mövzu ilə bağlı fikirlərini əsaslandırır.
- Mövzuya uyğun nəqli mətn yazır.
- Söz birləşməsinin növünü müəyyən edir.

İş formaları:

cütlərlə, kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə,
Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə ismi birləşmələr haqqında suallar verməklə başlaya bilər və yaxud lövhəyə iki birləşmə yazıb (məs.: *oxumağın faydası*, *maraqlı hekayə oxumaq*) fərqlərini soruşa bilər. Yönləndirici suallar verilir:

Sizcə, bu birləşmələrin bir-birindən fərqi nədir?

Cavablar alındıqdan sonra müəllim əvvəldən hazırladığı feili birləşmələrə aid nümunələri şagirdlərə təqdim edir və ismi birləşmələrlə müqayisələr aparılır. Oxşar və fərqli cəhətlər Venn diaqramı əsasında müəyyənləşdirilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Feili birləşmələr necə formalaşır?

Tədqiqatın aparılmasının davamı kimi feili birləşmələrin öyrədilməsi üçün motivasiya xarakterli 7-ci tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Əldə edilən nəticə müəllim tərəfindən ümumiləşdirilir və feili birləşmələr haqqında məlumat verilir. Müzakirə aparılır, dərslikdəki 8, 9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir. 10-cu tapşırıqda nöqtələrin yerinə “feili” və “əsas tərəfi feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunmuşdur” sözləri olmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə 11-ci tapşırıq verilir. Müəllim çalışmalıdır ki, şagird bölmədəki hər mətndən öyrəndiyi vacib insani keyfiyyətləri seçib ümumiləşdirə bilsin.

Qeyd. Hər bölmənin sonunda şagirdlərə aşağıdakı məzmununda yazı tapşırıla bilər. Şagirdlər “Bu bölməni

oxuyub öyrəndim ki, ...”, “Mənim üçün maraqlı oldu ki, ...” və s. tipli ifadələrdən istifadə etməklə öyrəndiklərini sistemləşdirə bilərlər.

Qiymətləndirmə təlim nəticəsinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırma bilmir.	Fikrini əsaslandırarkən faktlara müraciət etmir.	Fikrini əsaslandıran zaman auditoriyadan kömək alır.	Fikrini faktlarla müstəqil əsaslandırır.
Söz birləşmələrinin növünü müəyyən edə bilmir.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Söz birləşmələrinin növünü müəllimin köməyi ilə müəyyən edə bilər.	Söz birləşmələrinin növünü müəyyən edə bilər.
Nəqli mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Nəqli mətni müəllimin köməyi ilə yazır.	Nəqli mətn yazarkən müəyyən səhvlərə yol verir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nəqli mətn yazır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №1

ŞAH VƏ XİDMƏTÇİ

Keçmiş zamanlarda bir şah varmış. Bu şah həmişə bir neçə qüvvətli köpək saxlamış. **1** Şahın bir nəfərə acığı tutanda onu itlərə atarmış. **2** İtlər də o saat onu parçalar, dağıdıb yeyərmiş.

Şahın cavan bir xidmətçisi də vardı. Cavan fikirləşirdi ki, cəllad şah bir gün qəzəblənib onu da itlərə atdıracaq. Buna görə də o, itlərə baxan xidmətçi ilə dostlaşdı. **3** İtlər cavanı gördükdə onu mehribanlıqla qarşılayardılar.

Günlərin birində zülmkar şahın cavan xidmətçiyə acığı tutur. **4** Əmr edir ki, onu itlərə atsinlər. Cəllad gəncin əl-qolunu bağlayıb onu itlərə atır. Lakin itlər oğlanı dərhal tanıyır, quyuqlarını bulayırlar.

5 Sonra itlərin hamısı cavanı dövrəyə alır, sanki onu şahın bəlasından qorumaq istəyirdilər (Nizami Gəncəvidən).

1. “Cavan hər dəfə itlərin yanına gələndə özü ilə bir parça ət gətirər və köpəklərə atardı” cümləsinə hara əlavə etmək olar?

- A. **2**   B. **5**   C. **3**   D. **4**   E. **1**

2. Mətnə uyğun atalar sözünü seçin.

- A. Ehtiyat igidin yaraşığıdır.
- B. Yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə, xaliq bilər.
- C. Heyvanın dişinə baxarlar, insanın işinə.
- D. Ağıl başın böyüklüyündə deyil.
- E. Dost dostu dar gündə sınayar.

3. Fikrin davamına hansı cümlə daha çox uyğundur?

Xidmətçi itlərə baxan xidmətçi ilə ona görə dostlaşır ki, ...

- A. İtləri oğurlamaq istəyirdi.
- B. Şah tapşırırmışdı.
- C. Xidmətçini öldürmək istəyirdi.
- D. Şahın qəzəbindən özünü qorumaq üçün.
- E. İtləri zəhərləmək istəyirdi.

4. Bu mətnə ifadə olunan əsas ideya nədir?

5. Şah nə üçün köpək saxlayırdı?

- A. Heyvanları sevirdi.
- B. Onların sayını artırmaq istəyirdi.
- C. Onlara yazığı gəlirdi.

- D. Acığı tutanda insanları itə atırdı.
- E. Təhlükə zamanı itləri düşmənin üzərinə buraxırdı.

6. Birinci cümlədə hansı növ təyini söz birləşməsi işlənmişdir?

- A) II növ təyini söz birləşməsi
- B) I növ təyini söz birləşməsi
- C) III növ təyini söz birləşməsi
- D) Həm I, həm də II növ təyini söz birləşməsi
- E) Həm II, həm də III növ təyini söz birləşməsi

7. Birinci abzasdakı feili birləşməni müəyyənləşdirin:

- A) Şahın bir nəfərə acığı tutanda
- B) Acığı tutanda
- C) Onu parçalar
- D) Qüvvətli bir köpək saxlamış
- E) Onu itlərə atarmış

8. İkinci abzasdakı söz birləşməsi ilə bağlı səhv cavabı müəyyənləşdirin.

- A) Şahın cavan bir xidmətçisi – III növ təyini söz birləşməsidir.
- B) İtlərə baxan – feili sifət tərkibidir.
- C) Cavanı gördükdə – feili bağlama tərkibidir.
- D) Cəllad şah – I növ təyini söz birləşməsidir.
- E) Mehribanlıqla qarşıladılar – feili birləşmədir.

9. “İtlərin hamısı” birləşməsi ilə bağlı doğru fikri müəyyənləşdirin.

- A) Tərəfləri isimlə ifadə olunub.
- B) II növ təyini söz birləşməsidir.
- C) İkinci tərəf II şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul edib.
- D) III növ təyini söz birləşməsidir.
- E) Əsas tərəf isimdir, mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edib.

10. “Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” əsərindən götürülmüş “Şah və xidmətçi” hekayəsi nəsrə çevrilmişdir” cümləsindəki mürəkkəb adları seçin.

- 1. Nizami Gəncəvi
- 2. “Leyli və Məcnun” əsəri
- 3. Nəsrə çevrilmişdir.
- 4. “Şah və xidmətçi”
- 5. “Şah və xidmətçi” əsərindən götürülmüşdür.
- A) 1, 2, 4   B) 3, 4, 5   C) 1, 3, 5   D) 1, 2, 5   E) 2, 3, 5

Qeyd. Müəllim dərslikdə verilmiş tapşırıq və test nümunələrindən də istifadə etməklə KSQ hazırlaya bilər.

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 2.1.1.,
2.1.2., 2.2.3.

Təlim nəticələri:

- Dialogdakı fikrin məntiqiliyini əsaslandırır.
- Mətni şagirdlərin başa düşəcəyi şəkildə nəql edir.
- Müvafiq nitq etiketlərindən istifadə edir.
- Sözlərin mənasını araşdırır.
- Sözlərin həqiqi və məcazi mənasını aydınlaşdırır.
- Dialogdakı faktları müasir dövrlə müqayisə edir və əlaqələndirir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

oxu, sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət

II TARİXİN DAŞ YADDASI

1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə dialogu oxuyun.

– Görürsən, Bakımız gündən-günə necə gözəlləşir?

– Hə, müasir tikililər şəhərə xüsusi gözəllik verir.

– Tarixin şahidi olan memarlıq abidələri müasir tikililərlə bir *harmoniya* yaradır, tarixlə müasirliyi əlaqələndirir.

– Məncə, səhərin şəhərlərini yaradan memarların yalnız bir *fəxrəti* var: tək insanları rahat yaşasınlar, tək insanları gözəllikdən zövq alsınlar.

– Hər dəşdə bir hikmət gizlənən, hər dəşdə tarixlərin nişanını yaşadan Azərbaycan memarlıq nümunələri xalqımızın nəyə qadir olduğunu əyani sübutdur.

– Türk şairi Nazim Hikmət Azərbaycanda olarkən demişdir: "Bu xalqın nəyə qadir olduğunu bilmək üçün baş sındırmaın, təkə memarlıq abidələrinə baxsanız, bəs edər".

– Teymurləngin saray *sahnəçisi* Şərifiddin əl Yəzidi "Zəfərnəma" əsərində Səmərqənd saraylarını ucaldan azərbaycanlı ustaların yüksək sənətkarlığından türk dolusu danışır və bu ustaların zorla Səmərqəndə aparıldığını qələmə alır.

– On maraqlısı budur ki, orta əsr coğrafiyaşünası Əbdürrəşid Bakuvi Azərbaycana gələrkən iti axarlı Arazın üstündəki Diyə-Əl-Mülk körpüsünün möhtəşəmliyinə heyran qalaraq, bu yüksək sənət əsərini "dünyanın 7 möcüzəsindən biri" adlandırmışdır.

İlk cümləyə hansı müraciət etiketini artırmaq olur?

Həqiqətənni, memarlıq abidələri xalqın qüdrətini nümayiş etdirir?

Diyə-Əl-Mülk körpüsü haqqında məlumat toplayın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim bu bayatıdan istifadə edə bilər:

*Əzizim, bizim qala
Həmişə bizim qala
Tikmədim özüm qalam
Tikdim ki, izim qala.*

Yönəldici suallar vasitəsilə bayatıda ifadə edilən fikir ətrafında müzakirə aparılır, ümumi rəyə gəlinir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Xalqın sərvəti dedikdə nə başa düşülür?

Tədqiqat aparılması dialogun oxusu ilə başlanır. Oxu zamanı 1-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Oxu müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər. Oxu zamanı və ya oxudan sonra məndaxili suallar üzərində iş aparılır. I bölmədə şagird artıq görüşmə etiketləri ilə tanış olmuşdur. Bu bölmədə şagird müraciət etiketləri haqqında məlumat alır. Müəllim həmin etiket növlərindən məqamına uyğun

olaraq istifadə etməyi şagirdlərə öyrətməlidir. Bunun üçün müəllim müxtəlif istiqamətlərdə iş apara bilər. Oxu başa çatdıqdan sonra müəllim faktoloji suallarla sinfə müraciət edə bilər. Eyni zamanda müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər özləri də mətn üzərində iş apararkən sualla biri digərinə müraciət etsin. Dərslikdəki 2 və 4-cü tapşırıqlar qrup şəklində yerinə yetirilsə, məqsəduyğun olar. Mətnin oxusundan sonra 7-10-cu tapşırıqlar həm cütlərlə iş formasından istifadə etməklə, həm də kollektiv müzakirələr şəklində aparıla bilər. Bu, müəllimin dərslərini qabaqcadan planlaşdırmasından asılıdır. Rayon və kənd məktəblərində dərs deyən müəllimlər 2-ci tapşırığın yerinə yetirilməsi zamanı paytaxtımızdakı müvafiq tikililərin şəkil və video görüntülərini şagird-

lərə təqdim edə bilər, yaxud da öz yaşayış ərazilərində diqqəti cəkmək hər hansı bir müasir tikilinin görüntülərindən istifadə etməsi məsləhətdir.

Cütlərlə iş yerinə yetirildikdən sonra müzakirə aparılır. Şagird fikirləri müzakirə edilir. **Ümumiləşdirmə və nəticə** kimi 5 və 6-cı tapşırıqdan istifadə edilə bilər. Şagirdlər sonda bu nəticəyə gəlməlidirlər ki, vətənə məxsus hər bir şey, keçmişdən bu günə qalan daş parçası da, əslində, onun sərvətidir. Bugünkü memarlığımız dünənimizə söykənir.

Yaradıcı tətbiqetmə zamanı müəllim müasir inşaat işləri ilə bağlı hər hansı bir təqdimatın hazırlanmasını tapşırıla bilər. Müəllim ev tapşırığı verərkən şagirdin səviyyəsini nəzərə almalıdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Dialogdakı fikri müəyyənəlməyə çətinlik çəkir.	Dialogdakı fikri müəllimin köməyi ilə müəyyənəlməlidir.	Dialogdakı fikri müəyyənəlməlidir.	Dialogdakı fikri müəyyənəlməlidir, faktlarla fikrinin məntiqiliyini əsaslandırır.
Dialogu nəql etməyə çətinlik çəkir.	Dialogu müəllimin köməyi ilə nəql edir.	Dialogu sadə dildə nəql edir.	Dialogu sadə dildə əlavələr etməklə nəql edir.
Nitq etiketlərindən çətinliklə istifadə edir.	Nitq etiketlərindən istifadə edir.	Nitq etiketlərindən məqamına uyğun istifadə edir.	Nitq etiketlərinin alternativlərindən istifadə edir.
Sözlərin mənasını aydınlaşdırmağa çətinlik çəkir.	Sözlərin mənasını müəlliminin köməyi ilə aydınlaşdırır.	Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.	Sözlərin mənasını aydınlaşdırır və cümlədə işlədir.
Dialogdakı faktları seçməyə və müasir dövrlə əlaqələndirməyə çətinlik çəkir.	Dialogdakı faktları müəllimin köməyi ilə müasir dövrlərlə müqayisə edir və əlaqələndirir.	Dialogdakı faktları müasir dövrlə müqayisə edir və əlaqələndirir.	Dialogdakı faktları müasir dövrlə müqayisə edir və nümunələr gətirməklə əlaqələndirir.

Mövzu 2

Dialog (sintaktik əlaqələr)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrin məntiqliyini nümunələrlə əsaslandırır.
- Cümlələr arasında əlaqəni göz-ləməklə yazıya düzəlişlər edir.
- Söz və söz birləşmələri arasındakı əlaqələri müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, qruplarla

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə, cəld yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

→ Söz birləşmələrini və cümlələri yaradan sözlər mənə və sintaktik baxımdan əlaqələnir.
Sintaktik əlaqənin 2 növü var: *tabesizlik* və *tabelilik əlaqəsi*.

15. Dialogda sadalanan sözlər olan cümlələri köçürün. Həmin sözlər bir-birindən asılıdır mı?

→ *Tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanan sözlərin biri digərinə tabe olmur, hər biri aid olduğu sözə əlaqələnir.*

*Apar, özün apar cəbhəyə bizə,
Apar qələbimizi, iradəmizi. (S. Vurğun)*

tabesizlik əlaqəsində olan sözlər

16. Mətdən tabesizlik əlaqəsində olan sözləri seçib yazın.

Bakı Azərbaycanın ən gözəl tarixi şəhərlərindən biridir. O, Xəzər dənizi sahilində amfiteatr şəklində yerləşir. Bakının dəniztrafi zonasında bir çox yeniliklər həyata keçirilir. Yeni, müasir binalar tikilir, köhnələr bərpa edilir. Dənizkənarı bulvarda yerləşən Xalça Muzeyi, "Bakı Biznes Mərkəzi", "Park bulvar", "Bakı Kristal zalı" və başqa tikililər öz müasir görünüşü və gözəlliyi ilə hamını heyran edir. Dövlət Bayrağı Meydanı da Xəzərin sahilində – Bakı şəhərinin Bayıl sahəsində yerləşir.

✓ Mətdən mürəkkəb adları seçin.

✓ Dövlət Bayrağı Meydanının yaranması və açılışı barədə məlumat topla-yıb təqdimat hazırlayın.

→ Bir çox tikililərə, orden, medal, qəzet, jurnal və s. verilən adlar dırnaq içində yazılır.

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərsin 2-ci saatında **motivasiya** mərhələsində müəllim lövhəyə bir neçə söz (məsələn, kitab, yaşıl, cild, qələm, sonra və s.) yazır və "Bu sözləri necə əlaqələndirmək olar?" sualı ilə sinfə müraciət edir. Müəllim çalışmalıdır ki, uşaqlar həmin sözləri mənə və qrammatik cəhətdən əlaqələndirə bilsinlər (kitab cildi, yaşıl qələm). Səh. 29-dakı 11, 12, 13 və 14-cü tapşırıqlar qruplarda yerinə yetirilir. Sonra qrupların cavabları dinlənilir, müzakirə edilir. Müəllimin köməyi ilə şagird sintaktik əlaqələr haqqında məlumatı öyrənir.

Şagirdlərdə aşağı siniflərdən kiçik məqalə yazmaq vərdişləri formalaşdığı üçün dərsin növbəti mərhələsində həmin prosesin

davamı kimi müəllim səh. 32-də 17-ci tapşırıq üzərində iş aparır. Şagirdlər təqdim olunmuş plandan istifadə edirlər. Yaxşı olar ki, mövzuları müəllim özü qabaqcadan hazırlayıb təqdim etsin. Bu mövzular hər hansı bir tikili, hər hansı bir memar, heykəltəraş və s. haqqında ola bilər. Şərait və imkan varsa, müəllim mövzuya müvafiq film nümayiş etdirə bilər. Yaxud müəllim şəxs və tikili haqqında qısa xülasə verə bilər ki, dərslərdə nümunə kimi verilmiş məqalədən istifadə etməklə şagirdlər tələb olunan

tapşırığı yerinə yetirə bilsinlər. Tapşırıq həm fərdi, həm də qruplarla yerinə yetirilə bilər. Çalışmaq lazımdır ki, yazılar çox da irihəcmli olmasın ki, oxunub müzakirə edilə bilsin. Müəllim söz, cümlə və abzasların şagirdlər tərəfindən düzgün əlaqələnməsinə diqqət yetirməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi evə həmin məzmununda tapşırıq verilə bilər. Şagirdlərə sərbəstlik verilməlidir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.	Əlavə faktlar göstərməklə fikrini əsaslandırır.
Cümlələr arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Cümlələr arasındakı əlaqəni müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Cümlələr arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.	Cümlələr arasındakı əlaqəni fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Nəqli mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Nəqli mətni müəllimin köməyi ilə yazır.	Nəqli mətn yazmağı bilir.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nəqli mətn yazır.
Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edə bilmir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni çətinliklə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müstəqil müəyyən edir.

Mövzu 3

Dialog (şəkil üzərində iş)

Məzmun standartları:

1.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrin məntiqiliyini nümunələrlə əsaslandırır.
- Mətnin hissələri arasındakı əlaqəni şərh edir.
- Bayraq mövzusunda təsviri xarakterli esse yazır.
- Yazacağı mətnə abzaslar əlaqəni şərh edir.
- Söz və söz birləşmələri arasındakı əlaqələri müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, qruplarla

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə, cəld yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, Bayraq Meydanı haqqında videosüjet, şəkillər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə frontal sorğu ilə başlaya bilər. Sonra səh. 30-dakı 15-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Diqqət dərslikdəki “*Bu sözlər bir-birindən asılıdırmi?*” sualına cəlb edilir. Bu, **tədqiqat sualı** da ola bilər.

Şagirdlərin fikirləri dinlənir. Çalışmaq lazımdır ki, şagirdlər *asılılıq və bərabər hüquqluluq* sözlərinin mənasını tam qavraya bilsinlər. Bunun üçün şagirdlərə adi həyatı misallardan, insan hüquqlarından misal çəkmək olar. Məsələn, şagirdlər bərabər hüquqludurlar, onların oxumaq, istirahət etmək, əylənmək və s. kimi hüquqları vardır.

Müəllim iş vərəqlərində şagirdlərə kiçik-həcmli mətnlər paylamaqla tabelilik və təbəsisizlik əlaqələrində olan sözləri müəyyən-ləşdirmək üçün tapşırıqlar verə bilər.

Şagirdlərin cavabları dinlənildikdən sonra müəllim çalışmalıdır ki, yönəldici suallar vasitəsilə şagirdlərdə tabesizlik əlaqəsi haqqında bilik formalaşdırsın. Əldə edilən biliyin möhkəmləndirilməsi məqsədilə 16-cı tapşırıq (səh. 30) yerinə yetirilir.

Bu tapşırıq dırnaqda yazılan mürəkkəb adların öyrədilməsi baxımından da əhəmiyyətlidir. Müəllim şagirdlərə öyrətməlidir ki, əsərlərə, opera, balet, teatr tamaşalarına, qəzet, jurnal və s. verilən adlar dırnaq içində böyük hərflə yazılmalıdır. Hətta bir neçə nümunə də göstərə bilər. Dırnaq içərisində yazılan mürəkkəb adlara artırılan şəkilçinin yazılış qaydasının öyrədilməsinin praktik əhəmiyyəti vardır. Müəllim şagirdlərə bunun müəyyənləşdirilməsi üçün belə tapşırıqlar verə bilər:

1. “Leyli və Məcnun” operasına baxdım.
2. “Leyli və Məcnun”a baxdım.
3. “Leyli və Məcnuna” baxdım.

Şagird müəllimin köməyi ilə ikinci variantın daha düzgün olduğunu aydınlaşdırmalıdır.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsi 9 Noyabr – Bayraq Günü ərəfəsinə təsadüf etdiyi üçün bu əlamətdar hadisə ilə bağlı

hər hansı bir yazının yazılması, təqdimatın hazırlanması, sinif daxilində həmin günlə bağlı hər hansı kiçik bir tədbirin keçirilməsi məqsədəuyğundur. Müəllim şagirdlərə şəkil üzrə inşa yazmağı da təklif edə bilər.

“Bayrağım kimliyimdir” adlı təsviri xarakterli essenin yazılmasında dərsliyin 31-ci səhifəsində verilən materiallardan, İnternetdən, ayrı-ayrı şairlərin müvafiq mövzuda yazdıqları bədii nümunələrdən istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Təsviri xarakterli insanın yazdırılması üçün müəllim aşağıdakı plan nümunəsini təqdim edə bilər.

1. Bayrağın yaradılması haqqında məlumat
2. Əlavə materialların toplanması
3. Toplanan məlumatlardan əsas faktların seçilməsi
4. Məlumatların sistemləşdirilməsi və əlaqələndirilməsi
5. Yazıda məlumatların ardıcılığını təmin etmək.
6. Əsas fikrin ifadə edilməsi
7. Nəticə

Belə tapşırıqların qruplar şəklində aparılması daha məqsədəuyğundur.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Mətnin hissələrini əlaqələndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin hissələrini müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini fikrini əsaslandırmaqla düzgün əlaqələndirir.
Təsvir xarakterli inşa yazmaqda çətinlik çəkir.	Essenin xarakterini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Təsvir xarakterli insanı müəllimin köməyi ilə yazır.	Təsvir xarakterli insanı sərbəst şəkildə yazır.
Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edə bilmir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni çətinliklə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edir.

Mövzu 4

Niyazi

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.2., 2.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Nitqində əlavə faktlardan istifadə edir.
- Yeni sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Hissələr arasında əlaqəni gözləməklə mətnə əlavə edərək yazır.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, beyin həmləsi, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, Ömər Qoçulu “Daşa dönmüş musiqi” kitabı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərslə *asl sənətkar, sənət əsəri* ifadələrinin mənalarını soruşmaqla başlaya bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir, müzakirə edilir, vahid nəticəyə gəlinir.

Dərslikdəki mətn oxunur, mətn daxili suallar üzərində iş aparılır. Əsas diqqət mətn daxili birinci suala yönəldilir.

“*Müasirlik nədir?*” sualı **tədqiqat sualı** ola bilər. Müəllim çalışmalıdır ki, şagird “müasirlik” sözünün mahiyyətini tam başa düşə bilsin. Bunun üçün müəllim **tədqiqatın aparılması** mərhələsində uşaqlara müxtəlif arqumentlər yazılmış iş vərəqləri təqdim edə bilər, yaxud klaster üsulundan istifadə edə bilər.

Bu, şagirdlərə əsas fikrin müəyyən edilməsinə yardımçı olar. Mətdəki əsas fikir şagirdlərin gəldikləri nəticə ilə əlaqələndirilir. Məzmun üzrə 1, 4, 6-8-ci tapşırıqlar (səh. 34) qruplarda yerinə yetirilir. 6-cı tapşırıq dil paralellərinin müəyyənləşdirilməsinə xidmət edir:

əfv edərsiniz – bağışlayın, üzrlü sayın; lütfən – zəhmət olmazsa; sinirli – qəzəbli, əsəbi; acəba – yoxsa; yavrum – balam.

8-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən müraciət etikətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün diqqət daha çox mətnin dialoq hissəsinə yönəldilməlidir. Çünki etikətlərdən məhz ünsiyyət prosesində istifadə olunur.

Bu tapşırıqlar dilin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsinə xidmət edir.

3-cü tapşırığı yerinə yetirərkən müəllim Niyazinin Üzeyir Hacıbəylilər nəslindən olduğunu şagirdlərə xatırlatmalıdır. İKT-dən istifadə imkanı olan məktəblərdə şagirdlər İnternet materiallarından yararlanırlar. Əgər texniki imkanlar yoxdursa, müəllim özü Niyazi haqqında qabaqcadan hazırlanmış materialı tezis şəklində şagirdlərə təqdim edə bilər.

Mətdaxili ikinci sual cavablandırılarkən qurulan dialoq məlumatın müzakirəsi mərhələsində oxunub müzakirə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 5-ci tapşırıq (səh. 34) yerinə yetirilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini əsaslandırarkən faktlara müraciət etmir.	Fikrini əsaslandıran zaman auditoriyadan kömək alır.	Fikrini faktlarla müstəqil əsaslandırır.
Mətnə əlavələr edə bilmir.	Mətnə çətinliklə əlavələr edir.	Müəllimin köməyi ilə mətnə əlavələr edə bilir.	Mətnə asanlıqla əlavələr edə bilir.
Qarşılaşdığı yeni sözləri izah etməkdə çətinlik çəkir.	Yeni sözləri müəllimin köməyi ilə izah edir.	Yeni sözün mənasını izah edir.	Yeni söz və söz birləşmələrinin mənasını izah edir.
Mətnin hissələrini əlaqələndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin hissələrini müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini fikrini əsaslandırmaqda düzgün əlaqələndirir.

Mövzu 5

Niyazi (uzlaşma əlaqəsi)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Söylənilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Təsvir xarakterli esse yazır.
- Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

1. Mətni adlandırın və əsas fikri müəyyənəldir.
2. Mətnə *bu gün* və *keçmiş* sözlərinin böyük hərflə verilməsinin səbəbini izah edin.
3. Mətnə hansı fakt sizi daha çox təsirəlndirdi? Niyə?
4. Maestro Niyazi haqqında məlumat toplayın. Ona "maestro" deyə müraciət edilməsinin səbəbini araşdırın.
5. Maestro haqqında kiçik mətn hazırlayb mətnin uyğun bildiyiniz hissəsinə əlavə edin.

6. Əfə edərsiniz, lütfən, yavrum, sinirli, acıba sözlərini qarşılıqlı ilə əvəz edib cümlədə işlədin.
7. Fərqləndirilmiş sözlərin sinonimlərini tapın. Onlar həmişə bir-birini əvəz edə bilirmi?
8. Mətnə hansı müraciət etiketlərini seçib mənə növünü müəyyənəldir.
9. Siz aşağı sınıfta mübtədə ilə xəbərin uzlaşması mövzusunı keçmişsiniz. Həmin qaydada nəzərə alıb, mətnə işarələnmiş cümlələri yazın və mübtədə ilə xəbəri tapıb onların necə uzlaşdığını izah edin.

→ Asılı tərəfin şəxsə və kəmiyyətə görə əsas tərəfə uyğunlaşmasına *uzlaşma əlaqəsi* deyilir. Uzlaşma əlaqəsi:

1) mübtədə və xəbərin;

2) II və III növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında olur.

Mübtədə hansı şəxsədirsə, xəbər də ona uyğun şəxs (xəbərlilik)

şəkilçisi qəbul edir. Məsələn:

Maestro ← gülümsədi. (I şəxs)

Siz ← xeyirxahsınız. (II şəxs)

Mübtədə həmişə əsas, xəbər isə asılı tərəf olur.

Biz layiqli davamçılarıq.

əsas tərəf

asılı tərəf

Şəxsə görə uzlaşma, əsasən, pozulmur. Kəmiyyətə görə uzlaşma I və II şəxslərdə mütləqdir, pozulmur. III şəxsin cəmində isə ola da bilər, olmaya da bilər:

Onlar ← şagirdlərdir.

Onlar ← şagirdlər.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə frontal sorğu ilə başlaya bilər. Müəllim şagirdlərin 6-cı sinifdə xəbərlə mübtədanın uzlaşmasına aid əldə edilmiş bilik və bacarıqları sual-cavab etməklə yada salır. Yaxud müəllim lövhəyə aşağıdakı cümlələr yazıb xəbərlərin şəxs sonluqlarını bərpa etməyi tapşıra bilər.

Biz evə qayıdır...?

Sən ağıllı qız...?

Yarpaqlar yaşıllaşır...?

Quşlar cəh-cəh vurur...?

Şagirdlər müəyyənələşdirirlər ki, birinci cümlədə *-ıq*, ikinci cümlədə *-san* şəxs sonluqlarından istifadə olunur. Üçüncü cümlədə mübtədə cəmsiz varlıqla ifadə olunduğu

üçün *-lar* kəmiyyət şəkilçisindən istifadə olunmur. Dördüncü cümlədə *-lar* kəmiyyət şəkilçisindən istifadə oluna da bilər, istifadə olunmaya da bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Uyğunluq pozulsa, nə baş verər?

Qruplar tədqiqat aparır. Uzlaşma əlaqəsinin mahiyyəti şagirdlərə izah edilir, nümunələrə əsaslandırılır. 9-10-cu tapşırıqlar (səh. 34-35) yerinə yetirilir, müzakirələr aparılır. Səh. 35-də olan 11-ci tapşırıq əldə edilmiş bilikləri möhkəmləndirməklə yanaşı, yeni bacarıqlar formalaşdırmağa xidmət edir. Tapşırığın yerinə yetirilməsində əsas məqsəd mübtəda ilə xəbərin kəmiyyətə görə düzgün uzlaşdırılmasıdır. Bu istiqamətdə müəllim sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq özü də müvafiq tapşırıqlar hazırlayıb şagirdlərə təqdim edə bilər. Mətnin altında verilmiş ikinci tapşırıq keçmiş biliklərin təkrarlanması məqsədilədir.

Müəllim uzlaşma əlaqəsinin II və III növ təyini söz birləşmələri arasında

olması istiqamətində iş aparmalıdır. Bu məqsədlə frontal sorğu vasitəsilə yiyəlik hal və mənsubiyyət şəkilçiləri haqqında biliklər yada salınır. Müəllim xatırladır ki, bu şəkilçilər söz birləşmələrinin yaranmasında birbaşa iştirak etməklə yanaşı, uzlaşma əlaqəsinin də göstəricisidir.

12 və 13-cü tapşırıqlar şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafına xidmət edir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi müstəqil olaraq 14-cü tapşırığı (səh. 36) yerinə yetirmək tapşırıla bilər. Müəllim layihə işlərinin də icrasını unutmamalı, lüğət üzərində işi ilboyu diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə əsasən aparılmalıdır.

Qeyd. Bütün dərslərin fəal təlimin mərhələlərinə uyğun aparılması vacib deyildir. Müəllim qeyri-standart dərslərinə də müraciət etməlidir.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Söylənilən fikirləri ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Söylənilən fikirləri müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirə bilər.	Söylənilən fikirləri ümumiləşdirə bilər.	Söylənilən müxtəlif fikirləri ümumiləşdirə bilər.
Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edə bilmir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni çətinliklə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edir.
Təsvir xarakterli esse yazarkən çətinlik çəkir.	Essenin xarakterini müəyyən edə bilmir.	Təsvir xarakterli essenini müəllimin köməyi ilə yazır.	Təsvir xarakterli essenini sərbəst şəkildə yazır.

Mövzu 6

Muğan (əfsanə)

Məzmun standartları:

1.2.4., 2.1.1., 2.1.2., 2.2.1.,
2.2.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Mətdəki yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını izah edir.
- Mətnin abzasları arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirir.
- Mətnin hissələrini düzgün əlaqələndirir.
- Mövzu ilə bağlı mətn yazır.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, proqnozlaşdırılmış oxu, anlayışın çıxarılması, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, Əfsanələr kitabı

MUĞAN (əfsanə)

↓ şəhərsalma

Muğan enlikürəkli, sağlambədənli, ağıllı, mərd və qoçaq bir oğlan idi. Qəbila qızlarının çoxu ona vurulmuşdu. Muğan isə Zivər adlı bir qızı se-virdi. Hər ikisi bir obada böyümüş, at çapmış, qılınc oynatmışdılar. Əvvəl-lər oyun və yarışlarda bir-birinə üstün gəlmək üçün say göstərər, sonra isə oyunu heç-heçə qur-tarardılar. Muğan Zivəri görərkən qızarar, da-nışmağa söz tapmaz, niqji tutulardı.

Atəsgahlarda dua mərasimi zamanı igidlərə xoşbəxtlik arzulanardı. Gündoğan ölkənin xalqı bu iki cavanla öyünər, fəxr edirdi. El ağsaqqalları iftixarla deyirdilər:

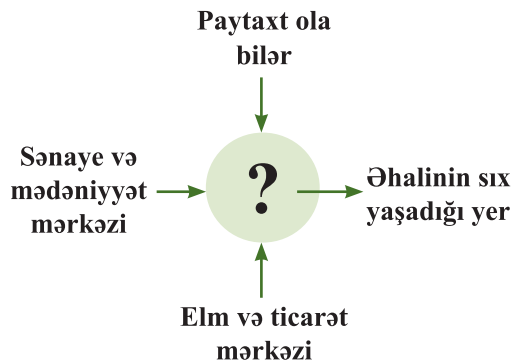
– Bizim Muğanımızın canı nə qədər sağdır, adamlarımız azad gəzə-cək, sürümüz arxayın otlayacaq, yamyaşıl meşələrimiz, dumagözlü bu-laqlarımız, cüyürlü çöllərimiz yadellilərin tapdağını görməyəcəkdir.

Sizcə, əfsanədə xalq niyə oyunların heç-heçə qurtarmasını vurğulayır?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə anlayışın çıxarılması üsulu ilə başlaya bilər.

Şagirdlərdən “şəhər” sözü alınır. Şəhər-lərə məxsus digər xüsusiyyətlər müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Şəhərlərin xalqların və dövlətlərin ta-rixində rolu nədən ibarətdir?

Tədqiqatın aparılması mərhələsində “Muğan” mətni oxunur. Bu zaman proqnozlaşdırılmış oxu üsulundan istifadə məqsəduyğundur. Müəyyən hissənin oxusu bitdikdən sonra (*Odur ki bu işi el anası icra etməli idi* cümləsinə qədər) “Sizcə, bundan sonra hadisələr necə olacaq?”, “Ananın şərti nə ola bilər?”, “Muğan ananın təklifini qəbul edə bilərmi?” və s. bu kimi suallardan istifadə edilə bilər. Şagirdlərin söylədikləri fikirlər dinlənir və yazılı qeyd edilir. Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra mətn şagirdlərin cavabları ilə müqayisə edilir. Mətn daxili sual üzərində iş apararkən müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdə “Böyüyün sözünü eşidən böyüyər” fikri formalaşsın.

Səh. 39-dakı 7-ci tapşırıq şagirdlərin məntiqi inkişafı üçün nəzərdə tutulub. Tapşırıq qruplarda yerinə yetirilir.

Cavab: 3, 1, 6, 4, 5, 2.

Fikir mübadiləsi zamanı 1-4-cü, 8-9-cu tapşırıqlar (şagirdlərin söz ehtiyatının artırılmasına xidmət edir) yerinə yetirilir.

Xalqların inkişafında şəhərlərin, şəhərsalmanın rolu beyin həmləsi üsulu ilə aydınlaşdırılır, ümumi nəticə çıxarılır.

Ümumiləşdirmə və nəticə. Hər bir millətin mədəniyyəti tarixi, müasirliyi, milliliyi, şəhərləri və şəhərsalma mədəniyyəti ilə müəyyənləşdirilə bilər. 5-ci tapşırıq bu mərhələdə yerinə yetirilə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 6-cı tapşırıq (səh. 38) verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən fikirləri müstəqil ümumiləşdirə bilmir.	Deyilən fikirləri əlavə suallar verməklə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.	Deyilən fikirlərə öz münasibətini bildirməklə ümumiləşdirir.
Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını aydınlaşdırarkən çətinlik çəkir.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını müəllimin köməyi ilə aydınlaşdırır.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını aydınlaşdırır.	Yeni və məcazi mənalı sözlərin mənasını müxtəlif yollarla izah edərək aydınlaşdırır.
Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Mətnin hissələrini əlaqələndirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin hissələrini müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini əlaqələndirir.	Mətnin hissələrini fikrini əsaslandırmaqla düzgün əlaqələndirir.

Mövzu 7

Muğan (idarə əlaqəsi)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi fikirləri ümumiləşdirir.
- Uyğun sitatlardan istifadə edərək təqdimat hazırlayır.
- Söz birləşmələri və sözlər arasında idarə əlaqəsini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

7. Abzasları ardıcıl düzməklə "Sumqayıt" şəhərinin yaranması haqqında əfsanəni öyrənmə bilərsiniz.

1

Tayfının yaşadığı yerin kənarından böyük bir çay axırmış. Bu çayda nəhəng bir əjdaha pəydə olubmuş. Cəmaat əjdahanın qorxusundan suya yaxın düşə bilmirmiş.

2

Dərdə dözməyən Ceyran çöllərə üz tutur və bir gölə düşüb boğulur. Onların ölümündən sonra tayfa yaşadığı yeri Sumqayıt, Ceyranın batdığı yeri Ceyranbatan gölü adlandırırlar.

3

İndiki Sumqayıt şəhərinin yerində qədimdə azərbaycanlılardan ibarət bir tayfa yaşayırmış. Tayfa özünü igid oğlanları və gözəl qızları ilə məşhur imiş.

4

Bu qərarı eşidən Sum bir neçə igidlə başının yanına gəlir. Gündə bir qurban verməklə tayfının tədricən məhv olmasına etiraz edir. Tayfının igidlərini əjdahanı öldürməyə çağırır. Tayfa başçıları buna etiraz edir və Sum təklənir.

5

Növbə Sumla sevdiyi Ceyranın ailəsinə çatanda qızın ölümünə razı olmayan Sum əjdahayarı vurubmağa gedir. Bunu biləndən Ceyran "Sum, qayıt, Sum, qayıt!" – deyərək onu haraylayır. Çaya çatanda suların qırmızı rəngə boyandığını görür, başa düşür ki, əjdaha Sumu parçalayıbdır.

6

Çaya yaxın düşən əjdaha o saat parçalayıb yeyirmiş. Tayfa başçılarının yalvarışlarından "insaf" a gəlib "güzəşt"ə gedən əjdaha suyun müqabilində gündə onlardan bir adam istəyir. Əlaqsiz qalan tayfa başçıları bununla razılaşır.

Əfsanə inandırıcıdır, ona görə ki...

Əfsanə inandırıcı deyil, ona görə ki...

✓ Mətnə tələffüz formasında verilən sözləri müəyyənləşdirin və tələffüzdəki fərqlənmənin səbəbini izah edin.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə frontal sorğu vasitəsilə ismin hal şəkilçiləri ilə bağlı keçmiş bilikləri təkrarlamaqla başlaya bilər. Yaxud lövhəyə "*dəniz... baxmaq*", "*məktəb... qayıtmaq*" tipli birləşmə yazıb nöqtələrin yerinə hansı şəkilçinin yazılmasını soruşa bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Sözlər idarə olunma bilirmi?

Dərsə 11-ci (səh. 40) tapşırığın cütlər vasitəsilə yerinə yetirilməsi ilə başlanıla bilər. Şagirdlərin cavabları dinlənir, müzakirə edilir.

Dərslikdəki 12-ci tapşırıq yazılı şəkildə fərdi qaydada yerinə yetirilir. Müəllim bu tapşırığı qruplar vasitəsilə də apara bilər. Şagirdlərə "Muğan" mətninin bitkin hissə-

ləri yazılmış iş vərəqləri paylanır. Bu tapşırığın icrasına 10 dəq. vaxt ayırmaq kifayət edir. Hər qrupun seçimi dinlənilir, bunun davamı olaraq müəllim yeni dərslərin izahını verir, idarə əlaqəsinin xüsusiyyətləri açıqlanır. Müəllim dərsləri izah edən zaman şagirdləri “*Necə bilirsiniz?*”, “*Necə düşünürsünüz?*” kimi suallar verməklə müzakirəyə cəlb etməlidir.

Mətnin sonuncu abzası 13-cü tapşırığın yerinə yetirilməsi, uzlaşma və idarə əlaqələrinin fərqləndirilməsi üçündür. 14 və 15-ci tapşırıqlar müəllimin seçimindən asılı olaraq şifahi və ya yazılı şəkildə icra edilə bilər. 15-ci tapşırıq dərslərin **ümumiləşdirmə** mərhələsində yerinə yetirilir. Tapşırıq həm də növbəti dərslər üçün zəmin rolunu oynayır. Müəllim şagirdlərdən Gülüstən adlı məkanlar haqqında nə bildiklərini soruşur. Bu

zaman Tarix fənninə inteqrasiya etmiş olur. Əgər şagirdlərin bu barədə məlumatı yoxdursa, müəllim özü şagirdlərdə müəyyən təsəvvür yaratmaq üçün məlumat verməlidir. Dərslərin sonunda səh. 41-də verilən lüğət üzərində iş (layihənin növbəti addımı kimi) aparılır.

Müəllim üçün qeyd: II növ təyini söz birləşməsinin tərəfləri arasında da həm uzlaşma, həm də idarə əlaqəsi mövcuddur. Əgər bu birləşmənin birinci tərəfi qeyri-müəyyən yiyəlik haldadırsa, deməli, idarə əlaqəsi vardır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi və növbəti dərslərdə motivasiya yaratmaq üçün 16 və 17-ci tapşırıqlar (səh. 41) evə verilir. Şagirdlər mövzu seçimində sərbəstdirlər.

Qiymətləndirmə təlim nəticəsinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən fikirləri ümumiləşdirə bilmir.	Deyilən fikirləri əlavə suallar verməklə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri öz münasibətini bildirməklə ümumiləşdirir.
Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edə bilmir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni çətinliklə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Söz və söz birləşmələri arasındakı sintaktik əlaqəni müəyyən edir.
Yazılı təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir.	Sadə şəkildə yazılı təqdimat hazırlayır.	Müəllimin köməyi ilə yazılı təqdimat hazırlayır.	Sərbəst şəkildə yazılı təqdimat hazırlayır.

Mövzu 8

Gülüstan

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərin məntiqi olduğunu əsaslandırır.
- Fikrini anlaşıqlı formada ifadə edir.
- Nəticə çıxarmaq üçün fikirləri ümumiləşdirir.
- Şeirdəki omonim, sinonim, çoxmənalı və məcazi mənalı sözləri müəyyən edir.
- Nəqli xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, qruplarla

İş üsulları:

düzgün oxu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, Bəxtiyar Vahabzadənin “Gülüstan” poeması

1. Tələffüz qaydalarını və intonasiyanı gözləməklə şeiri oxuyun.

GÜLÜSTAN

(ixtisarla)

Atıb imzasını hər kas varığa,
Əyləşir sakitcə keçib yerinə.
Eynəkli cənabla təsbehli ağa
Qalxıb əl də verir biri-birinə.

Nəçə vaxt sənərdə hey uladılar,
Gülüstan kəndində sövdələşdilər.
Bir ölkə ikiyə
Ayrılısın deyər!
Tərəflər qol çəkdi müqaviləyə.

Gülüstan kəndinin gül-çiçəkləri
Bir günün içində soldu-saraldı.
“Gülüstan” bağlandı o gündən bəri,
Bu kəndin almində bir ləkə qaldı.

Hökmü gör nə qədər böyükmüş anın,
Möhür də basdılar varığa təkrar.
Yox, varığın deyil, Azərbaycanın
Köksünə dağ boyda dağ basdı onlar.

Dolandı zamana, döndü qərinə,
Şairlər od tökdü yenə dilindən.
Vurğunun o həsrət nəğmələrinə
Şəhriyar səs verdi Təbriz elindən:

“Bir uçaydım bu çırpınan yelindən,
Qovuşaydım dağdan aşan selindən,
Ağlaşaydım uzaq düşən elindən.
Bir görəydim, ayrılığı kim saldı,
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı”.

Bəxtiyar Vahabzadə

“Sizcə, hansı ölkənin
ikiyə bölünməsin-
dən söhbət gedir?”

“Gülüstan”
bağlandı dedikdə
sair nəyə işarə
edir?”

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərslə Azərbaycanın ikiyə bölünməsi ilə bağlı videomaterialı nümayiş etdirməklə başlaya bilər. Bunun üçün <http://www.youtube.com> saytında olan hər hansı bir videosüjetdən istifadə edilə bilər. Eyni zamanda ötən dərslə verilən ev tapşırığından da motivasiya məqsədilə istifadə edilə bilər. Sonra müzakirələr təşkil edilir. Bu zaman Azərbaycan tarixi fənnindən əldə edilən biliklər də yada salına bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Yer adları tarixi hadisələri yada sala bilərmə?

Bunun üçün müəllim iş vərəqlərində şagirdlərə aşağıdakı məzmununda tapşırıq verə bilər:

Bəzz qalası tarixdə nə ilə yadda qalmışdır?

Digər tapşırıqlar da buna uyğun olmalıdır.

Tədqiqat qruplarda aparıla bilər. Şeir tələffüz qaydalarına uyğun olaraq ifadəli oxunur. Bu həm fərdi qaydada, həm də qruplar arasında paylanmaqla icra edilə bilər. Dərslikdə qoyulan mətn daxili və məzmun sualları (2-4-cü tapşırıqlar) üzərində iş aparılır. Müəllim özü də bu məzmununda suallar hazırlaya bilər. Lüğət üzərində (5-9-cu tapşırıqlar) iş oxu ilə paralel aparılmalıdır.

Qrup işlərinin təqdimatı zamanı müzakirələrdə yaranan məsələlərə müəllim müxtəlif suallarla müdaxilə edə bilər, Güllüstan kəndi haqqında qısaca məlumat verə bilər.

Müəllimin nəzərinə: Güllüstan kəndi haqqında məlumat 14-cü tapşırıqda (səh. 44) verilmişdir.

Ümumiləşdirmə və nəticə. Şagirdlər müzakirələr zamanı bu nəticəyə gəlirlər ki, tarixin əzəmətinə, xalqın istedadını, memarlıq xüsusiyyətlərini özündə yaşadan qədim tikililərimiz bir çox qanlı hadisələrin məkanı və şahidi olmuşdur.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi Qarabağda məhv edilmiş abidələr haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər. Bu zaman müəllim dərsləyin 44-cü səhifəsində nümunə kimi verilmiş plan və materiallardan istifadə etməklə yanaşı, şagirdlərin əlavə mənbələrə də müraciət etməsini tövsiyə edir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun olaraq aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmağa cətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.	Əlavə faktlar göstərməklə fikrini əsaslandırır.
Fikirlərini ifadə etməkdə cətinlik çəkir.	Fikirlərini sadə şəkildə ifadə edir.	Fikirlərini müəllimin köməyi ilə anlaşıqlı ifadə edir.	Fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edə bilir.
Deyilən fikirləri müstəqil ümumiləşdirə bilmir.	Deyilən fikirləri əlavə suallar verməklə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri öz münasibətini bildirməklə ümumiləşdirir.
Sözlərin mənasını aydınlaşdırarkən cətinlik çəkir.	Sözlərin mənasını müəllimin köməyi ilə aydınlaşdırır.	Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.	Sözlərin mənasını müxtəlif yollarla izah edərək aydınlaşdırır.
Nəqli mətn yazmaqda cətinlik çəkir.	Nəqli mətni müəllimin köməyi ilə yazır.	Nəqli mətn yazır.	Əlavə materiallardan istifadə etməklə nəqli mətn yazır.

Mövzu 9

Gülüstan (yanaşma əlaqəsi)

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrinin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Sınıfın səviyyəsinə uyğun təqdimat edir.
- Sözlərin məcazi mənasını şərh edir.
- Cümlələr arasında əlaqəni tapmaq-la mətni oxuyur.
- Sözlər arasında yanaşma əlaqəsini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

beyin həmləsi, müzakirə, debat

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, müşahidə vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim əvvəlki dərstdə evə verilən təqdimatları dinləməklə başlaya bilər. Bu zaman müəllim cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələrin düzgün qurulmasına diqqət yetirməlidir. Müəllim təqdimatların müəyyən cümlələrindən istifadə etməklə əvvəlki bilikləri soruşa bilər. Əvvəlki mövzuların qısa təkrarı yeni biliklərin öyrədilməsi üçün əlverişlidir. Sonra dərslikdəki 11-ci çalışma (səh. 43) yerinə yetirilir. Tapşırıq cütlərlə yerinə yetirildikdən sonra müzakirə aparılır. Yanaşma əlaqəsi haqqında məlumat verilir. Bu zaman müəllim mövzuya uyğun olaraq əvvəldən özünün hazırladığı nümunələri qruplara təqdim edərək müvafiq tapşırıqlar da verə bilər. Ümumiləşdirmə aparılıb nəticə əldə etdikdən sonra dərslikdəki 10, 12, 13, 14-cü çalışmalar yerinə yetirilir. 14-cü çalışma (ardıcılıq: 1, 7, 4, 3, 2, 6, 5) yerinə yetirildikdən sonra müvafiq tapşırığın yerinə yetirilməsi zamanı debat (mətnə 3-cü tapşırıq) təşkil oluna bilər. Bu, əslində, əvvəlki dərstdə müzakirə edilmiş məsələnin davamı kimi aparıla bilər. Şagirdlərin yürütdüyü müzakirə əsasında əsas fikir müəyyən edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə müstəqil iş kimi yanaşma əlaqəsinə aid bədii ədəbiyyatdan nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 10

Zivər bəy Əhmədbəyov

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 3.1.1.,
3.1.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Mətnə aid suallar tərtib edir.
- Mətn əsasında dialoq tərtib edib danışıq.
- Sözlərin sinonimini müəyyən edib cümlələrdə işlədir.
- Təsvir xarakterli esse yazır.
- Abzaslar arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.
- Söz birləşmələrinin növünü müəyyənləşdirir.

İş formaları:

qruplarla, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

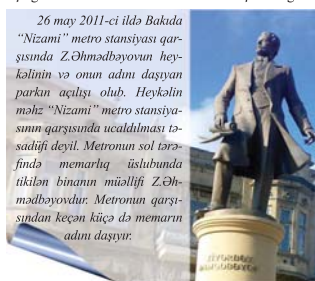
dərslik, lüğət, Şamil Fətullayev Fiqarov “XIX əsr Azərbaycan memarlığı” kitabı, Zivər bəy Əhmədbəyov haqqında videosüjet

da Murtuza Muxtarovun tikdirdiyi məscidin və Bakıda neçə-neçə yaşayış evinin memarı olur.

1908-22-ci illərdə Əmircandə tikdiyi məscid Şərq memarlığının ən yaxşı incilərindən biri kimi [\[UNESCO-nun\]](#) tarixi abidələr siyahısına salınaraq qorunur.

Şamil Fətullayev-Fiqarov yazır ki, bir dəfə [\[AMEA-nın\]](#) Memarlıq və İn-cəsənət İnstitutunda Orta Asiyadan olan bir alimin *dissertasiyasının* müda-fiası keçirildi. *Opponentlərdən* biri memarlıq tarixi üzrə professor T.P.Kap-tereva idi. O, otaqda Maşağa kəndinin məscidlərindən birinin şəklini gördü

və coşğunluqla “Bu ki qotikadır”, – deyə səsləndi. Mən sakitcə cavab verdim: “Tat-yana Pavlovna, bu, Maşağa kəndinə məx-sus Abşeronun əsl me-marlıq nümunəsidir”. Daha sonra mən hə-min kənddə 23 mo-numental məscidin və 27 hamamın oldu-ğunu bildirdim.

1. Mətn əsasında dialoq tərtib edin.
2. Mətn üzərində iş aparmaq üçün hansı sual və tapşırıqlardan istifadə edərdiniz? Onları tərtib edib yoldaşlarınızla müzakirə edin.

3. Fərqləndirilmiş sözlərin ləksik mənasını izah edin.
4. *Ecəzkar, bənzərsiz* sözlərinin sinonimlərini tapın.
5. Mətnə əldə edilən xətt çəkilməyi birləşmələrin tərkibini ifadə vasitələrinə görə qruplaşdırın.
6. Uyğunluğu müəyyənləşdirib fikirlərinizi əsaslandırın (səh. 47).

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə Azərbaycan memarlığı haqqında videomaterial göstərməklə başlaya bilər. Bu hər hansı bir qala, məqbərə, bina və s. tarixi abidə haqqında ola bilər. Z.Əhmədbəyovun Nizami metrosunun qarşısında ucaldılmış abidəsinin açılış mərasimindən videosüjetin təqdimi ilə də başlaya bilər.

Texniki avadanlıqdan istifadə imkanı yoxdursa, tarixi abidələrə dair şəkillərdən də istifadə etmək olar. Aşağı siniflərdən şagirdlərin tanıdıqları Memar Əcəmi haqqında birləşmələr də onun memarı olduğu Möminə Xatun türbəsi haqqında məlumatlar təkrar soruşula bilər. Aparılan müzakirələr ümumiləşdirilərək milliyyətə azərbaycanlı memarların da gözəl və təkrarolunmaz sənət əsərlərinin müəllifləri olması fikri ön plana çəkilir.

Dərslıkdəki mətn oxunur. Mətnin oxusundan sonra mətndaxili suallar üzərində iş aparılır. 1 və 2-ci (səh. 46) tapşırıqlar qrup işi kimi verilir. 1-ci tapşırığın icrası üçün müəllim, ilk növbədə, şagirdlərə mətndən faktlar seçməyi, onlara sual hazırlamağı, sonra bədiiləşdirməyi tövsiyə edir. Şagirdlər 7-ci sinifdə artıq hekayə janrının yazılması yollarını bildiyi üçün çətinlik çəkməyəcəklər. Həm də hər bölmənin əvvəlindəki dialoq da şagirdlər üçün nümunə ola bilər. Tərtib edilən dialoqda cümlə və abzasların əlaqələndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanmalıdır. Müəllim bu tapşırığı aşağıdakı qaydada da verə bilər:

I qrup əsas faktları seçir.

II qrup suallar hazırlayır.

III qrup suallara cavab hazırlayır.

IV qrup mətnin leksikası üzərində (səh. 46-dakı 3 və 4-cü çalışmalar) iş aparır.

Sonra qrupların topladığı materiallar əsasında ümumi dialoq tərtib edilir.

Şagirdlər içərisindən seçilmiş ekspert qrupuna təqdim edilir. Ekspert qrupu cümlələrin və abzasların əlaqələnməsinə, əsas faktların seçilməsinə və təqdiminə diqqət yetirməlidir. Bu proses şagirdlərdə təfəkkürün hər 3 formasını – yaradıcı, tənqidi və məntiqi təfəkkürün inkişafına şərait yaradır. Müəllim həm qrupları, həm də ekspert qrupunun fəaliyyətini qiymətləndirir.

Söz birləşmələri və sintaktik əlaqələr haqqında bilikləri ümumiləşdirmək məqsədilə dərslıkdəki 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

8-ci tapşırığın icrası (səh. 47) mürəkkəb adların ixtisarına artırılan şəkilçilərin müəyyənəşdirilməsinə xidmət edir. Müəllim şagirdlərə izah etməlidir ki, ixtisarlara şəkilçilər onların son hecasına uyğun olaraq artırılır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 9-cu tapşırıqdan istifadə edilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Dialoqu tərtib edib nəql etməkdə çətinlik çəkir.	Dialoqu müəllimin köməyi ilə tərtib edir.	Dialoqu sadə dildə tərtib edib nəql edir.	Dialoqu sadə dildə əlavələr etməklə nəql edir.
Sözlərin sinonimini aydınlaşdırmaqda çətinlik çəkir.	Sözlərin sinonimini müəlliminin köməyi ilə aydınlaşdırır.	Sözlərin sinonimini aydınlaşdırır.	Sözlərin sinonimini aydınlaşdırır və cümlədə işlədir.
Sadə suallar tərtib edir.	Mətnə suallar verə bilər.	Mətn əsasında sualları asanlıqla tərtib edir.	Mətn əsasında sualları asanlıqla tərtib edir.
Lüğətin köməyi ilə sözlərin mənasını şərh etməkdə çətinlik çəkir.	Lüğətdən müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Söz ehtiyatını lüğətin köməyi ilə müstəqil artırır.	Söz ehtiyatını lüğətin köməyi ilə müstəqil artırır və misallar gətirir.

Mövzu 11

Protokol hazırlamaq

Məzmun standartları:

3.1.4.

Təlim nəticələri:

■ Sadə formada protokol yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Dərslikdəki 10-cu tapşırıq yerinə yetirilərkən mürəkkəb adlar haqqında şagirdlərin bilikləri təkrarlanır. Diqqət *Şagird Özü-nüüdarə Komitəsi* mürəkkəb adına cəlb edilir. Bu dərsdə əsas məqsəd şagirdə protokolun yazılma qaydasının öyrədilməsidir.

Müəllim şagirdlərə tədqiqat aparmaq üçün belə sualla müraciət edə bilər:

Hər hansı bir yığıncaqda gedən söhbətlərin xülasəsini orada iştirak edə bilməyən dostunuza yazılı şəkildə necə çatdırarsınız?

Müəllimin nəzərinə: müəllim şagirdi istiqamətləndirmək üçün xəbərdarlıq etməlidir ki, bu, rəsmi sənəd olmalıdır. Orada müzakirə olunan məsələlər, iştirakçıların sayı və s. haqqında verilən məlumat üçün məlumatı yazıb imza edən şəxs məsuliyyət daşıyır.

Müəllim qruplara aşağıdakı məzmununda iş vərəqləri paylaya bilər:

26 sentyabr 2014-cü ildə ... adına məktəbdə VIII^A sinfində 25 nəfərin iştirak etdiyi iclasda nizam-intizam məsələləri müzakirə olundu.

Qruplar üçün hazırlanan tapşırıqlar eyni məzmunla malik olmaqla fərqli məkanlar göstərilərsə, daha məqsədəuyğun olar.

Müəllim protokolun quruluşunu da şagirdlərə təqdim etməlidir. Protokolun forması dərsliyin 48-49-cu səhifəsində verilmişdir.

Hazırlanan sənədlər oxunur, müzakirələr aparılır, sonda vahid sənəd formalaşdırılır.

Ümumiləşdirmə mərhələsində müəllimin köməyi ilə bu sənədin işlənmə əhatəsi haqqında fikir yürüdürlər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №2

QARTAL QANADLI ÖLKƏ

Azərbaycanın xəritəsinə diqqətlə baxsanız, görərsiniz ki, o, qanadlarını yığıb şığıyan □ oxşayır. Onun başı Abşeron yarımadasıdır. Xəzər dənizi bu qartalın qarşısında ucsuz-bucaqsız səma kimi açılıblar. Abşeron yarımadasında, Xəzərin lap sahilində Bakı şəhəri yerləşir. Bura O səltənətidir. Qartalın bir qanadı Lənkəran, Astara şəhərinin yerləşdiyi limonlu, portağallı diyardır. Bu diyarda ucsuz-bucaqsız ✧ plantasiyalrı uzanıb gedir. O biri qanad zəngin təbiətli Quba, Qusar rayonlarıdır. Burada meyvə bağları nəhəng qartalın yaşıl qanadı kimi uzanır. Quşun bədənı Δ tarlaları ilə şöhrət tapmış Muğan, Şirvan və Qarabağ torpağıdır. Bu günəşli ölkənin adamları işgüzar, torpağı bərəkətlidir.

1. Aşağıdakı sözlərdən hansı işarələrin yerinə yazıla bilər?

A) □   B) O   C) ✧   D) Δ

çay	ABCD
qartala	ABCD
pambıq	ABCD
neft	ABCD

2. “Qartalın” qarşısında ... ucsuz-bucaqsız səma kimi açılıb”.

Nöqtələrin yerinə uyğun gələnı yazın.

A) Lənkəran şəhəri	B) Astara şəhəri
C) Xəzər dənizi	D) Qarabağ torpağı

3. Quşun bədənı pambıq tarlaları ilə şöhrət tapmış ... . Cümləni tamamlayın.

A) Bakı, Quba, Qusar torpağıdır.
B) Bakı, Astara, Lənkəran torpağıdır.
C) Quba, Lənkəran, Abşeron torpağıdır.
D) Muğan, Şirvan, Qarabağ torpağıdır.

4. Mətdən cədvələ uyğun söz birləşmələrini seçib yazın.

Uzlaşma əlaqəsi	Yanaşma əlaqəsi	İdarə əlaqəsi

5. Verilən cümlədə altından xətt çəkilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

“Bu günəşli ölkənin adamları işgüzar, torpağı bərəkətlidir”.

6. Mətdən mürəkkəb adları seçib yazın.

---

7. Yiyəlik halda işlənən xüsusi isimləri aid olduğu sözlə birlikdə yazın.

---

8. Mətdən *necə?*, *hansı?* sualına cavab verən sözlərin aid olduğu sözə hansı əlaqə ilə bağlandığını müəyyənləşdirin.

A) yanaşma   B) idarə   C) uzlaşma   D) yanaşma, idarə   E) uzlaşma, idarə

9. Tabesizlik əlaqəsində olan sözlərin olduğu cümlələri seçib yazın.

---

10. Mətdəki hansı cümlədə uzlaşma əlaqəsi pozulub?

11. İkinci cümlədə uzlaşma əlaqəsində olan ifadələri yazın.

12. “Xəzər dənizi” mürəkkəb adındakı sözlərin ismin hansı halında olduğunu yazın.

Xəzər _____ dənizi _____

13. Tərkibində tabelilik əlaqəsinin bütün növləri olan bir neçə cümlə yazın.

14. Sonuncu cümlədə hansı əlaqə yoxdur?

A) idarə   B) yanaşma   C) uzlaşma
D) həm idarə, həm uzlaşma   E) həm yanaşma, həm uzlaşma

15. Mətni davam etdirin.

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Fikrini qısa şəkildə bildirir.
- Rəylərə əsasən fikrini ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını izah edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Atalar sözləri” kitabı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Yalan söz üz qızardar” atalar sözünün müzakirəsini apara bilər. Şagirdlərin fikirləri öyrənilir, nəticə çıxarılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

İnsan nə zaman yalan danışa bilər?

Müzakirə aparılır, fikirlər dinlənir, qeyd olunur. Ancaq ümumiləşdirmə aparmazdan əvvəl dərslikdəki dialog oxunur. Oxu zamanı mətn daxili suallar üzərində iş aparılır. Fikirlər dinlənir.

Tədqiqatın aparılması qruplarda iş formasında davam etdirilir. 1, 2-ci suallar qrup tapşırığı kimi verilir.

Təqdimatlar edilir, ümumi fikir formalaşdırılır: yalan danışmaq əxlaqə ziddir. İnsanlar yalan danışmaqdan, həqiqəti etiraf etməlidirlər.

Lüğət üzərində iş aparmaq üçün 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 4-cü tapşırığın 1-ci hissəsi verilə bilər. Dəyirmi masa paralel siniflər arasında keçirilsə, daha məqsəduyğun olar.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

Mövzu 2

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4., 2.2.3., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini məntiqlə əsaslandırır.
- Fikrini sadə formada ifadə edir.
- Qarğışların nitq etiketi olduğunu bilir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Məndəki fikri həyatla müqayisə edir.
- Abzaslararası əlaqəni gözləməklə mətnə düzəliş edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, “İşiq saçan sözlər” kitabı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim ötən dərs verilən tapşırığın yoxlanması ilə başlaya bilər. Daha çox diqqəti cəlb edən təklif lövhədə qeyd olunur və onlarda ifadə edilən fikirlərlə bağlı müzakirə təşkil edilir. Əldə edilən nəticə lövhədə qeyd edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Əxlaqlı insan necə olmalıdır?

Müəllim A.Eynşteynin “Bütün insani dəyərlərin təməli əxlaqdır” fikrindən tədqiqatın aparılmasında yardımçı vasitə kimi istifadə edir.

Tədqiqat aparılarkən birinci növbədə sualla bağlı şagirdlərin fikirləri soruşulur, müzakirə edilir. Sonra “Buz” hekayəsi oxunur, məzmun sualları üzərində iş aparılır. Hekayə ilə bağlı 3 və 8.1.-8.4.-cü tapşırıqlar qrup işi kimi də verilə bilər. Müzakirələr təşkil edilir. Motivasiya mərhələsində əldə edilən nəticə ilə hekayədən formalaşan fikir əsasında ümumiləşdirmə aparılır. “Buz” hekayəsindəki əsas fikirlə Konfutsinin əxlaqi dəyərləri müqayisə edilir, nəticə çıxarılır. Əxlaqlı insan pis işlərdən uzaq olmalı, yalan danışmamalı, öz işində məsuliyyətli olmalı, ona tapşırılan işi yerinə yetirməli, hamının işinə yaramalıdır və s. 8.6.-cı tapşırıq üzərində iş aparılır.

Qarğışın nitq etiketinin bir növü olduğu izah edilir. “Buz” hekayəsindəki ananın qarğıışı ilə Qazan xanın qarğıışı müqayisə edilir. Qarğışa münasibət bildirilir. Müəllim şagirdlərə qarğışın arzuolunmaz ifadələr olduğunu izah etməli və bu ifadələrdən istifadə etməməyi tövsiyə edir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi səh. 53-dəki 8.5.-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 3

Dialog (cümlə üzləri)

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Sınıf yoldaşlarının fikirlərini ümumiləşdirir.
- Fikir və mülahizələrini yazır.
- Cümlə üzlərini müəyyənləşdirir.

İş formaları:

qruplarla, fərdi, kollektiv

İş üsulları:

müzakirə, sorğu, Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim cümlə üzlərinə aid frontal sorğudan istifadə edə bilər. Qeyd etmək ki, mövzu ilə bağlı şagirdlərin bilik və bacarıqları aşağı siniflərdən əldə edilərək formalaşmışdır.

Tədqiqat sualı:

Hansı sözlər cümlə üzvü ola bilər?

Tədqiqat səh. 53-dəki 9-cu tapşırıq yerinə yetirilməklə aparıla bilər. Bu tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilir. Şagirdlərin fikri öyrəniləndikdən sonra müəllim cümlə üzləri ilə bağlı izah verir. 10-cu tapşırıq məntiqi təfəkkürün inkişafına xidmət edir. Bu tapşırığın kollektiv şəkildə yerinə yetirilməsi məqsəduyğundur. Ümumiləşdirmə aparmaq məqsədilə dərslikdəki 11-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

Əxlaq mövzusunda müzakirəni davam etdirərək 12-ci tapşırıq Venn diaqramı vasitəsilə yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərin səviyyəsi nəzərə alınmaqla 13-cü tapşırıq (səh. 54) və ya bədii ədəbiyyatdan cümlələr yazmaq və cümlə üzlərini tapmaq tapşırığı ilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 4

Duyğular adası

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1.,
2.2.3., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini nümunələrlə əsaslandırır.
- Söylənən fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını izah edir.
- Mətnlərdəki hissələrin bir-biri ilə əlaqəsini şərh edir.
- Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edir.
- Nəqli mətn yazır.

İş formaları:

fərdi, qruplarla

İş üsulları:

oxu, müzakirə, söz mücrüsü

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DUYĞULAR ADASI

Bir zamanlar üzərində bütün duyğuların yaşadığı bir ada var idi. Xoşbəxtlik, hüzn, bilgi, təkbəbbür, sevgi və başqa duyğular bu adada birlikdə yaşayırdılar. Bir gün adanın tezliklə batacağını bütün duyğulara xəbər verirdi. Bunu eşidən duyğular da bir-bir adanı tərk etməyə başlayırlar. Ən axıra isə Sevgi qalır. O, son anadək adanı tərk etməməyə çalışır. Ancaq artıq ada batmaq üzrə idi. Bunu gören Sevgi də digər duyğulardan yardım istəmək məcburiyyətində qalır.

Sizcə, Sevgi niyə son ana qədər adanı tərk etmək istəmirdi?

Öncə böyük bir gəmi ilə adanı tərk etməyə çalışan Zənginliyə müraciət edir:

– Məni də özünlə apararsan?

Zənginlik cavabında:

– Xeyr, apara bilmərəm, gəminin qızıl-gümüşlə doludur, sənə yer qalmayıb, – deyir.

Sevgi digər tərəfdəki gözəl, yelkənli qayığı ilə getməkdə olan Təkbəbbürə üzünü tutub ondan yardım istəyir. Təkbəbbür Sevgiyə belə cavab verir:

– Bağışla, sənə yardım edə bilmərəm, üst-başın islanıb, qayığımı kirlədarsən.

Ölacsiz qalan Sevgi yaxınlığında olan Hüznə üz tutur və ondan kömək istəyir:

– Hüzn, olarmi, məni də özünlə götürərsən?

Hüzn:

– Of, Sevgi! Bu gün o qədər kədərliyəm ki... Bir az tak qalmaqla ehtiyacım var.

Bu arada Xoşbəxtlik də Sevginin yanından keçirdi. Amma özünü o qədər xoşbəxt hiss edirdi ki, Sevginin səsinə belə eşitmədi. Artıq bütün duyğulardan əlini üzən Sevgi birdən bir səs eşitdi: “Gəl, Sevgi, gəl, mənimlə gedək”.

Bu sözləri deyən Sevgidən çox yaşlı görünən bir qoca idi. Sevgi özünü o qədər bəxtəvar, o qədər xoşbəxt hiss etdi ki, çaşqınlıqdan ona yardım edən bu qocanın adını belə soruşmağı unuddu. Qoca Sevgini sağ-salamat səhərə çatdırdı, özü isə yoluma davam etdi. Bir anlığa ona nə qədər borclu olduğunu fərqlənə varan Sevgi yamındakı Bilgidən soruşdu:

– Məni xilas edən o qoca kimdir?

– O, Zəməndir.

– Zəmənmə? Bəs niyə o mənə yardım etdi? – deyər Sevgi heyratla soruşdu.

Bilgi gülümsəyərək:

– Çünki yalnız zaman sevginin nə qədər böyük olduğunu anlaya bilər.

“Füyuzat” jurnalından, 2012-ci il

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Duyğu nədir?” sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Cavablar müzakirə edilir. Dərslikdəki “Duyğular adası” mətni düzgün tələffüz qaydalarına uyğun olaraq oxunur. Məzmun sualları (1-3) üzərində iş aparılır, müvafiq sözlərin (4-6) mənası aydınlaşdırılır. Mətndəki əsas fikir müəyyən edilir, ümumiləşdirmə aparılır. Bu, 15-20 dəqiqə müddətində yerinə yetirilməlidir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

İnsan həyatına ən çox hakim olan hansı duyğudur?

Tədqiqatın aparılması üçün söz mücrüsü üsulundan istifadə edilməsi məqsəddə uyğundur. Çünki bu üsul şagirdin yaradıcı, məntiqi və tənqidi təfəkkürünün inkişafı üçün zəmin yaradır, həm də söz ehtiyatını artırır.

Müəllim qruplara üzərində “Bu əhvalatdan bir xeyli vaxt keçəndən sonra”, “xoş tə-

sadüf nəticəsində”, “xoşbəxtlik”, “zənginlik”, “bəxtəvər”, “qısqanclıq”, “həsəd”, “utancaq”, “xəcalət hissi”, “eqoistlik” və s. bu kimi söz və ifadələr yazılmış vərəqlər paylayır. Qruplara bu söz və ifadələrdən istifadə edərək və mətnin davamı olaraq nəqli mətn yazmağı tapşırır. Müəyyən vaxt təyin edilir. Qruplar təqdimat edir, müzakirələr

aparılr. Şagirdlər öz yazdıqları nəqli mətnlə dərslikdəki mətn arasında əlaqə gözlənilməklə ümumi fikrə gəlir və nəticə çıxarırlar. **Yaradıcı tətbiqetmə** kimi səh. 57-dəki 14-cü tapşırığın 1-ci hissəsi verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstərməklə əsaslandırır.
Fikrini ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikirləri ümumiləşdirir.	Digərlərinin fikirlərinə münasibət bildirərək ümumiləşdirir.
Sözlərin mənasını izah etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin mənasını müəllimin köməyi ilə izah edir.	Sözlərin mənasını lüğətin köməyi ilə izah edir.	Sözlərin mənasını onların qarşılığını göstərməklə izah edir.
Mətni oxuyarkən məna əlaqəsini müəyyən etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki məna əlaqəsini müəllimin köməyi ilə müəyyən edir və oxuyur.	Mətndəki məna əlaqəsini müəyyən edərək oxuyur.	Mətndəki məna əlaqəsini izah edərək müəyyənləşdirir və oxuyur.
Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edəndə qeyri-dəqiqəliyə yol verir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edir, rəy bildirir.
Mövzu ilə bağlı nəqli mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Mövzu ilə bağlı nəqli mətn yazır, amma mövzunu tam əhatə etmir.	Mövzu ilə bağlı nəqli mətn yazır.	Mövzu ilə bağlı nəqli mətnə məntiqi əlaqəni gözləyir, mövzunu tam əhatə edir.

Mövzu 5

Duyğular adası (mübtəda)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mühakimə xarakterli inşa yazır.
- Mübtədanı müəyyənləşdirir.
- Sitatlardan istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində dərsliyin 56-cı səhifəsindəki 7-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. Müəllim cümlənin baş üzvü olan mübtəda ilə bağlı frontal sorğu keçirir. Şagirdlərin aşağı siniflərdə öyrəndikləri biliklər yada salınır, mübtədanın sualları, ifadə vasitələri, xəbərlə şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşması haqqında sorğu aparılır (səh. 56). 8, 9-cu tapşırıqlar şifahi şəkildə yerinə yetirilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Mübtəda daha nə ilə ifadə oluna bilər?

Müəllim uyğunluğu müəyyənləşdirmək üçün qruplara belə bir tapşırıq da verə bilər.

Mübtəda isimlə ifadə olunmuşdur.

Körpə gülürdü.

Mübtəda sifətlə ifadə olunmuşdur.

Öyrənmək heç zaman gec deyil.

Mübtəda məsdərlə ifadə olunmuşdur.

Əxlaq insani keyfiyyətlərdən biridir.

Mübtəda ..... ifadə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası inkişaf etmiş ölkələrdən biridir.

Bu tapşırığın yerinə yetirilməsində müəllim uyğunluğun müəyyənləşdirilməsini tapşırır. Nöqtələrin yerinə mürəkkəb ad sözü ya-

zılmalıdır. Müəllim bu qayda ilə tapşırığı davam etdirib mübtədanın ifadə vasitələrini müəyyənləşdirə bilər. Şagirdlər fəal şəkildə tədqiqata cəlb edilir.

Tədqiqat aparılarkən 57-ci səhifədəki tapşırıqlardan (10-13) istifadə olunur. Həmin tapşırıqların yerinə yetirilməsi vaxtı cütlərlə iş formasından istifadə məqsədəuyğun olar. Müəllim sitat

haqqında məlumat verərkən dərslikdəki nümunələrdən əlavə müxtəlif fikirlərdən istifadə edə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə 15-ci tapşırıq (səh. 57) verilə bilər.

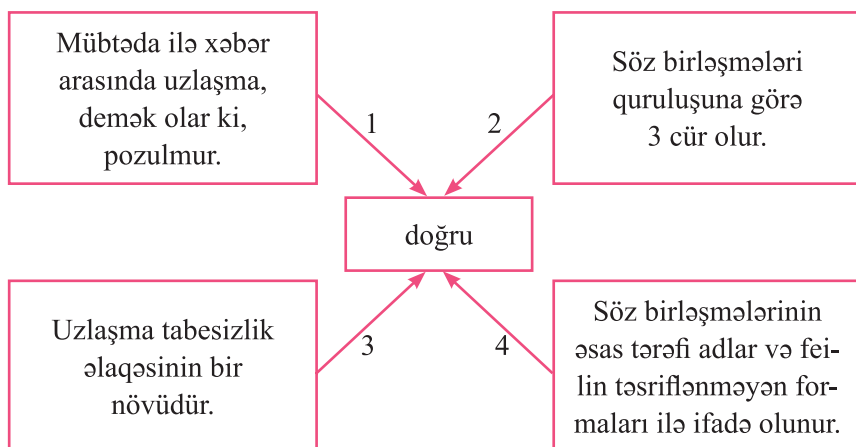
Dərsin sonunda layihə işləri üçün növbəti addımlar atılır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstərməklə əsaslandırır.
Mühakimə xarakterli inşa yaza bilmir.	Mühakimə xarakterli insanı çətinliklə yazır.	Mühakimə xarakterli insanı müəllimin köməyi ilə yazır.	Mühakimə xarakterli inşa yaza bilər.
Mübtədanı müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Mübtədanı müəyyənləşdirərkən müəllimin köməyindən istifadə edir.	Mübtədanı müəyyənləşdirərkən bəzi səhvlərə yol verir.	Mübtədanı müəyyənləşdirə bilər.

Müəllim dərsdə belə tapşırıqlardan da istifadə edə bilər.

İstiqamətlərdən hansı düzgün göstərilməmişdir? (2-ci və 3-cü istiqamətlər səhv göstərilməmişdir.)

Mövzu 6

Səhəng içində nə varsa,
onu sızdırar

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Fikrini anlaşıqlı şəkildə ifadə edir.
- Müvafiq fikirləri ümumiləşdirir.
- Mühakimə xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

proqnozlaşdırılmış oxu,
müzakirə, sual-cavab.

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Rəvayətlər” kitabı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “İnsan üçün nə qüsür sayıla bilər?” sualı ilə sinfə müraciət edə bilər. Şagirdlərin cavabı dinlənilir, münasibət bildirilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Cəmiyyətə yararlı insan necə olmalıdır?

Tədqiqatın aparılması dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlaya bilər. Mətn proqnozlaşdırılmış oxu ilə oxunur. Müəyyən hissənin oxusu başa çatdıqda sonrakı əhvalatlarla bağlı sual verilir: “*Bundan sonra nə baş verəcək?*”, “*Səhəng xidmətçiyə nə dedi?*”, “*Xidmətçi səhəngə necə cavab verəcək?*” və s. kimi suallara verilən şagird cavabları qeyd olunur. Mətnin davamı oxunur və şagirdlərin cavabları ilə müzakirə edilir. Mətn oxunduqdan sonra əsas fikir müəyyənləşdirilir. Məzmun sualları üzərində iş aparılır və fikirlər ümumiləşdirilərək nəticə çıxarılır: *kimliyindən asılı olmayaraq hər bir addımda, hər zaman xeyirxah işlər görmək lazımdır*. “Hər işdə bir xeyir var deyimini bu mətnə aid etmək olarmı?” sualı ilə şagirdlərə müraciət edilir.

Şagirdlərin söz ehtiyatları və məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirmək üçün dərslikdə səh. 59-dakı 7, 8, 9-cu tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Müəllim 10-cu tapşırığı yerinə yetirtməklə həm də növbəti dərs üçün zəmin yaratmış olur. Buna görə də müəllim sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq bu istiqamətdə xüsusi tapşırıqlar hazırlayıb şagirdlərə təqdim edə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 16-cı tapşırıq (səh. 61) verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

Mövzu 7

Səhəng içində nə varsa,
onu sızdırar (xəbər)

Məzmun standartları:

1.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Xəbəri müəyyənləşdirir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, testlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində dərslikdə səh. 59-dakı 11-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Cavablar müzakirə edilir. Şagirdlərin 6-cı sinifdə xəbər haqqında bilik və bacarıqları frontal sorğu və müəllimin mövzuya uyğun əvvəldən hazırladığı nümunələr vasitəsilə yada salınır. Bu zaman müəllim xəbər və onun ifadə vasitələri haqqında şərh də verə bilər. Müəllim bu məqsədlə vəsaitin 83-cü səhifəsindəki sxemdən istifadə edə bilər.

Dərslikdəki müvafiq tapşırıqlar (12-14) yerinə yetirilir.

13-cü tapşırıq tənqidi təfəkkürün inkişafına xidmət edir. Bu, eyni zamanda bölmənin məzmunundan irəli gələn əxlaqi dəyərlərin şagirdə formalaşması üçün addımdır.

14-cü tapşırıq xəbərin mübtəda ilə uzlaşma qaydası haqqında biliklərin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

15-ci tapşırığın cavabının A variantı olduğu müzakirə yolu ilə tapılır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi bədii ədəbiyyatdan müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıqla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 8

Mətn

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.1.2.,
2.2.2., 2.2.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini dəqiqləşdirmək üçün suallar verir.
- Fikrini əsaslandırır.
- Sözlərin qarşılığını tapır.
- Məcəzi mənalı sözləri müəyyənləşdirir.
- Mətndə abzasları müəyyən edir.
- Mətndəki hadisələri müasir həyatla əlaqələndirir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

oxu, sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Qazanın uğurlarda qalibə kim və nə yardımçı ola bilər?” sualı ilə sinfə müraciət edə bilər. Müzakirə aparılır. Fikirlər dinlənilib qeyd olunur.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Verilən vədlərin hamısı yerinə yetirilməlidirmi və nə üçün?

Çalışmaq lazımdır ki, şagirdlərdən ağıl, bacarıq, hövsələ, təcrübə, iradə, dözümlük, dostlar sözləri ilə yanaşı, Allah sözü də alınsın.

Tədqiqatın aparılması mətnin oxusu ilə başlanır. Yaxşı olar ki, bu proses qruplarda həyata keçirilsin və oxu zamanı birinci tapşırıq yerinə yetirilsin. Məzmun suallarından olan 2-ci tapşırıq da qrup işi kimi verilə bilər. Cavablar hazır olub təqdimatlar dinləndikdən sonra müzakirə təşkil edilir, ümumi rəyə gəlinir. İnsan verdiyi vədi, xüsusən də Allah qarşısında verdiyi vədi yerinə yetirməlidir.

Mətnlə bağlı 3-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir, fikirlər ümumiləşdirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi səh. 63-də 6-cı məzmun sualı üzərində iş verilə bilər. Azərbaycana vurulan maddi və mənəvi ziyanlar, xüsusilə də tarixi abidələr, əhəlinin var-yoxdan çıxması, təbii sərvətlərin dağıdılması ön plana çəkməlidir. Müəllim şagirdlərlə iş apararkən bu məsələni diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Eyni zamanda müəllim Azərbaycanın düşmən üzərindəki mənəvi qələbəsi və bugünkü uğurları haqqında söhbət apara bilər. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdən “verdiyin vədə mütləq əməl etməlisən” cavabı alınsın. İnsan əməlinə, işində düz olarsa, uğur həmişə onunla olur.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 9

Mətn (tamamlıq, vasitəli və vasitəsiz tamamlıq)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Nəqli mətn yazır.
- Tamamlıqları müəyyənləşdirir, ifadə vasitələrini tapır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, BİBÖ

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, BİBÖ cədvəli

☛ qənimət ☚ qalibiyyət

İlk müsəlman türk dövlətlərindən olan Qəznəvilərin böyük hökmdarlarından biri Sultan Mahmud Hindistana etdiyi bir yürüşdə çox çətinlik çəkmiş, qələbə qazana bilməyəcəyini düşünməyə başlamışdı. *Bu çətin vəziyyətdə "Ey Rəbbim! Əgər dəyişdə qalib gəlsəm, ələ keçirəcəyim bütün qənimətləri yoxsullara paylayacağam" sözləri ilə nəzir demişdi. Həqiqətən, Allah ona kömək etmiş və Sultan Mahmud böyük qələbə qazanaraq çox dəyərli qənimətlərə sahib olmuşdur. Qəznəyə qayıtdıqda əldə etdiyi bütün qənimətləri yoxsullara, ehtiyacı olanlara paylamağa başlamışdır. Bu vəziyyətə bəzi vəzir və komandanlar etiraz etmişlər. Sultan Mahmud: "Bu mənim dediyim nəzirdir. Sübhəsi ki, hamısını paylayacağam", – dedikdə isə "Amandır, sultanım, yoxsullar bu dəyərli qənimətlərdən nə anlayacaqlar? Bir hissəsini paylayın, ən dəyərli olanlarını isə xəzinəyə qoyun! Xəzinənin də bu qənimətlərə böyük ehtiyacı var", – deyərək Sultanı çəşdirmişlər. Bundan sonra Sultan Mahmud Qəznədə yaşayan, sözün doğruluğunu deməkdən çəkinməyən alim bir şəxsə məsləhətləşmək qərarına gəlir. Fikrini soruşduğu həmin böyük şəxs Sultan Mahmuda belə cavab verir:*

– Sultanım! Bu vəziyyətdə tərəddüd etmək yersizdir. Əgər Allaha bir daha işiniz düşməyəcəksə, vəzirlərinizin, komandanlarınızın dediyini edin! Lakin Allaha yenidən dua edib nə isə istəyəcəksinizsə, nəzirinizi yerinə yetirin, qənimətləri yoxsullara paylayın!

Vəzir və komandanlar nə üçün əldə edilən qənimətin xəzinəyə qoyulmasını istəyirdilər? Onlar nə üçün xəzinənin bu qənimətə ehtiyacı olduğunu düşünürdülər?

"Düşünən insan" jurnalından, 2014-cü il

1. Mətni əldə etdikdən və abzaslara ayırın.
2. Məndəki əsas ideyanı müəyyən edin və öz fikrinizi bildirin.
3. Sultanın verdiyi vəd ilə qazanan qələbə arasında əlaqə varmı?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim "Ob-yekt nədir?" sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Alınan cavablar müzakirə edilir.

9-cu tapşırıq (səh. 63) üzərində iş aparmaq məqsəduyğundur. Çünki bu tapşırıqda həm şagirdlərin cümlənin qrammatik əsasına aid bilik və bacarıqları, həm də yeni öyrənəcəkləri tamamlıq haqqında anlayışlar var. Tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra müzakirə edilir. Cümlənin II dərəcəli üzvləri haqqında ümumi rəyə gəlinir: II dərəcəli üzvlər baş üzvləri izah edir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Hansı sözlər tamamlıq ola bilər?

Tədqiqatın aparılması BİBÖ üsulunun tətbiqi ilə başlaya bilər. İlkin olaraq II dərəcəli

üzvlər haqqında məlumat “Bilirdim” hissəsinə yazılır.

Bilirdim	İstəyirəm bilim	Öyrəndim
Cümlənin II dərəcəli üzvləri və onların adlarını	Cümlədəki funksi-yalarını, növlərini	Tamamlığın funksiyalarını və suallarını, ifadə vasitə-lərini, növlə-rini və xəbərlə sintaktik əlaqəsini

Şagirdlərin “İstəyirəm bilim” sütununa rəyləri yazılır.

Dərslərdəki 10-cu tapşırıq yerinə yetirilir, tamamlıq haqqında bilik və bacarıqlar əldə edilir. Bu zaman müəllim tamamlıq haqqında şərh də verməlidir.

Dərslərdəki müvafiq tapşırıqlar (11, 12-ci tapşırıqlar) qrup tapşırığı kimi də verilə bilər.

Vasitəli və vasitəsiz tamamlıqlar üzərində iş aparmaq üçün 13-cü tapşırıq müvafiq qaydanın öyrədilməsi üçün motivasiya xarakteri daşıyır. Müəllim vasitəli və vasitəsiz tamamlıqları nümunələrlə müzakirə edir. Növbəti 14-cü tapşırıq kollektiv şəkildə yerinə yetirilə bilər. Dərsin sonunda layihəyə doğru növbəti addım da atılması nəzərdə tutulub. Bu, səh. 65-dəki müvafiq sözlərin leksik mənalərini tapmaqla aparılmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 15-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstərməklə əsaslandırır.
Tamamlıqları digər cümlə üzvlərindən fərqləndirə bilmir.	Tamamlıqları digər cümlə üzvlərindən çətinliklə fərqləndirir.	Tamamlıqları digər cümlə üzvlərindən müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Tamamlıqları digər cümlə üzvlərindən müəyyənləşdirir.
Nəqli xarakterli mətn yazmaqda çətinlik çəkir.	Nəqli xarakterli mətni müəllimin köməyi ilə yazır.	Nəqli xarakterli mətn yazır.	Nəqli xarakterli mətni fikrini əsaslandırmaqla yazır.

Mövzu 10

Zəhər

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1., 2.2.3., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Suallar verməklə fikrini dəqiqləşdirir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Fərqləndirilmiş sözlərin qarşılığını tapır.
- Söz sırasını müəyyən etməklə fikri oxuyur.
- Mətdəki fikirləri müasir həyatla əlaqələndirir.
- Sitatdan istifadə etməklə nəqli xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

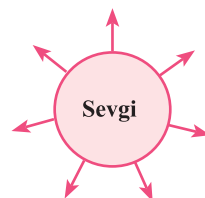
klaster, sual-cavab, müzakirə, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, aforizmlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində klaster üsulundan istifadə etmək olar. Bunun üçün sevgi açar sözündən istifadə etmək olar.

Şagirdlərdən dostluq, mehribanlıq, səadət, xoşbəxtlik, xeyir-bərəkət, sülh və s. kimi sözlər alınır.

Müzakirələr aparılır və ümumi rəyə gəlinir: Bütün xoşbəxtliklərin bünövrəsi sevgi ilə, insanların bir-birinə hörmət və məhəbbəti ilə qoyulur.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

İnsan nə zaman xoşbəxt ola bilər?

Tədqiqat aparılması mətnin oxusu ilə başlanıla bilər. Bu zaman mətdaxili suallara cavab tapılır. Oxu başa çatdıqdan sonra mətdəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. Dərslikdəki birinci tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Tapşırığın cavabı belədir: *İnsanın bu dünyada böyük problemi elə insanın özüdür. Hər kəs öz daxili aləmini təmizləməyə çalışıb insanlarla xoş rəftar, sevgi ilə davranarsa, daha gözəl günlər yaşaya bilər.*

Məzmun sualları (2-5) üzərində iş aparılır, söz ehtiyatı ilə bağlı tapşırıqlar (6-7) yerinə yetirilir. Müzakirələrdən sonra nəticə çıxarılır: İnsan insanın dostu, yoldaşı olmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dərslikdə səh. 69-dakı 14-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 11

Zəhər (təyin)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mövzuya uyğun mülahizələrini yazır.
- Təyinləri müəyyənləşdirir və onların ifadə vasitələrini tapır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə belə bir sualla müraciət edə bilər: “Hansı sözlər *necə?* sualına cavab verə bilər?” Alınan cavablar müzakirə edilir. Dərslikdəki 8-ci tapşırıq (səh. 67) yerinə yetirilir. Müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Hansı sözlər təyin ola bilər? Təyin nə ilə ifadə oluna bilər?

Vəsaitin 75-ci səhifəsindəki sxemdən istifadə etmək olar.

Tədqiqat müəllimin şərhilə aparılmağa başlayır. Müəllimin özünün əvvəldən yazdığı müxtəlif söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunan təyinlərə aid olan cümlələr şagirdlərə təqdim olunur. Təyinlərin cümlədə hansı üzvə aid olduqları və sualları aydınlaşdırılır.

Dərslikdəki müvafiq tapşırıqlar (9, 10, 11, 12-ci tapşırıqlar) qrup işi kimi yerinə yetirilir. 9-cu tapşırıq yerinə yetirilərkən şagirdlər müəyyən etməlidirlər ki, I cümlədəki *ağıllı* sözü təyin, II mübtədadır. Müzakirə aparılır və ümumi nəticə əldə edilir.

13-cü tapşırıq fərdi qaydada yerinə yetirilsə, məqsədəuyğun olar. Tapşırığın yerinə yetirilməsində əsas məqsəd epitetlərlə təyinin fərqləndirilməsidir. Bu tapşırıq müəllimə Ədəbiyyat fənni ilə inteqrasiya yaratmaq imkanı verir. Çalışma şagirdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə müstəqil olaraq bədii ədəbiyyatdan müvafiq nümunələri seçib yazmaq tapşırıqları bilər. Fərdi qaydada “Sevgi ailədən başlanır” mövzusunda mülahizələrini yazmaq tapşırıqları bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 12

Qaranquşların ömrü 6 aydır

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.4.,
2.1.1., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Sadə şəkildə fikrini izah edir.
- Nitqini əlavə materiallarla zənginləşdirir.
- Fikirlərini ümumiləşdirir.
- Söz və ifadələrin mənasını aydınlaşdırır, qarşılığını tapır.
- Sitatdan istifadə edərək inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, sual-cavab, sərbəst yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, Məmməd Arazın
Seçilmiş əsərləri, dinləmə
materialı

QARANQUŞLARIN ÖMRÜ 6 AYDIR...

Qaranquş ikinci mərtəbədə yaşayan və pəncərəsi küçəyə baxan bir adamla dost olmaq istəyirdi. Bir gün bütün cəsədini toplayıb onun pəncərəsinin qarşısına qondu. Dərin bir nəfəs aldıqdan sonra pəncərənin şüşəsini döyməyə başladı: tık... tık... tık...

Adam bərk məşğul idi. Səsi eşidib pəncərəyə yaxınlaşdı. Qaranquşu gördü. Qaranquş həyəcanla: "Ey insan, mən səninlə dost olmaq istəyirəm. Nə olar, mənə içəri burax, bir yerdə yaşayaq", – dedi. Adam isə tərs-tərs: "Sən haradan çıxdın, birçə sən çatmırdın. Heç qəşdən də insana dost olar?" – deyə cavab verdi. Qaranquş məyus oldu. Ancaq ruhdan düşmədi. Baxtını sınamaq üçün yenə pəncərəyə qondu: "Ey insan, pəncərəni aç, mənə içəri burax. Sənə sirdaş olaram. Səni dərinxmağa qoymaram". Adam isə çox inadkar idi: "Boş yəro özünü yorma. Səni içəri buraxa bilmərəm". Balaca qaranquş fikrindən dönmək istəmirdi: "Bir bax, havalar soyumağa başlayır, burada üşüyürəm. Mənə içəri burax, yoxsa isti yerlərə uçmalı olacağam. Çünki mən ancaq isti ölkələrdə yaşayıram. Pəşman olmazsan. Görürəm, sən də təksən, mənimlə tənhəliğinə unudarsan..."

Bəzən insanlar həqiqəti eşitməyi sevmirlər. Odur ki qaranquşun son sözü adamı özündən çıxardı, hirsli: "Mən tənhəliyimdən razıyam", – deyərək quşu qovdu. Qaranquş adamın inadkarlığından əl çəkmək istəmədiyini görüb uçub getdi...

Nəhayət, yaz gəldi. Qaranquşlar köhnə yuvalarına qayıtdılar. Ancaq onun axtardığı quş hələ də gözü dəymirdi. Yaz qurtarana qədər pəncərəsini açıq qoydu. Ancaq nə fayda?

Aradan xeyli vaxt keçmişdi. Bir gün qaranquş adamın yadına düşdü. Düşündü... düşündü... Nəhayət, öz-özünə: "Ey ağılsız insan, gör sən nə qədər düşüncəsizsən. Bəla gözəl fürsəti əldən buraxdın. Niyə onun təklifini qəbul etmədin? İndi oturub düşünməkdənsə, onunla yaxşı vaxt keçirərdin", – dedi. Adam pəşman olmuşdu, ancaq iş-isdən keçmişdi. Sonra öz-özünə təskinlik verməyə başladı: "Havalar qızanda mənim qaranquşum da uçub gələr. Mən də onu içəri buraxaram, bir yerdə xoşbəxt yaşayarıq". Oturub havaların qızmağını gözləməyə başladı.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində "Sonrakı peşmançılıq fayda verməz" atalar sözündən istifadə etmək olar. Müəllim "Nə zaman, hansı hərəkətinizə görə pəşman olmusunuz?" sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. Şagirdlərin rəyləri öyrənilir, müzakirə edilir.

Dinləmə mətni kimi M.Arazın "Qaranquş" şeirindən də istifadə etmək olar.

*Əsdi vədə yeli... yaz müjdəsilə
Qondun eyvanıma yenə, qaranquş!
Mən sənə eşqinlə gəlirəkən dilə,
Uçmağın dərd oldu mənə, qaranquş!*

*Bir zaman yuvanı uçurtmuşam mən,
Bəlkə də, bəlkə də, o, yanımdadır.
Dilin yox, dərd açıb söz söyləyəsən,
Dilin də, sözün də qanadındadır.*

*Yelləmi, selləmi keçdi ötən gün.
O, bəlkə, ötəri şimşək səsiydi.
Sənə öz yuvandan ayrı düşməyin
Mənimçün bir uşaq əyləncəsiydi.*

*Vaxt olur cansızdan can umur insan.
Adi təsəllidir, bunlar da ancaq.
Uçan körpəliyim, uçulan yuvan
Onsuz da geriyə qayıtmayacaq.*

Tədqiqat sualı formalaşır:

“Füsrət bir quşdur, uçub gedər” ifadəsini necə başa düşürsünüz?

Tədqiqatın aparılmasına dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanıla bilər. Əsas mətnlə dinləmə mətni arasındakı uyğunluq müəyyən edilir. Mətndəki əsas ideya müəyyən edilir: Yaşanan hər bir anın öz mənası var: *Elə yaşamaq lazımdır ki, sonra peşman olmayasan.*

Mətn oxunduqdan sonra mətndaxili suallar, məzmun sualları (2, 3, 4) üzərində iş aparılır.

Dərslikdə mətnin sonunda çərçivəyə alınmış mətnlə bağlı fərdi iş aparılır. 3-cü tapşırıqdan müzakirə mərhələsində istifadə olunur.

Dərslikdəki 6-8-ci tapşırıqlar qrup işi kimi verilə bilər. Qeyd edək ki, müəllim 5-ci tapşırığa uyğun olaraq C.Novruzun müvafiq şeirini əvvəldən tapıb qruplara təqdim etməlidir. 4-cü tapşırıq isə kollektiv şəkildə yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 5-ci tapşırıq evə verilə bilər. Bu zaman sərbəst yazı üsulundan istifadə məqsədəuyğundur.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstər-məklə əsaslandırır.
Fikrini sadə şəkildə bildirə bilmir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə bildirir.	Fikrini sadə şəkildə ifadə edir.	Fikrini auditoriyanın səviyyəsini nəzərə alaraq ifadə edir.
İnşasında sitatlardan istifadə etmir.	İnşasında sitatlardan istifadə etməkdə çətinlik çəkir.	İnşa yazısında müəllimin köməyi ilə sitatlardan istifadə edir.	Sitatlardan istifadə etməklə inşa yazır.
Fikrini ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikirləri ümumiləşdirir.	Digərlərinin fikirlərinə münasibət bildirərək ümumiləşdirir.
Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə etməkdə çətinlik çəkir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edəndə qeyri-dəqiqliyə yol verir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edir.	Mətndəki hadisələri rastlaşdığı hadisələrlə müqayisə edir, rəy bildirir.
Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan istifadə edə bilmir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan çətinliklə istifadə edir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan müəllimin köməyi ilə istifadə edir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan sərbəst şəkildə istifadə edir.

Mövzu 13

Qaranquşların ömrü 6 aydır

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Kiçikhəcmli nəqli mətn yazır.
- Cümlənin təyini müəyyənləşdirir və sintaktik əlaqəni izah edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sorğu, müzakirə, cəld yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim frontal sorğu vasitəsilə təyin, sintaktik əlaqələr haqqında şagirdlərin bilik və bacarıqlarını yoxlaya bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Təyin izah etdiyi üzvlərlə hansı əlaqə ilə bağlanır?

Tədqiqatın aparılması üçün şagirdlərə hər hansı bir cümlə verib onu təhlil etmək, sintaktik əlaqələri müəyyənləşdirmək tapşırılır. Məsələn:

Qəzəbini cilovlaya bilməyən insan həmişə xəcalətli və məyus olur.

Müəllim şagirdlərlə kiçik debat təşkil edə bilər:

1. Təyin aid olduğu cümlə üzvünə yanaşma əlaqəsi ilə bağlanır.
2. Təyin aid olduğu sözə tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanır.

Mövzu ilə bağlı yeni biliklər əldə edildikdən sonra müvafiq bacarıqlar formalaşdırmaq məqsədilə 9-cu tapşırıq (səh. 71) yerinə yetirilir. Dərslikdəki 10 və 11-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır. Cavablar müzakirə edilir, nəticə çıxarılır. 10-cu tapşırıq dərsdə zərfləyin öyrədilməsinə bir istiqamətdir. 11-ci tapşırıq Həmrəylik günü ilə əlaqədar öyrədiləcək “Həmrəyliyimiz əbədidir” mətni üçün motivasiya rolunu oynayır. Müəllim həmrəylik sözünün mahiyyəti haqqında fikir formalaşdırır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dərslikdə səh. 72-də verilən şəkil üzərində iş aparmaq məqsədəuyğun olar. Müəllim bu məqsədlə cəld yazı üsulundan istifadə edə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 14

Həmrəyliyimiz əbədidir

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.3.,
3.1.2., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Mətnlə bağlı suallar verib fikirlərini dəqiqləşdirir.
- Fikrini sadə dildə izah edir.
- Sözlərin mənasını izah edir.
- Mətndəki faktları müasir dövrlə əlaqələndirir.
- Azadlıq haqqında sitatları toplayıb yazır.
- Mətni sadələşdirərək yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, İnternet materialları, Ümummilli liderin fəaliyyətindən bəhs edən videosüjet

HƏMRƏYLİYİMİZ ƏBƏDİDİR

31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü'nün təsis edilməsi Ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanca başlan

Azərbaycanın dünya birliyinə *integrasiyasının* təməli sütunlarından birini təşkil etməyə başladı. Möhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci il dekabr ayının 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və birlik günü haqqında" tarixi qərarı qəbul etdi. Bu qərara əsasən, dekabrın 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan edildi.

Beləliklə, dünyanın 70-dən yuxarı ölkəsinə səpələnən 50 milyondan çox azərbaycanlının vahid azərbaycanlıq ideyası ətrafında birləşdirilməsinin və milli diasporamızın formalaşdırılmasının əsası qoyuldu.

1992-ci ildə Azərbaycan parlamenti dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi qeyd olunmasına dair qərar qəbul etdi. 1993-cü ildə isə Azərbaycan Prezidentinin fərmanı ilə 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi rəsmi bayram elan edildi.

Sizcə, həmrəyliyin yalın, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında olmalıdır?

Sizcə, niyə bütün azərbaycanlılar birləşməlidir?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində "El bir olsa, dağ oynadar yerindən" atalar sözündən istifadə etmək olar. Şagirdlərin rəyləri dinlənir, müzakirə edilir və ümumiləşdirilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Həmrəyliyi xalqımıza nə üçün lazımdır?

Mətn oxunur, faktlar qeyd olunur, əsas fikir müəyyənləşdirilir. Məzmun sualları və mətn daxili suallar üzərində iş aparılır. Mətndəki fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalərini izah edilir. 7-ci tapşırıq qruplarla yerinə yetirilir. Müəllim mətni hissələrə bölüb şagirdlərə paylamaqla tapşırığı icra etdirir. Aşağı siniflərdən ədəbiyyat və tarix dərslərindən keçilən və öyrənilən azadlıq hərəkətləri ilə bağlı bilik və məlumatlar təkrarlanır, azadlıqla bağlı söylənilən sitatlar, aforizmlər qeyd olunur. Müzakirələr aparılır, ümumiləşdirilərək nəticə çıxarılır. 9-cu tapşırıq layihə işinin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulub.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dərslikdəki 4-cü tapşırıq verilə bilər. 8-ci tapşırıq isə fərdi qaydada xüsusi istedadı olan şagirdlərə verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 15

İnanılmaz tarixi fakt

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.2., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrinin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını izah edir.
- Mətni hissələrə bölüb adlandırır.
- Mövzuya uyğun əlavə məlumat toplayıb yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

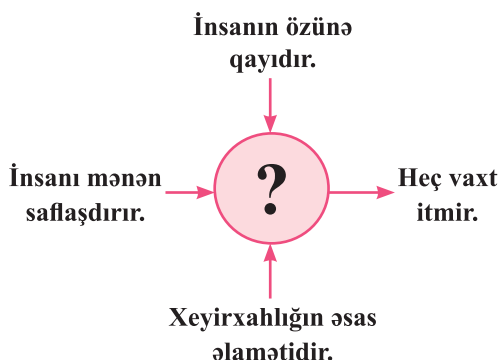
oxu, sərbəst yazı, müzakirə, anlayışın çıxarılması

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində anlayışın çıxarılması üsulundan istifadə oluna bilər.

Şagirdlərdən “*yaxşılıq*” sözü alınmalıdır. “*Yaxşılıq nədir?*”, “*Yaxşılıq etmişinizmi?*”, “*Nə üçün həmişə yaxşılıq etmək lazımdır?*” və s. suallarla şagirdlərə müraciət edilir. Müzakirə aparılır, nəticə çıxarılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Yaxşılıq etmək insana nə üçün lazımdır?

Sonra mətn oxunur. Mətnə nöqtələrin yerinə aşağıdakı cümlə olmalıdır. “*Bu dəfə həmin gənci xilas edən Flemenqin kəşf etdiyi pensilin oldu*”. Mətn daxili suallar cavablandırılır. 1-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. 1-4-cü tapşırıqlar qrup işi kimi verilə bilər. Müzakirələr aparılır, ümumi nəticəyə gəlinir: həyatda bütün yaxşılıqlar, pislilər gec-tez geri qaydır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dərslikdəki 5-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 16

İnanılmaz tarixi fakt (zərflik)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Nəqli xarakterli inşa yazır.
- Zərfliyin sintaktik vəzifəsini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

sorğu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə müqayisə aparmaq üçün iki cümlə təklif edir və altından xətt çəkilmiş sözləri fərqləndirməyi tapşırır.

O, gözəl qızıdır.

O, gözəl danışırdı.

Şagirdlərin cavabları müzakirə edilir.

Şagirdlər müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirirlər ki, *necə?* sualına cavab verən söz feili xəbəyə aid olduğu üçün təyin ola bilməz.

8-ci tapşırıq (səh. 77) yerinə yetirilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Zərflik nəyə deyilir, nə ilə ifadə olunur?

Tədqiqat aparmaq üçün 9-cu tapşırıq cütlərlə yerinə yetirilir, sual işarəsinin yerinə *zərflik* sözünün yazılacağı müəyyənləşdirilir. Müəllim *zərflik* və onun ifadə vasitələrini nümunələrlə izah edir. Sonra iş qruplarında davam etdirilir. 10, 11, 12-ci tapşırıqlar qrup tapşırığı kimi tapşırılır. Şagirdlərin təqdimatları dinlənilib müzakirə edilir, ümumi nəticə çıxarılır. 11-ci tapşırıq şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulub. 12-ci tapşırığın cavabı:

1 C 2 D 3 A, C 4 B

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 13-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun həyata keçirilir.

Mövzu 17

Sədaqət

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4.,
2.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Fikrini bir cümlə ilə ifadə edir.
- Nitq etiketlərindən məqamında istifadə edir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlər və ifadələrin mənasını izah edir.
- Mətnə əlavələr edib yazı yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, cəld yazı, sorğu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, İslam Səfərli.
Seçilmiş əsərləri, dinləmə
materialı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə şagirdlərə İ.Səfərlinin aşağıdakı şeirindən bir nümunə təqdim etməklə başlaya bilər.

*Müəllim! Böyükdür, yüksəkdir bu ad,
Onu uca tutmaq şərəfdir bizə.
O öz qayğısıyla fırvan, azad,
Nəsillər yetirir ellərimizə.*

*Dünyanın ən böyük dahilərini,
Müəllim yetirmiş parta dalından.
Onun qayğısını, alın tərinə,
Dostlar, unutmayaq gəlin heç zaman.*

Hər iki bənddə müəllim və parta sözlərinin yerinə nöqtələr qoyub şagirdlərə belə bir sualla müraciət etmək olar: *Sizcə, nöqtələrin yerində hansı söz olmalıdır?*

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Nə üçün müəllimlik şərəfli sənət sayılır?

Tədqiqat qruplarda aparılır, fikirlər müzakirə olunur.

Mətn oxunur, mətn daxili suallar cavablandırılır. Mətnin ideyası müəyyən edilir (tap. 1), nəticə çıxarılır.

Məzmun sualları üzərində iş aparılır. Yaxşı olar ki, dərslikdəki 2, 4, 5, 6, 7 və 8-ci tapşırıqlar qrup işi kimi verilsin. Təqdimatlar edildikdən sonra fikirlər ümumiləşdirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi səh. 80-dəki 3-cü tapşırıq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 18

Sədaqət (tərzi-hərəkət zərfliyi)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mətn yazır.
- Tərzi-hərəkət zərfliyini təyinlərdən fərqləndirir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, qruplarla

İş üsulları:

sorğu, müzakirə, sərbəst yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində 9-cu tapşırıq üzərində iş aparılır, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

“*Tərzi-hərəkət zərfliyi nədir və nə ilə ifadə olunur?*” suallarından istifadə edilərək şagirdlər müzakirəyə cəlb olunur.

Tədqiqat müəlliminin şərhı ilə aparılmağa başlayır. Bu zaman müəllim müxtəlif söz və söz birləşmələri ilə ifadə edilən tərzi-hərəkət zərfliyinə aid özünün əvvəldən hazırladığı nümunələrdən istifadə etməlidir. Müəllim şərhini bitirdikdən sonra 10, 11, 12-ci tapşırıqlar qruplarda yerinə yetirilir. 12-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən *xain* sözünün təyin, *həqarətlə* sözünün zərflik olduğunu şagirdlər müəyyən-ləşdirməlidirlər.

13-cü tapşırıq yerinə yetirilərkən müəllim bu mətnə daha çox terminlərdən istifadəyə diqqəti yönəltməlidir. İbtidai siniflərdən bədii və elmi mətnləri fərqləndirməyi bacaran şagirdlər artıq özləri də belə mətnlər tərtib etməlidirlər. Bu, növbəti illərdə elmi üslubun öyrədilməsinə zəmin yaradır. 13-cü tapşırığın sərbəst yazı üsulu ilə fərdi qaydada yerinə yetirilməsi məqsədəuyğun olar.

Belə mətnlərin müzakirəsi də əhəmiyyətlidir. Müzakirələr aparılır, ümumi nəticə əldə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə mövzu ilə bağlı müstəqil iş tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

Mövzu 19

Hekayət

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 2.1.2.,
2.2.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Mətndəki əsas fikri tapmaq üçün suallar verir.
- Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Əlavə məlumatlarla nitqini zənginləşdirir.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Mühakimə xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, öyrənirəm-öyrədirəm, müzakirə, sərbəst yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Qabusnamə”

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim diqqəti *əmanət, xəyanət, sədaqət* kimi açar sözlərə cəlb edir. Bu sözlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılır. Bu sözlərin qarşılığı tapılır, onlardan hansı məqamda istifadə edilməsi müəyyənləşdirilir. Sonra 9-cu tapşırıq (səh. 83) yerinə yetirilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Əmanət kimə etibar edilir və nə ola bilər?

Tədqiqata mətnin oxusunu təşkil etməklə başlanıla bilər. Oxu başa çatdıqdan sonra məzmun sualları (1-6) üzərində iş aparılır. Yaxşı olar ki, tədqiqat qruplarda aparılsın. Mətndəki əsas fikri müəyyən etmək üçün qruplar öyrənirəm-öyrədirəm üsulundan istifadə edərək suallar tərtib edirlər. Müəyyən vaxt başa çatdıqdan sonra qrup üzvləri hazırladıqları suallarla digər qrupa müraciət edirlər. Alınan cavablar müzakirə edilir və ümumi rəyə gəlinir. Dərslikdəki digər məzmun sualları da qruplarda yerinə yetirilsə, məqsədəuyğun olar.

Dərs ərzində 7 və 8-ci tapşırıqlar (səh. 83) da yerinə yetirilir. Bu tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlərin söz ehtiyatı zənginləşdirilmiş olar.

Ümumiləşdirmə mərhələsində “Əmanət təkcə puldurmu?” sualı ilə şagirdlərə müraciət edilsə, məqsədəuyğun olar. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdə “Vətənə, torpağa, dosta və s. xəyanət etmək olmaz” fikrini formalaşdırsın. Bu həm də növbəti mərhələdə 20 Yanvar hadisələrinə keçid üçün zəmin yaratmış olur.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 18-ci tapşırıq (səh. 85) yerinə yetirilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 20

Hekayət (zaman və yer zərflikləri)

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.3., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Nitq etiketlərini fərqləndirir.
- Zaman və yer zərfliklərini, ifadə vasitələrini müəyyənləşdirir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

sorğu, müzakirə, beyin həmləsi, Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, müşahidə vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim özünün mövzuya uyğun hazırladığı cümlələri və ya müvafiq mətni şagirdlərə təqdim edə bilər. Şagirdlər müzakirəyə cəlb edilir, 10-cu tapşırıq (səh. 83) yerinə yetirilir, onların fikirləri öyrənilir.

Müəllim bu dərsi fərqli şəkildə təşkil edə bilər.

Sınıf iki qrupa bölünür. Müəllim I qrupa zaman, digər qrupa yer zərflikləri üzərində iş aparmağı təklif edir. Bu, şagirdlər üçün o qədər də çətinlik törətməyəcək. Çünki onlar artıq zərflilər, tərz-i-hərəkət zərflikləri, sualları, ifadə vasitələri haqqında məlumatlıdır.

Bu tapşırığın icrası üçün müəllim hər qrupa ayrılıqda tərkibində zaman və yer zərflikləri olan müxtəlif cümlələr təqdim edir, həmin sözlərin, ilk növbədə, sualını, sonra sintaktik vəzifəsini, ifadə vasitələrini müəyyənləşdirir. Zaman və yer zərfliklərinin qaydası şagirdlər tərəfindən formalaşdırılır. Təqdimatlar edilir. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərin izahı əsaslandırılmış şəkildə olsun ki, əks qrup yeni məlumatı tam qavraya bilsin.

Sonra müəllim qruplara verilən tapşırıqları dəyişir. Zaman zərfliyini tədqiq edən qruplara dərslikdəki 11-13-cü tapşırıqlar, yer zərfliklərini tədqiq edən qruplara 14-16-cı tapşırıqlar verilir. 12-ci tapşırıq yerinə yetirilərkən müəllim nitq etiketi kimi alqışlar üzərində iş aparmağı da diqqət mərkəzində saxlamalıdır. 17-ci tapşırıq kollektivlə yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi bədii əsərlərdən müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıqları bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 21

Tariximizin şanlı səhifəsi

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.2., 3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini anlaşıqlı şəkildə ifadə edir.
- Mövzuya uyğun əlavə materiallardan istifadə edir.
- Abzaslar və cümlələr arasında əlaqəni gözləməklə şəhidlər haqqında yazı yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sərbəst yazı, ifadəli oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, 20 Yanvar faciəsindən bəhs edən videosüjet, Şəhidlər xiyabanı ilə bağlı videomaterial

TARİXİMİZİN ŞANLI SƏHİFƏSİ

Hec güllərin ağladığını görmüsünüzmü? Qəranfilləri matəm çıxayınca çevirən 20 Yanvar! Güllərin son mənzilini şəhid mazzasına çevirən məşum gün şəhid qanından qıpqırmızı qana bələndi, gözələndən damla yaş axtdı. Şəhərimizə qəranfil yağışı yağdı. Şairlərimizdən Məmməd Aslan: "Ağla, qəranfil, ağla!" – yazdısa, digər şairimiz Məmməd Araz isə: "Ata millət, ana millət, ağlama! Ağlamağın yeri deyil, ağlama!" – yazdı.

Əgər Şəhid varsa, demək, vətən var,
Şəhidlər dünyada ən böyük haqdır.
Ölümdən qorxmayın, siz ey oğullar,
Ruhlar bu torpağı qoruyacaqdır.

Nə yaxşı, dünyada müqəddəs vətən,
Nə yaxşı, müqəddəs and yerimiz var.
Yox, yox, acıdırəm bu ölümə mən
Namuslu oğullar şəhid doğular.

Ali Mustafayev

Şəhid olmaq ölmək, yox olmaq deyil, ölməyə var olub
mənan diri qalmaq deməkdir. Allah yolunda ölənləri heç də
ölü zənn etmə! Əslində, onlar diridirlər. Onlara Rəbbi ya-
nında ruhi ata olunur. (Quranı-Kərim, Ali-İmran surəsi,
aya 169.)

DƏRSİN GEDİŞİ

Mövzu həm müəllim, həm də şagirdlər üçün tanışdır. Bu mövzuda həm bədii ədəbiyyatda, həm KİV-də, həm də dərsliklərdə istənilən qədər fakt və məlumatlar var. Bu dərs ərzində dərslikdəki (səh. 86-87) məlumat və faktlardan da istifadə etməklə inşa və ya ssenari yazmaq olar. Müəllim hər hansı bir şəhid haqqında məlumat toplayıb inşa yazmağı və ya təqdimat hazırlamağı tapşıra bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 24

Qırxıncı fəndi bu günə saxlamışdım

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Suallar hazırlayıb fikrini dəqiqləşdirir.
- Fikrini əsaslandırır.
- Sözlərin antonim və sinonimlərini müəyyən edir.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Mövzuya uyğun mühakimə xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, “Rəvayətli ifadələr” kitabı, dinləmə materialı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində “Müəllim-şagird münasibəti necə olmalıdır?” sualı ətrafında müzakirə aparıla bilər. Rəylər dinlənilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Əsl şagird necə olmalıdır?

Müəllim dinləmə mətnindən istifadə edə bilər.

Bir cavan bütün yaxınlarının etirazına baxmayaraq, ticarət məqsədilə Misirə getmək istəyir. Mövlana da həmin gəncə getməməyi məsləhət görür. Lakin cavan sözə qulaq asmır; gizləncə səfərə çıxır. Səfər zamanı onun olduğu gəmiyə hücum edir, gənci əsir götürürlər.

Gənc özündən böyükklərin sözünə qulaq asmadığı üçün peşman olur. Başına fəlakətlər gələcəyini anlayıb çox peşman olur və hər gün Allaha dua edir ki, kaş ki Mövlana yanımda olub mənə kömək edə idi.

Ertəsi gün müəllimini yuxuda görür. Müəllimi Mövlana ona məsləhət görür ki, səndən nə soruşsalar, de ki, bilirəm. O, şagirdinə bir xəstəliklə bağlı dərmanın hazırlanmasını da öyrədir.

Səhər zindana gəlib həkimlikdən kimin başı çıxdığını soruşurlar. Gənc həkimlik sənətini bildiyini deyir. Sən demə, o yerin hökmdarı ağır xəstə imiş və dərmanı tapılmırmış. Gənc ustadı Mövlananın dediyi kimi hərəkət edir, dərman hazırlayır və onu hökmdara içirir. Xəstə şafa tapır. Hökmdar gəncə deyir:

– Bir arzun varsa, yerinə yetirim.

Gənc cavabında deyir:

– Mən müəlliminin izni olmadan pul qazanmaq üçün səfərə çıxdım. Məni yolda əsir

götürdülər. Əsirlikdə başıma gələn müsibətlərin səbəbini anlayıb tövbə etdim və müəllimim Mövlanadan üzr istədim. Yuxuma gələn Mövlana xəstəliyin səbəbini və dərmanın hazırlanması qaydasını mənə öyrətdi. Mən də onun dediyi kimi etdim. Gördüyünüz kimi, bu mənim müəllimimin xeyir-duası ilə oldu.

Sonra əsas mətn oxunur, hər iki mətnin məzmunu üzərində iş aparılır. Şagirdlərin davranışlarındakı fərqlər, müəlliminə münasibət məsələləri müzakirə edilir.

Oxu zamanı mətndaxili suallara cavab verilir. Oxu bitdikdən sonra iş qruplarda davam etdirilir. “Öyrənirəm-öyrədirəm” üsulundan istifadə edərək əsas fikri müəyyənləşdirmək üçün suallar tərtib edilir, qruplararası sorğu aparılır. Tədqiqatın növbəti mərhələsində 2-ci məzmun sualı üzərində iş aparılır. Bu zaman 3, 4 və 5-ci tapşırıqlar da yerinə

yetirilir. Müzakirələr aparılır və ümumi rəyə gəlinir: Əsl şagird heç vaxt nankor olmamalıdır. Müəllimin diqqətinə çatdırırıq ki, müzakirələr zamanı Aşıq Ələsgərin “Bir şagird ki, ustasına kəm baxa, Onun gözlərinə qan damar, damar”, Məhəmməd Peyğəmbərin “Mənə bir hərf öyrədən 60 il qulu olaram” fikri və ifadələrindən də istifadə edə bilər.

Sonda şagirdlərdə insan nankor olmamalıdır fikri formalaşdırılır. Müəllim şagirdlərə aşılmalıdır ki, insan təkcə müəlliminə yox, vətəninə, elinə, valideyninə, ona dost deyən insanlara qarşı çıxmamalıdır. Bu nəticə sonrakı dərslərin tədrisində (“Bilirdim ki, gələcək-sən”, “Nar dənəsi”) şagird üçün motivasiya rolunu oynaya bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə zamanı mövzuya uyğun inşa yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparıla bilər.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sualı müəllimin köməyi ilə tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün əhatəli suallar tərtib edir.
Fikrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstərməklə əsaslandırır.
Bəzi sözlərin sinonimlərini və antonimlərini müəyyənləşdirə bilmir.	Sözlərin sinonimlərini və antonimlərini çətinliklə müəyyənləşdirə bilir.	Sözlərin sinonimlərini və antonimlərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirə bilir.	Sözlərin sinonimlərini və antonimlərini müəyyənləşdirə bilir.
Mətni düzgün oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni müəllimin köməyi ilə düzgün oxuyur.	Mətni düzgün oxuyur.	Mətni tələffüz qaydalarından, səs tonundan, fasilələrdən yerli yerində istifadə edərək oxuyur.

Mövzu 25

**Qırxıncı fəndi bu günə saxlamış-
dım (kəmiyyət zərfliyi)**

Məzmun standartları:

1.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Kəmiyyət zərfliyini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sorğu, müzakirə, əqli hücum

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə miqdar zərfləri haqqında aşağı sinifdə əldə etdiyi bilikləri təkrarlatmaq məqsədilə frontal sorğu keçirə bilər. Sonra şagirdlərə tərkibində kəmiyyət zərfliklərinin işləndiyi hər hansı bir mətn və ya cümlələr təqdim edə bilər. Məsələn:

1. *Kimsənin getməmiş olduğu yoldan
Çox yoldaş olsa da, getmə sən əsla.
Çox yaxın, ancaq ki qorxulu yoldan
Qorxusuz uzaq yol yaxşıdır, inan.*
(N.Gəncəvi)

2. *Varlı bir tacirin üç oğlu vardı. Tacir ki-
çik oğlunu hamısında çox istəyirdi. Böyük
qardaşlar paxıllıq edib deyirdilər: “Atamız
onu, görəsən, niyə görə bizdən çox istəyir?
Onun bizdən nəyi artıqdır?”*

*Çox çəkmir ki, qardaşların narazılığın-
dan ata xəbər tutur. Qardaşları tamamilə razı
salmaq üçün o öz oğlunu bir dəfə də sınağa
qərara alır.*

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

*Kəmiyyət zərfliyi nədir və nitqdə onun ro-
lunu necə izah edərdiniz?*

6-8-ci tapşırıqlar (səh. 89) üzərində iş aparmaq olar. Cavablar yoxlanılır, müzakirə edilir. Qeyd edək ki, dərslikdə kəmiyyət zərfliyi haqqında xüsusi məlumat verilməyib. Şagirdlərin məntiqi və tənqidi təfəkkürünü inkişaf etdirmək məqsədilə şagird dərslikdəki tapşırıqları yerinə yetirməklə özü “Kəmiyyət zərfliyi nədir?” sualına cavab tapmalıdır. 9-cu tapşırıq **ümumiləşdirmə** mərhələsində yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi bədii əsərlərdən kəmiyyət zərfliyinə aid nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər. **Qiymətləndirmə** təlim nəticəsinə uyğun aparılır.

Mövzu 26

Qədim türklərdə tərbiyə

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.3., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Nitq etiketlərini müəyyən edir.
- Sözlərin qarşılığını tapır.
- Mətnin abzaslarını müəyyən edir.
- Mövzuya uyğun dialoq yazır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi, cütlərlə

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Dədə Qorqud” dastanları

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində “Atadan oğula qalan ən yaxşı miras tərbiyədir” deyimindən istifadə etmək olar. Müzakirə aparılır, rəylər dinlənilib nəticə əldə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Tərbiyənin insan həyatındakı rolu nədən ibarətdir?

Mətn oxunur, oxu başa çatdıqdan sonra əsas fikir müəyyənləşdirilir. Mətn daxili sual müzakirə edilir. Ailədə atanın və ananın vəzifəsi müəyyən edilir, sualın cavabı bu istiqamətə yönəlir, “Dədə Qorqud” dastanları ilə əlaqə yaradılır. Məzmun sualları üzərində iş aparılır. Mətndəki nitq etiketi müəyyən edilir, fikir bildirilir. Əlavə nümunələr söylənilir. Sonra məzmun sualları üzərində iş aparılır. Mətnin şagirdlərin dərslikdə tanış olduqları bədii və publisistik mətnlərdən fərqi müəyyən edilir. Bu işin kollektiv formada həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Dialoq (tap. 1) cütlərlə hazırlanır. Müvafiq sözlərin mənası (4-5) lüğətin köməyi ilə aydınlaşdırılır, qarşılığı tapılır. Dərsin sonunda ümumi nəticə əldə edilir. Tərbiyənin insan həyatında rolu onun cəmiyyət arasında nüfuz sahibi olmasında, böyük bir kütləni öz arxasınca irəliyə doğru aparmasında, ətrafdakılara öz əməlləri ilə örnək olmasında əhəmiyyətliyə.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi tərbiyəyə aid atalar sözləri seçib yazmaq tapşırılı bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 27-28

Qədim türklərdə tərbiyə

Məzmun standartları:

1.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Səbəb zərfliyini müəyyənləşdirir, ifadə vasitəsini tapır.
- Məqsəd zərfliyini müəyyənləşdirir, ifadə vasitəsini tapır.
- Səbəb və məqsəd zərfliklərini fərqləndirir.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

Venn diaqramı, müzakirə, sual-cavab, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

1. Mətn əsasında dialoq hazırlayın.
2. Bu mətn bölmədəki digər mətnlərdən xaraktercə necə fərqlənir?
3. Mətni abzaslara ayırın.

4. Hansı sözlər mətn üçün açar söz ola bilər?
5. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirin və qarşılığını tapın.

6.
  1. Yüksəlmək üçün yalnız öz gücünüzdən istifadə edin.
  2. Biz yalnız başqaları üçün yaşayan zaman ölmürüz üçün yaşayırıq (*L. Tolstoy*).
  3. Vətən üçün ölən insan xoşbəxt insandır.
  4. Oğlundan xəbər tutma bilmədiyi üçün ana var-gəl edir, bir çıxış yolu axtarırdı (*M. Cəlal*).

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində dərslikdə səh. 91-dəki 6-cı tapşırıqdan istifadə etmək məqsəduyğundur. Bu tapşırıq şagirdlərdə məntiqi və tənqidi təfəkkürün inkişafı üçün nəzərdə tutulub. Müəllimin verdiyi istiqamətə əsasən şagirdlər tapşırığı müzakirə üsulundan istifadə edərək yerinə yetirirlər. Müəllim bu tapşırığın icrası zamanı diqqəti *üçün* qoşması ilə işlənən sözlərin ifadə etdiyi sintaktik vəzifəyə yönəltməlidir. Həmin sözlərin məqsəd, səbəb, obyekt anlayışı ifadə etməsi və təyinedici söz kimi işlənməsi müəyyən edilməlidir. Qeyd edək ki, birinci cümlədə məqsəd, ikinci cümlədə obyekt, dördüncü cümlədə səbəb anlayışı var. Üçüncü cümlədə isə *Vətən üçün ölən* birləşməsi təyinedici ifadədir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Səbəb və məqsəd zərfliləri nədir və onlar nə ilə ifadə oluna bilər?

Tədqiqatın aparılması 6-cı tapşırığın icrası ilə başlaya bilər. Bu zaman ən çox diqqəti səbəb zərflikli cümlələrdə feili sifət, məqsəd zərflikli cümlələrdə isə məsdərlərin işlənməsinə cəlb etməlidir. Eyni zamanda cümlələrdəki hərəkətlərin hansının əvvəl yerinə yetirildiyi önə çəkilməlidir. Müəllim müvafiq nümunələr əsasında dərsi şagirdlərə başa salır, ifadə vasitələri aydınlaşdırılır. Şagirdlərin dərş prosesində əldə etdikləri biliklər əsasında müvafiq bacarıqlara yiyələnməsi məqsədilə Venn diaqramı vasitəsilə 7-ci tapşırıq (səh. 92) yerinə yetirilir. Səbəb və məqsəd zərfliləri müqayisə edilir, oxşar və fərqli xüsusiyyətləri qeyd olunur. Bu zaman diqqət səbəb və məqsəd zərfliliklərinin nə ilə ifadə vasitələtinə yönəldilir.

Şagirdlərin cümlə üzvləri ilə bağlı yiyələndikləri bilik və bacarıqları inkişaf etdirmək məqsədilə 8-ci tapşırıq da fərdi şəkildə yerinə yetirilir.

Növbəti dərşdə müəllim şagirdlərdə əldə edilən bacarıqları inkişaf etdirmək məqsədilə zərfliliklərə aid hazırladığı müvafiq tapşırıqlar (bu, sual, tapşırıq və testlərdən ibarət ola bilər) üzərində iş təşkil edə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi müəllim şagirdlərə səbəb və məqsəd zərfliliklərindən istifadə etməklə hər hansı bir formada inşa yazmağı tapşırıla bilər. Bu tip yazılar şagirdlərdə səbəb və məqsəd zərfliliklərindən düzgün istifadə etməklə onları fərqləndirmək bacarığı formalaşdırıla bilər.

Qeyd: Müəllim elə mövzu seçə bilər ki, növbəti dərş üçün motivasiya xarakteri daşıсын.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikrini əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini əsaslandırır.	Fikrini müstəqil və əhatəli şəkildə, nümunələr göstərməklə əsaslandırır.
Səbəb zərfliyini digər cümlə üzvlərindən fərqləndirə bilmir.	Səbəb zərfliyini digər cümlə üzvlərindən çətinliklə fərqləndirir.	Səbəb zərfliyini digər cümlə üzvlərindən müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Səbəb zərfliyini digər cümlə üzvlərindən müəyyənləşdirir.
Məqsəd zərfliyini digər cümlə üzvlərindən fərqləndirə bilmir.	Məqsəd zərfliyini digər cümlə üzvlərindən çətinliklə fərqləndirir.	Məqsəd zərfliyini digər cümlə üzvlərindən müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Məqsəd zərfliyini digər cümlə üzvlərindən müəyyənləşdirir.

Mövzu 29

Sədaqətli dost

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərini əsaslandırır.
- Fikirlərini aydın şəkildə çatdırır.
- Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sorğu, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, “Dolu” filmindən fraqment

SƏDAQƏTLİ DOST

Vətənimizin ərazisinə təcavüz edən erməni daşnakları hər vaxtla öz çirkin əməllərini həyata keçirməyə çalışırdı.

Doğma Qarabağımızda qızğın döyüşlər gedirdi, qan su yerinə axırdı. Hər tərəfi atılan mərmirlərin, silahların səsi bürümüşdü.

Döyüşün ən qızğın vaxtında əsgərlərimiz sürətlə arxadakı sığaraça çəkilmək məcburiyyətində qaldılar. Əsgərlərdən biri on yaxın dostunu yanında görməyincə “görəsən, dostum sığaraça doğru geri çəkilmək düşmənlərdən tərəfdən vurulmadı ki?” – deyə narahat oldu. Düşündüyü doğru çıxmışdı. Ona xəbər verdilər ki, yoldaşı döyüş meydanında düşmənlə gül-ləsinə tox gəlmişdir. Özü sığaraça ikən dostunun döyüş meydanında qal-masına heç cür razı ola bilməzdi. Komandiro yaxınlaşıb: “Cənab koman-dir”, – dedi, – dostum sığaraça doğru geri çəkilmək düşmənlərdən tərəfdən vurulub, icazə verin, onu döyüş meydanından çıxarım”. Komandir dedi:

– Xeyr, olmaz. Görmürsən, güllələr üstümüzə yağış kimi yağır. Ehti-mal ki, o, dünyasını çoxdan dəyişib. Ona çıxmaq sənin ölümünə səbəb ola bilər. Biz isə çox az qalmışıq. İndi bir nəfər belə bizim üçün çox qiymətli-dir. Növbəti itkilər bizim məğlubiyyətimizə səbəb ola bilər.

Əsgər isə dayanmadan israr edərək komandiri razı salmağa çalışdı. Nəhayət, komandirin “yaxşı, ələ isə get” sözlərini eşidər-çəitməz sürətlə döyüş meydanına atıldı, sürünə-sürünə irəliləməyə başladı. Güllələr yağış kimi yağdı. Dostuna tərəf yaxınlaşdı və onu arxasına alaraq sığara-ça doğru sürüdü.

Komandir vurulmuş əsgərin nəbzini yoxlayıb dedi:

– Sənə demişdim ki, dostun dünyasını çoxdan dəyişib. Çox şükür ki, sənə bir şey olmadı. İndi də görüm, həyatını təhlükəyə atmağının bir mənası varmı?

Əsgər nəmli gözlərlə komandirinə baxıb: “Çox mənası vardı, – dedi. Yanına yaxınlaşarkən son anlarını yaşayırdı. Təqəti qalmamışdı. Məni gö-rəndə üzündə təbəssüm yarandı. Üzümə baxıb əmin bir şəkildə: “Gələcə-yini bilirdim, dostum, gələcəyini bilirdim...” Cənab komandir, bu sözlər mənim üçün dünyada hər şeyə dəyərdi.

Necə bilirsiniz, koman-dir əsgərinə snayrdı, yaxsa o, haqlıqdan, düşündüyünü demişdi?

Şükran Umud

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim Qara-bağda baş verən hadisələri əks etdirən hər hansı bir filmdən (“Dolu”) uyğun fraqment nümayiş etdirilir. Beyin həmləsindən istifadə edərək “*Əsl dost necə olmalıdır?*” sualına cavab alınır. Şagirdlərin cavabları qeyd edilir və müzakirə aparılır, ümumi rəyə gəlinir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Çətin anda dosta necə kömək etmək olar?

Tədqiqatın aparılması mətnin oxusu ilə başlaya bilər. Mətndəki əsas fikir müəyyən-ləşdirilib müzakirə edilir. Məzmun sualları (2-4) üzərində iş aparılır. 5-7-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Ümumi nəticə çıxarılır:

Əsl dost ən çətin anda da dostu haqqında fikirləşməli, ona kömək etməli, onun yanında olmalıdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

Mövzu 30

Sədaqətli dost (söz sırası)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Nəqli xarakterli inşa yazır.
- Təyini müəyyən edir, ifadə vasitələrini aydınlaşdırır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

1. "Dolu" filminə baxın. Filmə hekayəni müqayisə edərək fikirlərinizi ümumiləşdirin.
2. Komandır və əsgər sözünə münasibət bildirin. Kimə daha çox haqq qazandırırıq?
3. Hekayədə Azərbaycan xalqına məxsus hansı xüsusiyyətləri müşahidə etdiniz? Mətnin adı atalar sözü ilə əvəz edin. Uyğun atalar sözləri ilə müqayisə edin.
4. Qarabağ haqqında məlumat toplayın. Orada gedən müharibənin səbəblərini araşdırın. Onu yoldaşlarınıza necə və hansı formada çatdıracağınızı düşünün.

5. Mətn üçün açar söz seçin.
6. *Təhlükə* və *risk* sözləri sinonim ola bilərmi?
7. *Təcavüz*, *səngər* sözlərinin leksik mənalarmı izah edin.
8. Aşağıdakı cümlələri sintaktik təhlil edərək müqayisə edin. Cümlə üzvlərinin sıralanmasında nəyi müşahidə etdiniz?
  - Döyüşün ən qızgın vaxtında əsgərlər sürətlə arxadaki səngərə çəkilmək məcburiyyətində qaldılar.
  - Əsgərlərdən biri ən yaxın dostunu yanında görməyincə narahat oldu.

→ Hər bir cümlə üzvlərinin cümlədə öz yeri vardır. Mübtəda, adətən, cümlənin əvvəlində, xəbər cümlənin sonunda, tamamlıq və zərflik isə xəbərdən əvvəl gəlir. Təyin həmişə təyin etdiyi üzvlərin əvvəlində gəlir. Nümunə sxem:

Bəzən cümlələrdə söz sırası pozula bilər. Buna canlı danışq dilində, şeirlərdə daha çox rast gəlinir.

Baxdıqca dağlara, dərələrə mən
Qoribo fikirlər başıma gəlir.
Bəzən ilk baxışda xoşa gəlməyən
Uçunlar yamanca xoşuma gəlir. (M.Araz)

9. Məni gördəndə üzündə təbəssüm yarandı cümləsində söz sırasına əməl olduğunu əsaslandırın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində dərslikdə səh. 94-dəki 8-ci tapşırığın üzərində iş aparmaq olar. Bu mərhələdə müəllim özünün hazırladığı müvafiq nümunələrdən də istifadə edə bilər. Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Ardıcılıq nədir və özünü nə zaman göstərə bilər?

Tədqiqatın aparılması müəllimin şərhilə başlaya bilər. 9-12-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. **Ümumiləşdirmə** mərhələsində 13-cü tapşırıq yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 14-cü tapşırıq (səh. 95) verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 31

Nar dənəsi

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mövzuya uyğun fikirlərini sadə şəkildə ifadə edir.
- Əlavə materiallardan istifadə edir.
- Mövzuya uyğun yazılı təqdimat hazırlayır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

oxu, müzakirə, klaster

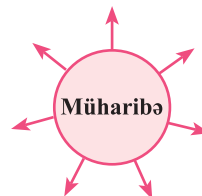
Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, “Xoca” filmindən fraqment

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində klaster üsulundan istifadə edərək açar söz kimi müharibə sözündən istifadə etmək olar.

Şagirdlərin müharibə ilə bağlı söylədikləri fikirlər qeyd edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Müharibə təkcə insanları faciə gətirir?

Mətn oxunur, müzakirə edilərək əsas fikir müəyyənləşdirilir. Dərslikdəki suallar üzərində iş aparılır. Müharibənin təkcə insanlara deyil, təbiətə də, tarixi abidələrə də, hətta kiçik bir nar dənəsinə də fəlakət gətirdiyi müəyyənləşdirilir. Qarabağ müharibəsinin xalqımıza, dövlətimizə vurduğu ziyanı, gətirdiyi fəlakəti əks etdirən faktlar və məlumatlar yada salınır. Xocalı faciəsi haqqında danışılır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi Qarabağ müharibəsinin dəhşətlərinə aid təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №3

1. Hansı başlıq mətnin ideya məzmununa daha çox uyğundur?

A) Kəklik   B) Bir hadisə   C) Qızılquş   D) Meşədə   E) Mənim qardaşım

2. Hamımız alaçıqdan çıxdıq. Qızılquşlar uçub getmişdi. Kəklik də kiçik gözlərini göyə dikərək baxır, düşməninin getmiş olduğunu bilmək istəyirdi.
4. Qardaşım quşu birdən-birə havaya atdı. Kəklik onun əlindən ox kimi çıxdı, meşənin ağacları arasında yox oldu.
1. Anam qızılquşu tanıdı. Sonra cücələri qorumaq üçün əlinə böyük bir ağac alıb onu qovalamağa çalışdılar.
3. Biz alaçığa girən quşu axtarmağa başladıq. Bizdən əvvəl qardaşım yükün altında bir bucağa sığınmış quşu qaldırdı. Bu, kəklik idi.
5. Sentyabrın isti günlərindən biri idi. Alaçığın içində uzanmışdıq. Həyətdəki toyuq birdən-birə acıqlı səslə qaqqıldadı. Bu zaman bir quş ildırım sürətilə şığıyıb alaçıqdakı yükün altına soxuldu. Hamımız alaçıqdan kənara çıxdıq. Böyük bir quş iri qanadlarını açaraq alaçığın üzərində dövrə vurur, iti baxışlarla bizi süzürdü.

2. Mətdəki hadisələri düzgün ardıcılıqla düzün.

A) 3. 4. 2. 1. 5   B) 5. 1. 3. 2. 4   C) 4. 2. 3. 1. 5
D) 1. 3. 2. 4. 5   E) 3. 5. 1. 2. 4

3. Aşağıdakı cümləni mətnin məzmununa əsasən tamamlayın.

Anam cücələri qorumaq üçün ...

- A) qızılquşu öldürdü.
B) əlinə böyük bir ağac alıb onu qovalamağa çalışdı.
C) cücələri gizlətdi.
D) köməyə adam çağırırdı.
E) göyə güllə atdı.

4. Mətnin məzmununa əsasən düzgün cavabı göstərin.

Quş alaçıqdakı yükün altına niyə girdi?

- A) Üşüyürdü.
B) Balasını orada gizlətmək istəyirdi.
C) Qızılquşdan qorunmaq istəyirdi.
D) Yem axtarırdı.
E) Qanadları zədələnmişdi.

5. Hansı cümlələr mətnin məzmununa uyğun deyil.

1. Qardaşım quşu azad etdi.
2. Kəklik balalarını tez gizlətdi.
3. Kəklik uçub getdi.
4. Quş yükün altında gizləndi.
5. Onu tutmaq istəyən qızılquş idi.
6. Qızılquş həyətdəki cücələrə hücum elədi.

A) 3, 4   B) 1, 5   C) 2, 6   D) 4, 6   E) 1, 3

6. Qarşısında “2” yazılmış hissədəki cümlələrin qrammatik əsasını seçib yazın.

7. İsmi xəbərlili cümlələri seçib yazın.

8. Qarşısında “5” yazılmış hissədən yalnız xəbərdən ibarət cümləni seçib yazın.

9. Verilən cümlənin qrammatik əsasını müəyyənləşdirin.

Həyətdəki toyuq birdən-birə acıqlı səslə qaqqıldadı.

---

10. Aşağıdakı cümlələrdən hansında mübtəda yoxdur?

- A) Elməddin dördüncü mərtəbədə yaşayır.   B) O, VII sırada əyləşmişdir.
C) 7-ci sinif şagirdləri çox sevindilər.   D) Qardaşım II sinifdə oxuyurdu.
E) Avqustun 1-də Azərbaycan dili
və Əlifbası Günüdür.

11. Mürəkkəb adların yazılışında hansı variantda səhvə yol verilmişdir?

- A) “Tərəqqi” medalı
B) “Azərbaycan müəllimi” qəzeti
C) Doqquz May
D) Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası
E) Atlantik okeanı

12. Hansı cümlənin xəbəri şühudi keçmiş zamanda işlənən feillə ifadə olunmuşdur?

- A) Anam qızılquşu tanıdı.
B) Alaçıqın içində uzanmışdıq.
C) Biz onu axtarmağa başladıq.
D) Qardaşım quşu havaya atdı.
E) Hamımız alaçıqdan çıxdıq.

13. “Ağacların arasında yox oldu” cümləsinin xəbərini frazeoloji birləşmə ilə əvəz edin.

14. Hansı cümlədə mübtəda ilə xəbərin kəmiyyətə görə uzlaşması pozulmuşdur?

15. “Yaylaqda” adlı mətn yazın. Verilmiş mətnlə əlaqələndirin.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №4

60-ı haqlamışdı Yusif kişinin yaşı. Alnının dərin qırışlarında illərin izi özünü göstərirdi. Beli bükülmüş, gözlərinin nuru azalmışdı. Yusif kişi, bəlkə də, qocalmazdı belə tez. Amma sinəsində iki dağ gəzdirirdi: biri Vətən dağı, digəri oğul dağı. Sinəsinə çalın-çarpaz çəkilməmiş bu dağlar idi onu vaxtsız qocaldan.

Saleh universiteti bitirdiyi il yağı düşmənlər – xain erməni quldurları vətənimizə təcavüz etdi. Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağımıza soxulan mənfur düşmənin bu namərdliyinə dözə bilməyən Saleh də neçə-neçə Vətən oğulları kimi cəbhəyə könüllü yollandı. Yusif kişi fəxr edirdi oğluylla. Vətəni qarşısında borcunu layiqincə yerinə yetirəcək bir oğul böyütmüşdü axı, necə fəxr etməyəydi?!

Xarı bülbülün məkanında – gözəl Şuşamız uğrunda qanlı döyüşlər gedirdilər. Saleh tez-tez məktub yazar, sağ-salamat olduğunu, ondan ötrü narahat olmamalarını bildirirdi. Bir gün poçtalyon yenə qapını döydü. Həmişə gülər olan simasında bir hüzn var idi. Sanki məcburən gəlmişdi bu qapıya. Gətirdiyi xəbərin ağırlığındandı bu hüzn.

.....

1. Mətdəki əsas faktları seçin, mətnin məzmununu yığcam yazın.

1-ci fakt

2-ci fakt

3-cü fakt

---

2. Mətnin ardını davam etdirin.

---

3. Mətdə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Yusif kişi niyə qocalmışdı?
- B) Xarı bülbül harada bitirdi?
- C) Nə üçün Xarı bülbül Şuşada bitirdi?
- D) Poçtalyonun siması niyə hüznli idi?
- E) Saleh nə üçün cəbhəyə yollandı?

4. Həyatda hamıdan çox sevdiyi, gözünün ağı-qarası bir oğlu var idi. Adını da özü qoymuşdu: Saleh. Yeganə övladını sevgilə böyütmüş, vətənə layiqli övlad olsun deyə oxutmuş, həmişə qayğısına qalmışdı. – cümlələrini mətnin hansı hissəsinə əlavə etsəniz, məzmunə xələl gəlməz?

5. Fikirlərdən hansı mətnlə səsləşir?

- Vətən uğrunda ölüm həyatın davamıdır.
- Ayrılan qüvvələr birləşməlidir, Vətən bu torpaqda yerləşməlidir. (*S.Vurğun*)
- Vətən çalışqan insanların zəhməti sayəsində yüksəlir. (*T.Fikrət*)

6. Hökmlərdən hansı doğrudur? Mətdən çıxış edərək seçdiyiniz cavabı əsaslandırın.

- Saleh düşmənlə cəsarətlə döyüşərək həlak olur.
- Saleh döyüş bacarığı olmadığı üçün həlak olur.

7. Mətdə təsvir olunan hadisələr hansı dövrə təsadüf edir?

8. Şuşa haqqında kiçik məlumat yazın.

---

9. I abzasda verilən cümlələrdə söz sırasını bərpa edin.

---

10. Uyğunluğu müəyyənəldirin.

1. Yusif kişi fəxr edirdi oğluylla. a. Cümlədə yanaşma əlaqəsində olan iki söz var
2. Saleh tez-tez məktub yazardı. b. Vasitəsiz tamamlıq isimlə ifadə olunmuşdur.
3. Gözəl Şuşamız uğrunda qanlı döyüşlər gedirdi. c. Mübtəda mürəkkəb adla ifadə olunmuşdur.

11. Dağ və döyüş sözlərinin omonimliyini əsaslandırın.

Dağ ..... döyüş .....

12. Həmişə gülər olan simasında bir hüzn var idi cümləsinin sintaktik təhlil sxemini müəyyənəldirin.

13. Fərqləndirilmiş sözlərin sintaktik vəzifəsini müəyyən edin.

1. Sanki məcburən gəlmişdi bu qapıya.
  2. Qapıya elan yapışdırdılar.
1. .... 2. ....

14. Altından xətt çəkilmiş sözlərin qrammatik mənasını və sintaktik vəzifəsini müəyyən edin.

Könüllü..... qanlı.....

15. Xəbərlə mübtəda arasında kəmiyyətə görə uzlaşma əlaqəsinin pozulduğu cümlələri müəyyənəldirib yazın.

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Məndəki əsas faktları seçir və münasibət bildirir.
- Dinlədiyi fikri məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Abzaslar arasındakı əlaqəni gözləməklə mətni düzgün oxuyur.
- Yazılı təqdimat hazırlayır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, rollu oxu,
Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri,
Cəfər Cabbarlı. Seçilmiş əsərləri,
“Oqtay Eloğlu” tamaşasından
fragment

ŞƏXSİYYƏTLƏR

Dostlar bu dəfə M.Füzulinin heykəli qarşısında görüşdülər. Onlar dram teatrında yeni tamaşaya baxmalı idilər.

– Bura gələrkən bu yaxınlarda oxuduğum bir yazı haqqında fikirləşirdim.

– Nə yazı?

– Azərbaycan teatrının tarixi haqqında idi. Sən demo, xalq oyunları teatrın ilk nümunələri sayılır.

– Ha, düzdür, teatr tariximizin üç min ildən artıq yaşı var. “Kosa-kosa”, “Qaravəlli”, “Kilim-arası”, “Maral oyunu”, “Tənbel qardaş” adlı oyun və tamaşalar Azərbaycan xalq teatrının müstəqil tarixə malik olduğunu sübut edir.

– Azərbaycan teatrının bugünkü səviyyəyə çatması yolunda çətinliklər olub. Peşkar teatrın təşəkkülünə təzyiqlər edilib, qadın rollarının ifaçıları ağır itaibənlərdən keçməli olublar.

– *Bilirsənmi, Səkinə xanım Açımdada – qızlar məktəbinin ilahiyat müəllimi qızları dram dərnəyinə cəlb edir, tamaşalar hazırlayırmış. O, müsəlman dünyasında qadınlar tərəfindən səhnələşdirilən ilk teatr tamaşasını hazırlayıb.*

– Mənim oxuduğum kitabda yazılmışdı ki, Həsən bəy Zərdabi gimnaziyə şagirdlərinin köməyi ilə “Hacı Qara” əsərini tamaşaya hazırlayan Nəcəf bəy Vəzirov – Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrının banisi ona yardımçı olmuşdu. Əldə edilən pullar isə gimnaziyada oxuyan yoxsul uşaqların təhsil və məişət problemlərinin həllinə sərf olunmuşdur.

– Azərbaycanda ilk teatr binalarından biri də təxminən elə bu vaxt – XIX əsrdə Samaxıda tikilib. Bu haqda “Kavkaz” qəzetinin 1858-ci il 6 iyul sayında məlumat verilmişdir.

Nə üçün teatrın inkişafına təzyiqlər edilməmişdir?

Qadınların teatr tamaşalarında iştirakına qoyulan qadağa nə ilə bağlı idi?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim C.Cabbarlının “Oqtay Eloğlu” tamaşasından Oqtayın dostu Səməd bəylə teatr haqqında olan monoloqunu səsləndirə bilər, yaxud özü həmin hissəni oxuya bilər. Tamaşadan müəyyən bir hissəni nümayiş etdirə bilər. Sonra yönəldici suallarla şagirdlərə müraciət edə bilər: *Sizcə, niyə Oqtay teatr yaratmaq uğrunda mübarizə aparırdı? Onun teatr yaratmaqda məqsədi nə idi?* və s. Müəllim iki obrazın düşüncələri, həyat tərzini haqqında şagird fikirlərini Venn diaqramından istifadə etməklə ümumiləşdirə bilər.

Tədqiqat sualı: *Teatr nə üçün lazımdır?*

Tədqiqatın aparılması. İlk növbədə, düzgün tələffüz qaydalarına riayət etməklə mətn oxunur. Mətn müxtəlif üsullarla (fərdi oxu, rollarla oxu və s.) oxuna bilər. Oxudan sonra mətnin məzmunu və strukturu üzərində iş

aparılır. 2 və 3-cü suallar üzərində iş aparılır. Bu suallar şifahi şəkildə yerinə yetirilir. Mətnin oxusundan sonra lüğət (çalışma 6-8) üzərində iş aparmaq mütləqdir. Mətn daxili suallar, 1 və 5-ci tapşırıqlar qrup tapşırığı kimi verilə bilər. Müəllim qruplar üçün özü də müxtəlif suallar və tapşırıqlar hazırlaya bilər.

Dialog üzərində iş apararkən müəllim onun anlaşılıqlı dildə olmasına diqqət cəlb etməlidir. Bu tipli mətnlər üzərində iş yuxarı siniflərdə şagirdin məişət üslubunda olan mətnləri digərlərdən

asanlıqla fərqləndirməsinə imkan yaradır.

Qrup işlərinin təqdimatı zamanı şagird fikirləri müzakirə edilir, diqqət daha çox mətn daxili birinci suala yönəldilir. Bu suala düzgün cavab birbaşa tədqiqat sualına cavab verilməsidir. Təqdimatlar dinlənilməsi və müzakirələr zamanı 4 və 9-cu suallardan istifadə olunur.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi 16-cı tapşırıqdan (səh. 101) istifadə oluna bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Dialogdakı faktları seçməyə və müasir dövrlə əlaqələndirməyə çətinlik çəkir.	Dialogdakı faktları müəllimin köməyi ilə müasir dövrlərlə müqayisə edir və əlaqələndirir.	Dialogdakı faktları müasir dövrlə müqayisə edir və əlaqələndirir.	Dialogdakı faktları müasir dövrlə müqayisə edir və nümunələr gətirməklə əlaqələndirir.
Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmağa çətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.	Əlavə faktlar göstərməklə fikrini əsaslandırır.
Sözlərin mənasını izah etməkdə çətinlik çəkir.	Sözlərin mənasını müəllimin köməyi ilə izah edir.	Sözlərin mənasını lüğətin köməyi ilə izah edir.	Sözlərin mənasını onların qarşılığını göstərməklə izah edir.
Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.	Mətnin abzasları arasındakı əlaqəni fikrini əsaslandıraraq müəyyənləşdirir.
Yazılı təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir.	Sadə şəkildə yazılı təqdimat hazırlayır.	Müəllimin köməyi ilə yazılı təqdimat hazırlayır.	Sərbəst şəkildə yazılı təqdimat hazırlayır.

Mövzu 2

Dialog (əlavə və əlavələrdə durğu işarələri)

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.4., 3.1.3., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərini şərh etmək üçün uyğun forma seçir.
- Müzakirələrdə eşitdiyi fikirləri ümumiləşdirir.
- Yazıya düzəlişlər edir.
- Əlavələri seçir və onlarda durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, Venn diaqramı, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

15. Aşağıdakı cümlələrdə əlavələri mübtədadan əvvəllə keçirib yazın. Əvvəlki və sonrakı cümlələri müqayisə edin. Cümlə quruluşunda hansı dəyişikliyi müşahidə etdiniz? Təyinlə əlavənin işlənməsində intonasiyanın rolu varmı?

Nümunə:

Nəsibə Zeynalova – səhnəmizin "Qaynana"sı bir çox rolların mahir ifaçısı olmuşdur.

mübtəda

mübtədanın əlavəsi

Səhnəmizin "Qaynana"sı Nəsibə Zeynalova bir çox rolların mahir ifaçısı olmuşdur.

təyin

mübtəda

• Həsən bəy Zərdabi gimnaziya şagirdlərinin köməyi ilə "Hacı Qara" əsərini tamaşaya hazırlayarkən Nəcəf bəy Vəzirov – Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrının banisi ona yardımçı olmuşdu.

• Mirzə Fətəli Axundzadə – ilk dramaturqumuz əlifba islahatı uğrunda mübarizə aparmışdır.

• Sizcə, təyinlə əlavənin fərqi nədədir? Dostların şərhinə qoşulub cümlələri tamamlayın.

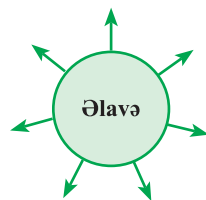
Cümlələri müqayisə edib bu nəticəyə gəldik ki, ...

1. Təyin aid olduğu cümlə üzvündən	1. Əlavə aid olduğu cümlə üzvündən .....
2. Təyin ..... bildirir.	2. Əlavə aid olduğu cümlə üzvündən .....
3. Təyin ..... birinə cavab olur.	3. Əlavə izah etdiyi cümlə üzvünün .....

16. "Teatr xadimlərimiz" adlı təqdimat hazırlayın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim klaster üsulundan istifadə etməklə əlavənin nə olduğunu soruşa bilər.

Müəllim sinfə sualla müraciət edir:

Daha nəyin əlavəsi ola bilər?

Müəllim şagirdi yönəltmək üçün əlavəli bir cümlə verib onu sintaktik təhlil edə bilər. Dərslikdəki 10 və 12-ci tapşırıq (səh. 99) bu məqsədlə istifadə edilə bilər.

Tədqiqat aparmaq üçün müəllim qruplara cümlə üzvlərinin əlavəsinə dair cümlələr

verib onlarda cümlə üzvlərini və onların əlavəsini tapmağı tapşırıq bilər.

Qrup işlərinin təqdimatından sonra fikirlər ümumiləşdirilir və əlavələr haqqında məlumat verilir.

Müəllimin nəzərinə: şagirdlərdə düzgün işarələrinin düzgün və yerində işlətmək bacarığı formalaşdırmaq mühüm məsələdir. Buna görə də müəllim bu məsələyə daha çox əhəmiyyət verməlidir. Bunun üçün müəllim şagirdlərə (bu, cümlələr vasitəsilə də həyata keçirilə bilər) cümlələr verə bilər və onlarda *“Sizcə, onlarda hansı düzgün işarələri işlənməlidir?”* sual ətrafında düşünməyi tövsiyə edir. Yaxşı olar ki, bu zaman müəllim lövhədə tire, vergül, qoşa nöqtə, defis sözlərini yazıb şagirdə istiqamət versin. Cavabların müzakirəsindən sonra dərslikdəki 13-cü tapşırıq (səh. 100) yerinə yetirilir.

Təyin və əlavələrin fərqləndirilməsi üçün 14-cü tapşırıq yerinə yetirilir. Bu tapşırıq yerinə yetirilərkən diqqət, əlamət bildirən sözlərlə izah edən sözlərə cəlb edilməlidir. Bu tapşırıq düzgün işarələrindən düzgün istifadə üçün əhəmiyyətliyi. Bu tapşırıqda 1 və 3-cü cümlələrdə əlavə, 2 və 4-cü cümlələrdə isə təyin işlənmişdir. 15-ci tapşırıq biliklərin möhkəmləndirilməsi məqsədilə istifadə edilir. Dərslikdəki 15-ci tapşırıq əlavə kimi verilmiş müzakirə Venn diaqramı vasitəsilə həyata keçirilir. 14 və 15-ci tapşırıqların yerinə yetirilməsi şəklindəki cümlələrin düzgün tamamlanması ilə nəticələnir. Bu tapşırıq ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində istifadə olunur.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikirlərini ifadə etməkdə çətinlik çəkir.	Fikirlərini sadə şəkildə ifadə edə bilər.	Fikirlərini sadə və anlaşıqlı şəkildə ifadə edir.	Fikirlərini ifadə etmək üçün auditoriyanın səviyyəsinə uyğun forma seçir.
Fikrini ümumiləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Fikrini müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikirləri ümumiləşdirir.	Digərlərinin fikirlərinə münasibət bildirərək ümumiləşdirir.
Verilən yazıya düzəliş etməkdə çətinlik çəkir.	Verilən yazıya müəllimin köməyi ilə düzəlişlər edir.	Yazıya asanlıqla düzəlişlər edir.	Yazıya sərbəst şəkildə düzəlişlər edir.
Əlavələri çətinliklə seçir.	Əlavələri müəllimin köməyi ilə seçib düzgün işarələrindən istifadə edir.	Əlavələri seçib düzgün işarələrindən istifadə edir.	Əlavələri təyindən fərqləndirib düzgün işarələrindən istifadə edir.

Mövzu 3

Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.3., 1.2.4.,
2.1.1., 2.2.1., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi faktlar haqqında müləhizələrini dəqiqləşdirir.
- Fikirlərin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Təbrik etiketlərini seçə bilir və nitqində düzgün tətbiq edir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Mənasını bilmədiyi sözlərin qarşılığını tapır.
- Mətni düzgün oxuyur.
- Mühakimə xarakterli inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab,
beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri,
“Uzun ömrün akkordları”
filmindən fraqment

HÜSEYNQULU SARABSKİNİN XATİRƏLƏRİ

talant

aktyor

Görkəmli aktyor Hüseynqulu Sarabski 1939-cu ildə yazdığı “Hüseyn Ərəblinski haqqında xatirələr”ində Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin Tiflisdən gəlişini belə təsvir edir: “Ə.Haqverdiyev Tiflisdən yenidən (...) gəlmişdi. Ərəblinski ilə bir yerdə onun yanına – “İslamiyyə” mehmanxanasına (...) getdik. Əbdürrəhim bəy ilə görüşəndən sonra o bizi təbrik etdi.

– [Uşaqlar, gözünüz aydın olsun.] Yazdığım “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərinin – tarixi faciəsinin tamamının icazəsini almışam. H.Ərəblinski Əbdürrəhim bəyə şikayətlənərək dedi:

– Mirzə, əsəri oynamaq üçün gərək aktyor olsun, aktrisa olsun, quruluş olsun, məşq üçün yer olsun.

Əbdürrəhim bəy özünəməxsus bir nəvəsiylə Hüseyni ruhlandırmaq (...) istədi:

– Sən aktyorsan, zəhmət çəkib məşq edərsən, Ağa Məhəmmədin rolunu da məharətlə oynarsan və xalq səni – böyük aktyoru alqışlayanda hamısı yadımdan çıxar. Amma Hüseyn, aziz dost, canın üçün, Ağa Məhəmməd elə sənin rolundur... Səni düşünüb Ağa Məhəmmədi yazmışam.

Bu söz Ərəblinskiyə yaman toxunur:

Necə düşünürsün: aktyor uncaq mühərrikləmi oynamaqlıdır?

– Mirzə, mən o qədər məni şəxsiyyətə ki, məni ona oxşadırsınız?

Ə.Haqverdiyev sözünə davam etdi:

– Hüseyn, mən səni Ağa Məhəmməd şahla oxşatmıram. Mən o rolun sənin talantını – aktyor sənətkarlığını gözümün qabağına gətirib yazmışam. Sən mənim əzzim-sən... Yəni təkrar edirəm, o əsəri mən sənin üçün, yəni səhnəmizin əvəzsiz aktyoru üçün yazmışam.

H.Ərəblinski dedi:

– Mirzə, mənim səndən bir xahişim var: sən Allah, əsər yazanda ələsin yaz ki, onda qadın rolu da olsun. Vallah, bu aktrisa məsələsi gözümün qabağında dağ kimi durmuşdur.

Sizcə, burada hansı icazədən söhbət gəlir və bu icazə nə üçün alınmalı idi?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Uzun ömrün akkordları” filmindən müəyyən bir fraqmenti (“Leyli və Məcnun” operasından bir hissə) nümayiş etdirə bilər. Sonra müəllim həmin səhnə haqqında suallar verməklə müzakirələr yaradır, şagird fikirləri dinlənilir. Suallar “*Bu səhnə sizdə hansı təəssüratı yaratdı?*”, “*Sizcə, Leyli obrazını kim ifa edirdi?*” və s. məzmununda ola bilər. Bu sual cavab şagirdlərdə teatrın inkişaf yolu, onu yaradanların bir çox çətinliklərlə üzləşməsi, səhnədə qadın aktyorların olmaması haqqında təsəvvür yaratmalıdır. Əvvəlki mətndən şagirdlər artıq bu məsələlər haqqında müəyyən məlumatlar əldə etmişlər. Bu mətn üzərində iş apararkən müəllim diqqəti mətnin sadə, anlaşıqlı dildə olmasına cəlb etməlidir. 2 mətn arasında: “Dialog” və “Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri” müqayisə aparı-

lır. Bu gələcəkdə yuxarı siniflərdə publisistik və məişət üslublarının fərqləndirilməsi üçün bir başlanğıc ola bilər.

Sual-cavabdan sonra mətn oxunur. Mətnin oxusu zamanı düzgün tələffüz diqqət mərkəzində saxlanılır. Oxudan sonra mətn daxili 1 və 3-cü suallar yerinə yetirilir. Qruplar iş apararkən mətn daxili 2-ci (səh. 102) və məzmun suallarından (səh. 103) istifadə edilir. 5-ci tapşırıq ümumiləşmə mərhələsi üçün əlverişli tapşırıqdır. Mətn üzərində iş apararkən lüğət üzərində iş aparılmalıdır. Müəllim eyni zamanda müraciət

etiketləri ilə təbrik etiketləri üzərində iş aparır. 9-cu tapşırıq məhz nitq etiketlərinin müəyyənləşdirilməsinə xidmət edir. Etiketlərin öyrədilməsində əsas məqsəd nitq prosesində onlardan düzgün və yerində istifadə edilməsidir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 13-cü tapşırıqdan istifadə edilə bilər. Bu tipli tapşırıq şagirdlərdə mühakimə yürütmək bacarığı və fikirlərin ümumiləşdirmək bacarığı formalaşdırır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sualı müəllimin köməyi ilə tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün əhatəli suallar tərtib edir.
Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Fikrini məntiqi cəhətdən müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	Fikrini məntiqi cəhətdən əsaslandırır.	Əlavə faktlardan göstərməklə fikrini əsaslandırır.
Təbrik etiketlərini fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Təbrik etiketlərini müəllimin köməyi ilə müəyyənləşdirir.	Təbrik etiketlərini fərqləndirir.	Təbrik etiketlərini fərqləndirir və nitqində istifadə edir.
Deyilən fikirləri tam ümumiləşdirə bilmir.	Deyilən fikirləri əlavə suallar verməklə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.	Deyilən fikirlər və öz münasibətini bildirməklə ümumiləşdirir.
Mətni düzgün oxumaqda çətinlik çəkir.	Mətni müəllimin köməyi ilə düzgün oxuyur.	Mətni düzgün tələffüz qaydalarını qismən gözləməklə oxuyur.	Mətni düzgün oxuyur.

Mövzu 4

Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri (cümlə üzvlərinin əlavəsi)

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.2., 2.2.3., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərini ifadə etmək üçün anlaşıqlı cümlələrdən istifadə edir.
- Topladığı materiallardan istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.
- Faktları real həyatla müqayisə edir.
- Dürğu işarələrindən istifadə etməklə cümlə üzvlərinin əlavəsini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərse ev tapşırığının yoxlaması ilə başlaya bilər. Seçmə yolla bir neçə şagirdin yazısı dinlənilir. Həmin mətnlərdə əlavəsi olan bir neçə cümlə seçilir. Onlar üzərində iş aparılır. Müəllim sual-cavab yolu ilə cümlə üzvləri haqqında şagirdlərin bildiklərini yada salır. Daha sonra dərslikdəki 10-cu tapşırıq yerinə yetirilir (səh. 104), “Hansı əlavələr cümlə üzvünə aid deyil?” sualı üzərində iş apararkən “Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri” mətninin 6-cı abzasına diqqət çəkilir. Bu abzasda xitabın əlavəsi vardır. Müəllif bunun üzərində çox dayanmadan qısa xülasə verir. Yaxşı olardı ki, şagirdlər özləri sözün cümlə üzvü olmadığını deyə bilsin. Bu tapşırıq üzərində iş növbəti 5-ci bölmədə xitabların öyrədilməsinə istiqamət ola bilər. 10-cu tapşırığın yerinə yetirilməsindən sonra şagirdlərin fikirləri ümumiləşdirilərək cümlə üzvlərinin əlavəsi haqqında məlumat verilir. 11 və 12-ci tapşırıq tətbiq etmə mərhələsində yerinə yetirilir. 12-ci tapşırıqdakı mətnin məzmunu üzərində iş aparmaq məqsədəuyğundur.

Mətndəki hadisələr real həyatla əlaqələndirilir. Bu mətndən faktoloji məlumatların seçilməsi (“Leyli və Məcnun” operasının nümayiş olunduğu məkan, tarix, aktyorlar, operanın müəllifi və ilk dirijoru haqqında) şagirdlərdə faktları seçmək bacarığını formalaşdırır. Bu tapşırıq eyni zamanda təbrik etiketlərinin tətbiqində əhəmiyyətlidir. Ev tapşırığı kimi teatrla bağlı hər hansı bir mövzuda təqdimatı hazırlanması tapşırıla bilər. **Qiymətləndirmə** təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 5

Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.2.,
3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Mətndəki faktlar haqqında fikirləri dəqiqləşdirir.
- Fikirlərini çatdırmaq üçün uyğun ifadə forması seçir.
- Mənasını bilmədiyi sözlərin qarşılığını tapıb şərh edir.
- Hissələr arasındakı əlaqəni şərh edir.
- Mövzu əsasında dialoq yazır.
- Mətndəki cümlələrin ardıcılığını bərpa edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab,
Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, “Böyük dayaq”
filmindən, yaxud “Vaqif”
tamaşasından fraqment

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya məqsədilə müəllim Ələsgər Ələkbərovun iştirak etdiyi hər hansı bir film-dən (məs.: “Böyük dayaq”) bir fraqment nümayiş etdirə bilər. Həmin aktyor haqqında suallar verməklə şagirdi tədqiqata cəlb edə bilər. Bu zaman 2-ci (səh. 107) sualdan istifadə oluna bilər. Yaxşı olar ki, müəllim teatr ilə kinonun oxşar və fərqli cəhətləri haqqında müzakirələr aparsın. Bu zaman müəllim Venn diaqramından istifadə edə bilər.

Mətn daxilində 1-ci sual (səh. 106) tədqiqat sualı ola bilər.

Tədqiqatın aparılması mərhələsində əvvəlcə mətn oxudulur. Mətn müxtəlif üsullarla (fərdi, səssiz) oxudulur. Mətn üçün açar sözlər müəyyənləşdirilir. Tədqiqatın aparılması üçün 1, 3, 4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. 3-cü tapşırıq yerinə yetirilərkən 2-ci abzasdan sonrakı “Otello” tamaşasından Ələsgər Ələkbərovun şəkli Şekspir muzeyində indi də saxlanılır” cümləsi sonuncu abzasda 2-ci cümlədən sonra olmalıdır. Lüğət üzərində iş aparmaq mütləqdir. 6-8-ci tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir. Təqdimatlar yekunlaşdırılır. Şagird fikirləri ümumiləşdirilir. *Yaxşı aktyor oyununun tamaşa və ya film ideyasının qabarıq nəzərə çatdırılmasındakı rolu əvəzsizdir* nəticəsi əldə edilir. Yaxşı olar ki, müəllim şagirdlərə baxdıqları hər hansı filmdə bəyəndikləri aktyor oyunu barədə fikir söyləmələri üzərində iş aparsın.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi 5-ci tapşırıqdan istifadə oluna bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 6

Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru (həmcins üzvlər)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Esse yazır.
- Həmcins üzvləri seçir.
- Həmcins üzvlərində durğu işarələrindən istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, əqli hücum

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim tabesizlik əlaqəsi, onun hansı sözlər arasında olması haqqında şagirdlərin biliklərini frontal sorğu vasitəsilə soruşa bilər. Sonra dərslikdəki 9-cu tapşırıq (səh. 107) üzərində iş aparılır. Bu tapşırığın cütlər vasitəsilə yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur. Bu məqsədlə müəllim özü də tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanan cümlələrdən ibarət tapşırıqlar təqdim edə bilər. Müəllim həmcinslik anlayışını izah etmək üçün adi məişətdən, həyatdan nümunələr gətirə bilər. Məsələn, iki müxtəlif formalı, müxtəlif ölçülü qələm nümayiş etdirə bilər. Şagirdlər bu qənaətə gəlməlidirlər ki, forma fərqli olsa da, funksiya eynidir. Şagirdlərin gəldiyi qənaət əsasında həmcins üzvlər, onları bağlayan vasitələr haqqında məlumat verilir. Həmcins üzvləri bağlayan tabesizlik bağlayıcılarını yada salmaq üçün 10-11-ci tapşırıq yerinə yetirilir. Bağlayıcılarda vergül işarəsinin işlənmə qaydası yada salınır. Bu tapşırıq keçmiş biliklərin yada salınması üçün əlverişlidir. Tədqiqatın aparılması mərhələsi üçün müəllim qruplara əvvəlcədən yazıb hazırladığı və həmcins üzvlərin olduğu kiçik mətnlər tərtib edib şagirdlərə paylaya bilər. Yaxşı olardı ki, hər qrup ayrı-ayrı cümlə üzvlərinin həmcinsliyini əks etdirən tapşırıqlar üzərində iş aparsın. Şagirdlər cümlə üzvləri haqqında kifayət qədər məlumatlı olduqlarından həmcins üzvləri müəyyənləşdirmək onlar üçün çətinlik yaratmayacaq.

Qrupların təqdimatından və müxtəlif fikirlərin müzakirəsindən sonra 12-ci tapşırıq (səh. 108) yerinə yetirilir. Bu tapşırıq ümumiləşdirmə mərhələsi üçün əlverişli tapşırıq nümunəsidir. **Yaradıcı tətbiqetmə** kimi 16-cı tapşırıq verilə bilər. **Qiyətləndirmə** təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 7

Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru (həmcins və qeyri-həmcins təyinlər)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Kiçikhəcmli inşa yazır.
- Həmcins təyinləri seçir.
- Həmcins təyinlərdə durğu işarələ-rindən istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab,
Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

13. Mətnə altından xətt çəkilmiş cümlələrdəki təyinləri müqayisə edin. Fərq nədədir?

→ **Təyinlər həmcins və qeyri-həmcins olur. Həmcins təyinlər sadə-lama intonasiası ilə deyilir və arasında vergül işarəsi qoyulur.**
Məsələn:

Şən, mehriban uşaqlar həyatda voleybol oynayırdılar.

Belə təyinlər arasında bağlayıcılardan da istifadə edilir. Məsələn:

Şən və mehriban uşaqlar həyatda voleybol oynayırdılar.

Qeyri-həmcins təyinlər sadalama intonasiası ilə deyilmir və arasında vergül işarəsi qoyulmur.

Kəndin lap qurtaracağında daş hasarlı köhnə tikili var idi.

14. "Bünövrəsi möhkəm, özü sirli-hikmətli Azərbaycanım dünya durduqca var olacaqdır" cümləsində həmcins, yoxsa qeyri-həmcins təyinlərin olduğunu asaslandırın.

15. Uyğunluğu müəyyənleyin.

1. Əjdər bəy Aşurbəyov Yaponiyaya səfər etmiş, oradan qayıtdıqdan sonra yapon memarlıq üslubunda "Mikado" adlı teatrını – indiki Rus Dram Teatrının binasını tikdirmişdi.

2. XVI əsrdə aktyorlar ya varlıların evlərində, ya da onların evinin qarşısında – açıq ha-vada çıxış edirdilər.

3. Afrikadan, Hindistandan Qonaq gəlir biza quşlar Zülm əlindən qurtulmuşlar. (*S. Vurğun*)

a. Cümlədə həmcins üzvlər işlənmişdir.

b. Cümlədə tamamlığın əlavəsi vardır.

c. Cümlədə həm həmcins üzvlər, həm də əlavələr vardır.

d. Bu cümlədə həmcins üzvlər bölüşdürmə bağlayıcısı ilə bağlanmışdır.

	1	2	3
a			
b			
c			
d			

16. "Aktyorun ən böyük qazancı xalq məhəbbətidir" adlı esse yazın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Digər cümlə üzvlərinin həmcinsliyinə xüsusi saat ayrılmadığı halda, həmcins və qeyri-həmcins təyinlərə bir saat vaxt ayrılır. Bu mövzunun tədrisində əsas məqsəd həmcins və qeyri-həmcins təyinlərin fərqləndirilməsi, bunun əsasında durğu işarələrindən şagirdin düzgün istifadə etmə bacarığını formalaşdırmaqdır.

Motivasiya mərhələsində müəllim dərslikdəki 13-cü tapşırıqdan (səh. 109) istifadə edə bilər. Yaxud özü həmcins və qeyri-həmcins təyinlərin iştirak etdiyi iki cümləni lövhəyə yazmaqla müqayisələr apara bilər. Şagird fikirləri ümumiləşdirilir. Həmcins və qeyri-həmcins təyinlər haqqında məlumat verilir.

Müəllim iş vərəqlərində şagirdlərə aşağıdakı məzmununda tapşırıqlar verə bilər:

I qrup:

Aşağıdakı mətndən həmcins və qeyri-həmcins təyinləri seçin, fikirlərinizi əsaslandırın.

1. O, qara, dolu, şirin tut dənələrini ağzına qoyur, danışmağa macal tapmırdı. Həmcins təyinlərdir.
2. Güllü-çiçəkli, tərəvətli bir bahar gəlmişdi.
3. Boğazı düymələnmiş göy ipək köynəyinin üstündən açıq rəngli qalstuk taxmışdı. Qeyri-həmcins təyinlərdir.

II qrup:

Aşağıdakı mətndən həmcins və qeyri-həmcins təyinləri seçin, fikirlərinizi əsaslandırın.

Yer kürəsinin hündür dağ sistemlərindən olan Qaraqorum dağı Asiyada Kunlun və Himalay dağlarının arasında yerləşir. Ər-arvad Fanni və Vilyam Uorkman Qaraqoruma yeddi dəfə ekspedisiya təşkil etmişdilər. Böyük imkana malik olan bu cütlük hüdudsuz, sərhədsiz səyahətlər edə bilir və öz ekspedisiyalarına yaxşı alpinistləri dəvət edirdilər. 1906-cı ildə fanni 6930 m hündürlüyə qalxdı və bununla qadınlar arasında rekord vurdu.

III qrup:

Aşağıdakı cümlələrin hansında qeyri-həmcins təyinlər işlənmişdir?

1. Çəlimsiz bir qadın olan anadək mənəvi qüvvət onda heyrat və təəccüb doğururdu.
2. Ayazlı, şaxtalı bir qış axşamı Yeddi yoldaş olub yola düzəldik. (S.Vurğun)

IV qrup:

Həmcins və qeyri-həmcins təyinləri müəyyənləşdirib durğu işarələrindən düzgün istifadə edin.

1. Qalan işçilər göbələk kimi yan-yana düzülmüş ağ brezent çadırlarda yaşayırdılar.
2. Yavaş-yavaş axşam düşür, sarı, çəhrayı buludlar tünd-bənövşəyi rəng alırdı.
3. Tətbiqetmə kimi 14-cü tapşırıq, ümumiləşdirmə kimi 15-ci tapşırıqdan istifadə olunur.

Ev tapşırığı kimi həmcins üzvlər haqqında kiçik elmi mətn yazmaq tapşırıqla bilər. Yaxud həmcins üzvlərdən istifadə etməklə Ə.Ələkbərov haqqında kiçikhəcmli inşa yazmaq tapşırıqla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən fikirləri tam ümumiləşdirə bilmir.	Deyilən fikirləri əlavə suallar verməklə ümumiləşdirir.	Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.	Deyilən fikirlər və öz münasibətini bildirməklə ümumiləşdirir.
Həmcins və qeyri-həmcins təyinləri seçə bilmir.	Həmcins və qeyri-həmcins təyinləri çətinliklə seçir.	Həmcins və qeyri-həmcins təyinləri müəllimin köməyi ilə seçib durğu işarələrindən istifadə edir.	Həmcins və qeyri-həmcins təyinləri fərqləndirib durğu işarələrindən məqamında istifadə edir.

Mövzu 8

İlk aktrisamız kimdir?

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3.,
2.1.1., 2.2.3.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi fikirlərin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Fikirlərinin ifadəsi üçün uyğun forma seçir.
- Əlavə materiallar toplayıb nitqində istifadə edir.
- Tərtib etdiyi mətnlərdə nitq etiketlərindən düzgün istifadə edir.
- Mənasını bilmədiyi sözləri aydınlaşdırır.
- Mətndəki hadisələri müasir dövrlə əlaqələndirir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

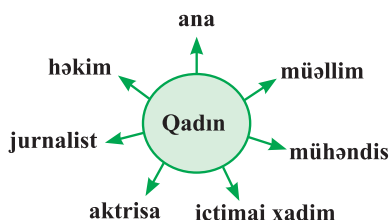
müzakirə, sual-cavab,
klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim klaster üsulundan istifadə edə bilər.

H.Cavidin “Sürüklənən bəşəriyyət qadınla süslənəcək” fikrindən sitat kimi istifadə etməklə şagirdləri müzakirəyə cəlb etmək olar. Bu zaman “Şair niyə bəşəriyyətin qadınla inkişaf edəcəyini hesab edir?”

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Qadınların cəmiyyətdə nə kimi rolu var?

Sonra mətn oxudulur. Mətnin oxusu fərdi üsulla həyata keçirilir. Oxu zamanı mətn-daxili sual, (səh. 110) və 4, 5-ci tapşırıqlar (səh. 111) üzərində iş aparılır.

Oxudan sonra 1-3-cü tapşırıqlar qruplarla yerinə yetirilir. 3-cü tapşırıq üzərində iş apararkən müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərin əsas diqqəti “1937-ci ildə aktrisa bir neçə günlüyə Bakıya gəlir” və “Gövhər Qaziyeva itirdiyi və on beş il həsrət qaldığı oğlu İsmayılı tapır” cümləsinə yönəlsin. Çünki görüşmə və təbrik etiketlərindən məhz bu məqamda istifadə ediləcək.

Qrupların təqdimatı zamanı şagirdlərin hazırladıqları mətnlər müzakirə olunur, əsas mətnlə müqayisə edilir, ümumiləşmə və nəticə aparılır. “Qadınların cəmiyyətin inkişafında birbaşa rolu vardır”.

Ev tapşırığı kimi 11-ci tapşırıqdan (səh. 113) istifadə edilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 9

İlk aktrisamız kimdir? (həmcins üzlərdə ümumiləşdirici sözlər)

Məzmun standartları:

1.2.4., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Söylənən fikirləri ümumiləşdirir.
- Həmcins üzlərdə ümumiləşdirici sözləri müəyyənləşdirir.
- Həmcins üzlərdə durğu işarələrindən düzgün istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya yaratmaq üçün müəllim ilk növbədə “ümumiləşmə” anlayışının nə olduğu haqqında müəyyən təsəvvür yaratmalıdır. Məs.: *Balet, kino, teatr, opera* sözlərini təqdim etməklə şagirdə belə bir sual verə bilər: Bunu bir sözlə necə adlandırmaq olar? Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər “*incəsənətin sahələri*” cavabını versinlər. Müəllim həmin sözlər və söz birləşməsindən cümlə qurub durğu işarələrindən istifadə etmədən lövhədə yazır:

İncəsənətin bütün sahələri balet kino teatr opera insanda əxlaqi-mənəvi dəyərlərin formalaşmasına xidmət edir.

Sonra şagirdlərə həmcins üzləri və hansı cümlə üzvü olduğunu müəyyənləşdirmək, vergül işarəsindən düzgün istifadə etmək tapşırığı verilir. Övvəlki biliklər əsasında şagirdlər bunu sərbəst şəkildə yerinə yetirəcəklər. Müəllim diqqəti “*incəsənət sahələri*” birləşməsindən sonra qoyulacaq durğu işarəsinin müəyyənləşdirilməsinə cəlb edir. Bunun şagirdlər tərəfindən müəyyənləşdirilməsi üçün dərslikdəki 6-cı tapşırıq (cütlər vasitəsilə) üzərində iş aparılır. Sonra həmcins üzlərlə ümumiləşdirici sözlər arasında işlənən durğu işarələri haqqında məlumat verilir. Dərslikdəki 7-ci tapşırıq üzərində iş aparılır. 8 və 9-cu tapşırıqlar ümumiləşdirmə məqsədilə yerinə yetirilir. Müəllim özü də bu məqsədlə müxtəlif tapşırıqlar hazırlaya bilər. Şagirdlərə bu formada tapşırıq verilə bilər: Bağlayıcı və sadalama intonasiyası ilə bağlanan, eyni zamanda ümumiləşdirici söz işlənən həmcins üzlərə dair qarışıq cümlələr verə bilər və onları qruplaşdırmağı tapşırıqlar verə bilər. Bu məqsədlə dərslikdəki 113-cü səhifədə verilən 10-cu tapşırığın cədvəlindən istifadə etmək olar.

Bu tip tapşırıqlar ümumiləşmə və nəticə mərhələsində yerinə yetirilə bilər. **Qiymətləndirmə** təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 10

Evrika

Məzmun standartları:

1.2.2., 2.1.1., 2.1.2.

Təlim nəticələri:

- Əldə etdiyi məlumatlarla nitqini zənginləşdirir.
- Mətndə mənasını bilmədiyi sözlərin mənasını şərh edir.
- Frazеoloji birləşmələrin mənasını şərh edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, Seyfəddin Dağlının “Bahar oğlu” romanı

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsi şagirdlərə ünvanlanan “*Siz nə zaman sevinə bilərsiniz?*” sualı ilə başlaya bilər. Yönləldici suallar və alınan cavablar tədqiqat sualının formalaşmasına zəmin yaradır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

İnsan gördüyü işin nəticəsini necə əldə edir?

Tədqiqat aparmaq üçün sinif qruplara bölünür. Bu məqsədlə müəllim şagirdlərə kiçik mətnlər paylaya bilər. Həmin mətnlər təxminən aşağıdakı məzmununda olmalıdır: İnsan məqsədinə çatmaq üçün zəhmət çəkərsə, işinin bəhrəsini görə bilər. Həmin məzmunlu atalar sözləri və aforizmlərdən istifadə etmək olar. Müəllim qruplara həmin məzmununda kiçik hekayələr yazmağı tapşırıla bilər. Əlbəttə ki, bu tapşırıq verilirədən sinfin səviyyəsi nəzərə alınmalıdır. 5-7-ci tapşırıqlar (səh. 115) qrup işlərində iş vərəqlərinin ikinci sualı kimi təqdim edilə bilər. Təqdimatların müzakirəsindən sonra əldə edilən nəticənin təsdiqi kimi düzgün tələffüz qaydalarına riayət etməklə mətn oxunur. Mətn daxili suallar, 1-3-cü tapşırıqlar (səh. 115) üzərində iş aparılır.

Tədqiqatdan alınan nəticələrlə mətndəki əsas fikir əlaqələndirilir, ümumiləşmə aparılır. Bu zaman 4-cü tapşırıqdan istifadə olunur. Nəticə mərhələsində şagirdlərə “*Hansı atalar sözünü mətnə ad kimi seçmək olar?*” sualı ilə müraciət edə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 11

Evrika (Həmcins üzvlərdə
şəkilçilərin ixtisarı)

Məzmun standartları:

1.2.4., 4.1.4.

Təlim nəticələri:

- Müzakirələrdə müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Həmcins üzvlərdə şəkilçilərin yazılış qaydasına əməl edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə ixtisarın nə olduğu barədə sual verə bilər. Riyaziyyat dərində şagirdlər ixtisarlar haqqında müəyyən məlumata malikdirlər. Müəllim şagirdlərə “*Daha nə ixtisar oluna bilər?*” sualı ilə müraciət edə bilər.

Tədqiqat aparmaq üçün müəllim şagirdlərə iş vərəqlərində müxtəlif şəkilçi və hissəciklərin ixtisar edildiyi cümlə nümunələri verə bilər.

I qrupa mənsubiyyət və hal şəkilçilərinin, II qrupa cəm və şəxs şəkilçilərinin, III qrupa *idi, imiş* hissəciklərinin, IV qrupa *üçün, görə* qoşmalarının ixtisarı ilə bağlı tapşırıqlar verilə bilər. Dərslikdəki 8-ci tapşırığın (səh. 115) fərdi qaydada yerinə yetirilməsi tapşırıqla bilər.

Müzakirələr zamanı müəllim “Şəkilçi və hissəciklərin ixtisarı nə üçün lazımdır?” sualı ilə şagirdlərə müraciət edə bilər. Bunun üçün 9-cu tapşırıq (səh. 116) yerinə yetirilir. Hər iki mətn müqayisə edilir. Şagirdlərə hər iki mətnə təkrarlanan *-mı*⁴ sual ədatının ixtisar olunması tapşırılır. Şagirdlər bu qənaətə gəlməlidirlər ki, adi danışq dilində təkrar şəkilçi və hissəciklər dilə ağırlıq gətirir. Bu tipli tapşırıqlar şagirdlərdə düzgün, aydın və səlis nitqin formalaşması baxımından əhəmiyyətli. Daha sonra 10-cu tapşırıq (səh. 116) yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 12

Oqtay Eloğlu

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.4., 2.2.1., 2.2.3.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi fikrin məntiqli olduğunu əsaslandırır.
- Müzakirələrdə deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Mənasını bilmədiyi sözləri şərh edir.
- Mətndəki faktları real həyatla əlaqələndirir.

İş forması:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, rollu oxu, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə xalqın azadlığı, rifahı və inkişafı yolunda canını fəda edən mərd, mübariz insanlar, onların fəaliyyəti haqqında söhbətlə başlaya bilər. Şagirdləri həmin şəxslər, onların cəmiyyətin inkişafındakı rolu barədə müzakirəyə cəlb etmək məqsədəuyğundur. Bu zaman 2-ci tapşırığın bir hissəsi (“Xalqın rifahı yolunda mübarizə aparan fədakarları xatırlayın”) yerinə yetirilmiş olur.

Sonra C.Cabbarlının “Oqtay Eloğlu” əsərindən ixtisarla verilmiş bir hissə oxunur. Mətnin rollar üzrə oxusu məqsədəuyğundur. Bu zaman müəllim nəzarət etməlidir ki, şagirdlər əsəri düzgün tələffüz qaydalarına, obrazların danışığına uyğun tərzdə oxusunlar.

Müəllim mətn oxunduqca şagirdlərə əsas ideyanın tapılmasına xidmət edən kiçik fikirlərin seçilib yazılmasını tapşıra bilər. Mətn daxili suallar və 1-3-cü məzmun sualları üzərində iş aparılır. Şagirdlər bu üsulla ideyanı müəyyən etməyə artıq 5-ci sinifdən ədəbiyyat dərslərində yiyələnmişlər. 3-cü tapşırığın icrası zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagird bu əsərləri ədəbi növlərinə görə fərqləndirə bilsin.

5-8-ci tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir. Lüğət üzərində aparılan iş mətnin məzmununun daha rahat anlaşılmasına xidmət edir.

4-cü tapşırığın daha çox fikirlərin ümumiləşdirilməsi mərhələsində yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 13

Oqtay Eloğlu (xəbərin həmcins mübtədalarla uzlaşması)

Məzmun standartları:

4.1.4.

Təlim nəticələri:

- Həmcins mübtədalarla uzlaşan xəbərdə şəkilçinin yazılma qaydasına əməl edir.

İş forması:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

sorğu, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, sxemlər

9. Siz aşağı siniflərdə mübtədə ilə xəbərin uzlaşmasını keçmişsiniz. Həmin qaydanı yadıma salın. Mətdə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə həmcins mübtədaların xəbərlə uzlaşmasına diqqət yetirin. Özünü də belə nümunələr deyin.
10. Məntiqinizə əsaslanıb cümlələrdə şəxs sonluqlarını bərpa edin.

Mən və bacım gəzməyə getdi...? (...m, ...k) Mən və sən məqsədimizə çatmalı...? (...yam, ...yıq) Biz və Nərgiz X sinif şagirdləri...? (...dır, ...yik)

Sən və o dərsə gedir...? (...sən, ...sini?) Siz və Cavid olimpiadada iştirak etməli...? (...dır, ...sini?) Vəfa, Aygün və Elmira mehriban qız...? (...dır, ...lardır)

Kirpilər və ayılar üçün müddət qış yuxusuna gedir? (...lar) Güllər və çiçəklər ətrafa xoş ətir saçır? (...lar)

✓ Gəldiyiniz qənaəti əsaslandırmaq üçün uyğunluğu müəyyənləşdirib xəbərin həmcins mübtədalarla uzlaşması qaydasını tərtib edin.

1) Həmcins mübtədalarından biri I şəxsin təki və cəmində olarsa,

xəbər II şəxsin cəmində olur.

2) Həmcins mübtədalarından biri II şəxsin təki və cəmində olarsa,

xəbər təkdə və ya cəmində olur.

3) Həmcins mübtədalarından biri III şəxsin cəmində olarsa,

xəbər I şəxsin cəmində olur.

11. Aşağıdakı mətdə həmcins mübtədaları müəyyənləşdirin, III şəxsə xəbərin onlarla uzlaşmasına diqqət yetirin. Fikirlerinizi ümumiləşdirin.

Xalq dramlarının yaranmasında aşiq sənəti və mərasimlər böyük rol oynamış... (*dır? lar*). Ailə-məişət mövzusunda da xalq dramları vardır: "İki qardaş", "Keçəl", "Xəsis" oyun-tamaşaları xalq nağılları əsasında yaranmış... (*dır? lar*). İştirakçılar bu oyun-tamaşaları müxtəlif mərasimlərdə: toy, yas, bayram, elçilik, nişan mərasimlərində icra edirdi... (*lar?*).

Xalq dramları, adətən, nəsrə və nəzmə nüvbələşməsi ilə yaranır. Məsələn, "Qədu-qədu" oyununda kənd cavanları üzərinə qırmızı şıl çəkilmiş bir dairəni, yaxud bəzədilmiş çömçəni Günəş rəmsi kimi götürüb qapı-qapı gəzər və müəyyən nəğmələr oxuyardılar... (*lar?*).

12. Aşağıdakı cümlələri öz düşüncələriniz əsasında tamamlayıb davam etdirin. Mən bu bölmədən öyrəndim ki, aktyorluq sənəti..... Eyni zamanda başa düşdüm ki, həmcins üzvlər və əlavələrdən istifadə.....

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərsə frontal sorğu vasitəsilə mübtədə və xəbərin şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşması qaydasını yada salmaqla başlaya bilər.

Motivasiya mərhələsində dərslikdəki 9-cu tapşırıq yerinə yetirilir. 10-cu tapşırıq cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər. Bərpa edilən şəxs sonluqlarına əsasən xəbərin həmcins mübtədalarla uzlaşması qaydası tərtib edilir. Bu məqsədlə 10-cu tapşırığın son mərhələsi (uyğunluğun müəyyənləşdirilməsi) yerinə yetirilir. 11-ci tapşırıq tətbiqetmə mərhələsində yerinə yetirilir. Bu tapşırıq həm də növbəti dərstdə "Novruz bayramı" mətni üçün motivasiya ola bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 14

Novruz bayramı

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Mətnə aid suallar tərtib etməklə mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- Fikirlərini ifadə etmək üçün ifadə forması seçir.
- Əlavə materialları sistemləşdirib nitqini zənginləşdirir.
- Yazılı təqdimat hazırlayır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, “Novruz bayramı Ensiklopediyası” kitabı, “Dəli Kür” filmindən fraqment

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərsə Novruz bayramı ilə bağlı mahnı səsləndirməklə başlaya bilər. Bu, mövzu ilə bağlı hər hansı bir videomaterialın nümayişi də ola bilər. Şagirdlərin fikirləri soruşulub müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Hansı bayramlar xalq bayramı adlanır?

Tədqiqat BİBÖ cədvəlinin doldurulması ilə başlaya bilər. Cədvəl lövhəyə çəkilir.

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim
Xalq bayramlarının qədim tarixə malik olduğunu, xalqın kütləvi şəkildə, təmtəraqla bu bayramları qeyd etdiyini, Novruz bayramının xalq bayramı olduğunu	Daha hansı xalq bayramları var? Onlar necə qeyd olunur?	

Aşağıdakı mətndən istifadə etməklə tədqiqat aparıla bilər.

Hər bir xalqın həyatı və məişətində özünün zənginliyi ilə seçilən, sevilən, məşhur olan mərasim, ayin, oyun, əyləncə, tamaşa və bayramları var. Sözsüz ki, Azərbaycan xalqının da elliklə keçirdiyi ən əzəmətli bayramı Novruz bayramıdır.

Bilavasitə baharın, yazın, həm də yeni təsərrüfat ilinin başlanması şərafinə böyük təntənə ilə hər il keçirilən Novruz bayramı, sözsüz ki, birdən-birə başlanmır. Belə ki qədim ulu əcdadlarımız çevrəsindəki digər hadisə və proseslər kimi, ilin fəsil, ay və günlərinin məzmunundakı mahiyyəti ayrıca dəyərləndirmiş, əlamətlərinə, kəsb etdikləri xüsusiyyətlərə görə onlara adlar da vermişdir. Misal üçün, fevralın son və martın ilk iki on günlüyü Boz ay, aprel – leysan, may – ağlar-gülər, iyun – vaynənə, iyul – qorabışırən, avqust – quyuqdoğan, quyuqdonan, sentyabr – solyan, oktyabr – elköçdü, noyabr – qırovdüşən və s. adlanır. Qədimdə qoyunçunun ixtiyarında indiki təqvim olmadığı üçün kəsilmiş qoyunun quyuğundan bir parça alıb sininin içində axşamdan ayaza qoyurmuş. Səhər durub baxırmış. Əgər sinidəki quyuqda donma əlaməti varsa, deməli, yerə quzuların ağzına yara salan şəh gəlib. Quzuları yaylaqdan arana endirmək vaxtıdır. Bu səbəbdən də avqusta “quyuqdonan ay” deyilir. Ayın “quyuqdoğan” adlanması isə ulduzlarla bağlıdır. Belə ki avqust ayında göy, səma gecələr çox aydın, açıq olduğundan quyuqlu ulduzlar da görünür. Buna görə avqust ayı həm də “quyuqdoğan ay” adlanır.

Çox əski çağların məhsulu olan xeyir-şər dünyagörüşü adamlara qısa şər

qüvvələrin əməli kimi baxmaq hisləri aşılayıbmiş. Odur ki bu “yağı”nı – qışı saymamaq, ona qarşı mübarizə aparmaq cəhdi hələ qış fəslinin başlanmasına bir ay qalmış icra olunan xüsusi bir mərasimdə də açıq-aydın görünməkdədir. “Kövsəc” adı ilə tanınan bu mərasim çox-çox qədimlərdə “Azər” adlanan bayramın mərasimlərindən biri olmuşdur. İndi “Azər” bayramı və onun digər mərasimləri, ayinləri unudulsa da, “Kövsəc” mənbələrdə qoruna-qoruna yaşamaşıdır.

Y.V.Çəmənzəminli yazırdı ki, “Kövsəc” mərasimi, adətən, noyabrda – qırovdüşən ayda icra edilərmiş. Mərasim iştirakçıları, əsasən, bədənə istilik verən yeməklər, misal üçün: yağlı ət, istiot qatılmış xörəklər yeyərmişlər. Özünü gül-məli vəziyyətə salmış, paltarının cın-cındırı tökülən bir nəfər qatıra minib meydana çıxar və əlində də tükü tökülmüş qarğa müqəvvası tutarmış. Yan-yörədəkilərin onun üstünə soyuq su səpmələrinə baxmayaraq, o, çox saymazyana “İstidir! İstidir!” – deyər bağırırmış.

Çox qədim zamanlarda keçirilmiş “Səddə” bayramı da insanların qışa qarşı münasibətlərini, qışdan qorxmadıqlarını nümayiş etdirən bir bayramdır. Novruza nə az, nə çox, düz əlli gün qaldığını bildirmək üçün icra olunan “Səddə” bayramında insanlar axın-axın gəlib təyin olunmuş meydana toplaşırlar. Meydanda böyük bir tonqal yandırılır. Toplaşanlar əl-ələ tutub tonqalın çevrəsinə dolanırlar, şənlik keçirir, rəqs edib əyləncəli tamaşalar göstərirlər. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi “İskəndərnamə” poemasında Novruz bayramı ilə bərabər, “Səddə” bayramını da təsvir etmişdir.

Novruzqabağı qeyd olunan dörd il-axır çərşənbə mərasimlərinin, ayinlərinin zənginliyi ilə daha məşhurdur. Eldə-obada, kənddə-kəsəkdə hamının, hər evin təntənə ilə qeyd etdiyi bu çərşənbələrin hər birinin ayrı-ayrılıqda müxtəlif adları da vardır.

**“Novruz bayramı
ensiklopediyası”ndan**

Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra müzakirələr edilir, şagirdlər üçün yeni olan xalq bayramlarının adları və vaxtları, necə keçirilməsi cədvəlin “Öyrəndim” hissəsinə yazılır: *Kövsəc, Azər, Səddə xalq bayramları və onların noyabr ayından etibarən başlayaraq keçirilməsini*

Mətn ətrafında müzakirələr aparılır. Fikirlər ümumiləşdirilib nəticə çıxarılır: Əsrlər boyu xalq tərəfindən icra edilən, müxtəlif adətləri, məqsədləri özündə birləşdirən və bu günə kimi qorunub saxlanılan, kütləvi şəkildə qeyd olunan bayramlar xalq bayramı adlanır.

Dərsdə müəllim Novruz bayramına xas olan adət-ənənələrin söylənilməsi, keçirilən oyunlar, oxunan mahnıların söylənilməsi ilə dərsi davam etdirə bilər.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi “Novruz yeniliyin rəmzidir” mövzusunda təqdimat hazırlayın. Novruz şənliyinin keçirilməsi üçün ssenari yazın.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib etməkdə çətinlik çəkir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sualı müəllimin köməyi ilə tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün sual tərtib edir.	Deyilən faktları dəqiqləşdirmək üçün əhatəli suallar tərtib edir.
Fikrini əsaslandırma bilmir.	Fikrini əsaslandırarkən faktlara müraciət etmir.	Fikrini əsaslandıran zaman auditoriyadan kömək alır.	Fikrini faktlarla müstəqil əsaslandırır.
Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan istifadə edə bilmir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan çətinliklə istifadə edir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan müəllimin köməyi ilə istifadə edir.	Fikrini bildirmək üçün əlavə materiallardan sərbəst şəkildə istifadə edir.
Yazılı təqdimat hazırlamağı bacarmır.	Təqdimatın xarakterini müəyyənləşdirə bilmir.	Təqdimatın xarakterini müəyyənləşdirməyə çətinlik çəkir.	Yazılı təqdimat hazırlayır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №5

1. Hansı başlıq mətnin ideya-məzmununa daha çox uyğundur?

- A) Rəssamın arzusu;   B) Mənasız bəhanə;
C) Ağıllı rəssam;   D) Ağıllı padşah;   E) Kor padşah.

Məşhur bir rəssam dünyada padşahın yanında qulluq¹ edirdi. Padşah onu sevmədiyi üçün qovmaq istəyir və bununla əlaqədar olaraq bəhanə² axtarırdı.

Padşahın bir gözü kor idi. O, rəssama belə bir əmr³ verdi:

– Mənim şəklimi olduğum kimi çək.

Rəssamı dərd⁴ götürdü. O, padşahı olduğu kimi, bir gözü kor çəksə idi, hökmdar qəzəblənəcəkdi. Gözünü kor çəkməyəndə yenə hirsələnəcəkdi ki, məni olduğum kimi çəkməmişən.

Rəssam çox fikirləşdi. Vəziyyətdən çıxmaq üçün çarə⁵ tapdı. Padşahı maral ovlayan vəziyyətdə çəkdi. Guya o, gözünün birini qıymışdı.

Şəkil padşahın, vəzirlərin, əyanların bir sözlə hamının xoşuna gəlmişdi.

Rəssam öz ağılı ilə padşahın hiyləsinə qalib gəldi.

2. Hadisələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin.

1. vəziyyətdən çıxış yolunun tapılması
  2. ov səhnəsinin təsvir edilməsi
  3. rəssamın problemlə qarşılaşması
  4. padşahın fiziki qüsurlu olması
- A) 3, 4, 1, 2   B) 4, 3, 1, 2   C) 3, 4, 2, 1
D) 1, 4, 2, 3   E) 4, 1, 3, 2

3. Mətnin ideyasına uyğun olan fikirdir:

- A) Ovu bərəsində vurmaq lazımdır.
B) Kor kora necə baxırsa, Allah da kora elə baxır.
C) Boş, mənasız bəhanələrin mənası yoxdur.
D) Ağıllı sənətkar hökm sahibindən güclüdür.
E) Padşah olmaqdansa, rəssam olmaq yaxşıdır.

4. Mətnə görə doğru fikirdir:

- A) Saraydan getmək üçün rəssam bəhanə axtarırdı.
B) Rəssam ağıllı olduğu üçün çarə tapmağa az vaxt sərf etdi.
C) Rəssamı qovmaq üçün padşah səbəb axtarırdı.
D) Rəsmə baxandan sonra hökmdar qəzəbləndi.
E) Şəkildə padşah gözünü qıymamışdı.

5. Birinci cümlədə hansı söz yerində işlənməmişdir?

- A) məşhur
- B) rəssam
- C) dünyada
- D) padşahın
- E) qulluq

6. Altından xətt çəkilmiş ifadələrdən biri frazeoloji birləşmə kimi işlənməyib:

- A) 1   B) 3   C) 5   D) 2   E) 4

7. İkinci cümlədə hansı cümlə üzvləri həmcinsdir?

- A) xəbər   B) tamamlıq   C) mübtəda   D) təyin   E) zərflək

8. Mətnə çərçivəyə alınmış cümləni köçürün və durğu işarəsini bərpa edin.

9. “O, padşahı olduğu kimi, bir gözü kor çəksə idi, hökmdar qəzəblənəcəkd” cümləsinin təhlili ilə bağlı səhvi tapın.

- A) Cümlədə əlavə işlənmişdir.
- B) Əlavə zərfliyə aiddir.
- C) Tərzi-hərəkət zərfliyini izah edən əlavə “bir gözü kor” ifadəsidir.
- D) .... işarəsinin yerinə (–) tire işarəsi qoyulmalıdır.
- E) Əlavə tamamlığa aiddir.

10. Həmcins üzvlü cümlələri seçib yazın.

11. Sonuncu abzasdakı ilk iki cümləni sintaktik təhlil edin.

12. Çərçivəyə alınmış cümlədəki həmcins üzvlərə bağlayıcı əlavə edib yazın.

13. Birinci cümlədəki ismi birləşmələrin növünü müəyyənləşdirin.

- A) I, III növ təyini söz birləşmələri
- B) II, III növ təyini söz birləşmələri
- C) yalnız III növ təyini söz birləşmələri
- D) yalnız I növ təyini söz birləşmələri
- E) yalnız II növ təyini söz birləşmələri

14. Feili bağlama tərkibi olan cümləni tapın, onu təsriflənən feilə çevirib həmcins üzvlü cümlə kimi işlədin.

15. Mətni həmcins üzvlər və əlavələr artıraraq genişləndirin.

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.1.

Təlim nəticələri:

- Məndəki əsas faktları seçir və müləhizələrini dəqiqləşdirir.
- Əlavə materiallarla nitqini zənginləşdirir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, əqli hücum

Resurslar:

dərslik, lüğət, “O olmasın, bu olsun” filmindən fraqment (Cəlil Məmmədquluzadə ilə bağlı)

V MƏTBuat: DÜNƏN VƏ BU GÜN

Şəhəri görməyə çıxan dostların yolu nəşriyyatın yanından düşdü.

– Əziz dost, ilk qəzetin yaranma tarixi haqqında, yaqın ki, eşitmisən?

– Bildiyimə görə, dünyada birinci qəzet e.ə. 59-cu ildə qədim Romada nəşr olunub. Bu, əl ilə yazılmış “Günün hadisələri” adlı “vərəqə” (*gil lövhə*) olmuşdur. Hətta Yuli Sezarın dövründə “Senatın əl işləri” adlı qəzeti xatırladan gil lövhələr də hazırlanırdı.

– Düzdür. Ondan sonra əl ilə yazılan 2-ci gündəlik qəzet təxminən 1300 il əvvəl hazırlanıb. Həmin qəzetin adı “Paytaxt yenilikləri” idi. Dünyada müntəzəm nəşr edilən ilk qəzet isə 1609-cu ildə Almaniya da buraxılan “Zaytung” adlı çap məhsulu olub. – “Qəzet” sözü italyan pul vahidi “qaset” ilə bağlıdır. XVI əsrdə kağız vərəqlərdə çap edilən xəbərləri oxumaq üçün xırda pul vahidi olan qaset ödənilirdi.

– Maraqlıdır.

– Azərbaycanda isə ilk informasiya nümunələri XIX əsrin 30-40-cı illərinə təsadüf edir. Bunlar xüsusi *bülletenlər* olub.

– H.Zərdəbinin rəhbərliyi ilə ilk azərbaycan-dillə nəşrin – “Əkinçi” qəzetinin işıq üzü görməsi, sözsüz ki, Azərbaycan mətbuatı üçün əlamətdar bir hadisə idi.

– Onu da deyim ki, H.Zərdəbi ana dilində qəzet çıxarmaq fikrinə hələ Qubada mahal məhkəməsinin hakimi işlədiyi dövrdə gəlmişdi. Ensiklopedist alim A.Bakıxanovun qardaşı Cəfərqulu xan Bakıxanov da tələb olunan maliyyə xərclərinin bir hissəsini öz üzərinə götürəcəyini bildirmişdi.

Bu hissəyə mətbuatımızla bağlı hansı maraqlı faktı yazmaq istərdiniz?

“Əkinçi”nin nəşri nə üçün əlamətdar hadisə hesab edilir?

H.Zərdəbinin qəzet nəşr etməkdə məqsədi nə idi?

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərslə mətbuatın yaranması, cəmiyyətin inkişafında onun rolu haqqında şagird fərziyyələrini dinləməklə başlaya bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Mətbuatın yaranması nəyə səbəb oldu?

Dialog oxunur, oxudan sonra qrup işləri müəyyənləşdirilir. Tədqiqat üçün müəyyən vaxt ayrılır. Dərslikdəki məntəxətili suallar və 3-4-cü tapşırıqlar qrup işi kimi verilə bilər. Təqdimatlar dinlənilir, tədqiqat sualına cavab tapılır. **Müzakirə** mərhələsində 1 və 2-ci suallardan istifadə olunur, 5-10-cu tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilə bilər.

Ümumiləşdirmə və nəticə mərhələsində 13-cü tapşırıq (səh. 122) yerinə yetirilir.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi 14-cü tapşırıqdan istifadə oluna bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 2

Dialog (qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər)

Məzmun standartları:

1.2.4., 3.1.2., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Müzakirələrdə söylənilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Fikir və mülahizələri əsasında təqdimat hazırlayır.
- Sözlərin sintaktik vəzifəsini müəyyənləşdirir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla

İş üsulları:

müzakirə, debat

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərsə sintaktik əlaqələr mövzusunun təkrarlamaqla başlaya bilər. **Motivasiya** mərhələsində şagirdlərə hər hansı bir cümlə təqdim edilib sintaktik təhlilin aparılması və əlaqələrin müəyyənləşdirilməsi tapşırıla bilər.

Ləman, bir azdan bu köhnə tikililərin heç biri qalmayacaq, hamısı söküləcəkdir.

Müəllim diqqəti “Ləman” sözünə yönəldərək debat təşkil edə bilər

1. Ləman sözü mübtədadır.
2. Ləman sözü mübtədə deyil.

Şagirdlər müəyyən edirlər ki, “Ləman” sözü “qalmayacaq” sözü ilə şəxsə görə uzlaşmadığı üçün mübtədə deyil.

Daha sonra dərslikdəki 11-12-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Modal sözlər haqqında birlilər təkrarlanır. Şagirdlərə qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə əlaqədə olmayan sözlər haqqında məlumat verilir.

Sonra qruplara tərkibində ara sözlərin və xitabların olduğu kiçik mətnlər verib onların müəyyənləşdirilməsi tapşırıla bilər. Belə mətnlər M.Arazın, S.Vurğunun şeirlərindən, Molla Nəsrəddinin lətifələrindən və s. istifadə etmək olar.

Qruplardan birinə xitablar və ara sözlərin iştirak etdiyi cümlələr qurmaq tapşırıla bilər. Sonra şagirdlərin təqdimatları dinlənilir, ümumiləşmə aparılır və nəticə çıxarılır.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi lüğət layihəsi üzərində iş aparılır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 3

Əhvalpürsanlıq (xitablar)

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Mətndəki əsas faktları seçir və mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- Əlavə materiallarla nitqini zənginləşdirir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Xitablarda durğu işarələrini müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, rollu oxu, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, Mirzə Ələkbər Sabirin “Hophopnamə”si

ƏHVALPÜRSANLIQ

(xitablar)

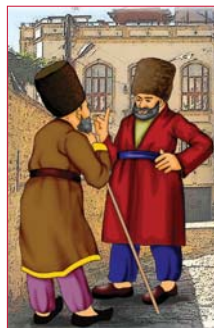
– Na xəbər var, məşədi?
– Sağlamlıq!
– Az-çox da yena?
– Qəzet almış Hacı Əhməd də...
– Pəh! Oğlan, nəməna? Sən özün gördün alanda?
– Belə naql eylədilər!..
– Daxi kim qaldı, xudaya, bu vilayətdə mənə?!
– Bu isə pəs o ləinin də işi qullabıdır,
– Dinü imanı damb, yoldan azıbdır, babıdır!

Həmsöhbətlərin
"Dəcəb"inə
səbəb nə idi?

Ləin – yaramaz
Qullabı – fırıldaq

– Daxi bir başqa xəbər?
– Hacı Cəfərin oğlu Vəli
– Qoyub uşqolaya oğlun...
– O qurumsaq da?
– Bəli!
– Sənə kim naql elədi bu sözü?
– Bilməm kim idi.
– Oylə isə ona da min kərə
– İnat deməli!..
– Bu isə pəs o ləinin də işi
– qullabıdır,
– Dinü imanı damb, yoldan
– azıbdır, babıdır!

– Yəni bir başqa xəbər varmı?
– Bizim qonşu Korim...
– A... A... A?..
– Bəli, ha... ha!..
– O nə qayrıl, de görüm?
– "Molla Nəsrəddin" alıb:
– ham özü, ham oğlu oxur.
– El bütün kafir imiş ölkədə, yoxmuş xəbərini!
– Bu isə pəs o ləinin də işi qullabıdır,
– Dinü imanı damb, yoldan azıbdır, babıdır!

Mirzə Ələkbər Sabir

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiyada müəllim dərsə “Sizcə, hansı hadisələr təəccübə səbəb ola bilər?” sualı ilə başlaya bilər. Bu, klaster üsulu ilə həyata keçirilə bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənir, lövhəyə yazılır. Dərslikdəki 1-ci tapşırıq (səh. 124) yerinə yetirilir. Sonra “Əhvalpürsanlıq” şeiri oxudulur. Şeir rollar üzrə oxunsa, daha yaxşı olar. Çalışmaq lazımdır ki, şeir oxunarkən şagirdlər obrazların hislərini ifadə edə bilsinlər. Şeirin əsas ideyası (tapşırıq 3) müəyyən edilir. Mətn daxili sual üzərində iş aparılır. Sonra 2 və 4-cü tapşırıqlar üzərində iş aparılır. Bu tapşırıqlar kollektiv, 6-8-ci tapşırıqlar cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir.

Müəllim dərsi davam etdirərək şeirdəki müraciət olunan sözlər üzərində iş aparır. 9-cu tapşırıq yerinə yetirilir. Xitablar, onların ifadə vasitələri, cümlədə yeri haqqında məlumat verilir. 10 və 11-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi 5-ci tapşırıq (səh. 124) verilir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 4

Nitq mədəniyyəti (praktik iş)

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.2., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərini ifadə etmək üçün uyğun nitq forması seçir.
- Topladığı materiallardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Sitatlardan istifadə edərək fikirlərini qüvvətləndirir.

İş formaları:

müzakirə, əqli hücum

İş üsulları:

kollektiv, qruplarla

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

12. Mətnləri müqayisə edin.

Hasan və Mehdi söhbət edir:
– Ala, axşam gedey gezməyə?
– Hara, brat?
– Na bilim, çıxarug şahara, bir az murt tutarığ.
– Ala, dibilən? Camaatnan na işimiz var? Bir də axşam hazır-
rıqlarım var. Allah haqqı, eyda
mani. nadayət. eliyiblər. Oxu,
oxu... Lap adamı. təkərə. salır-
lar. eyy...
– Karoçi, gedirsən, getmirsən?
– Yox da, qırıl, dedim, darsa ge-
dirəm.

✓ Hansı ifadə tərzə sizə daha xoş
gəldi və ya əksinə, gəlmədi?
Nə üçün?

Hasan və Mehdi söhbət edirlər.
– Mehdi, axşam vaxtın olar,
gəzməyə gedək?
– Hara gedək, dostum?
– Na bilim. Bir az şəhəri gözə-
rik. Dostlarla görüşüb söh-
bətlayarık.
– Yaxşı olardı. Mən də istərdim
ki, harasa gedək, dostlarla
görüşüb söhbətlayaq. Ancaq
təəssüf edirəm ki, bunu edə
bilməyəcəyəm. Çünki axşam
məşğələm var. Valideynlərim
çox istəyir ki, mən savadlı
mütəxəssis olum. Ona görə də
mənim təhsilimə xüsusi fikir
verirlər.
– Heyif. Eybi yox, qalsın başqa
bir münasib vaxta.
– Hələlik. Görüşənədək.

13. Aşağıdakı mətni oxuyub nəticə çıxarın.

Nyu-Yorkda Azadlıq abidəsinin açılış mərasimində bir nitq söylənməsi planlaşdırılır. Bunun üçün Amerikanın ən məşhur natiqi Corc Körtisə mü-
raciət olunur. Lakin o, təklifi rədd edir. Belə əhəmiyyətli təklif necə rədd
edilə bilər? Körtis bunu üç səbəbə görə rədd etmişdi:

– Nitq üçün mərasimdən ancaq bir ay əvvəl mənə xəbər verdilər. Ögər
mənə üç ay möhlət verilmirsə, ən vacib nitqləri belə rədd edirəm. Bəli, üç
ay. Bir ay araşdırmaq və diqqətli bir hazırlıq üçün; bir ay hazırlıqlarımı
bir könərə qoyub, beynimin mövzunu qavraması üçün və son bir ay da mü-
kəmməl bir nitqin tələb etdiyi əlavələr və son hazırlıq üçün.

DƏRSİN GEDİŞİ

Müəllim dərslə “Sizcə, necə danışmaq la-
zımdır ki, dinləyənlər sizi başa düşsünlər, zövq
alsınlar?” sualı ilə başlaya bilər. “Bəs biz buna
həmişə əməl edirikmi?” sualı ilə müzakirəni
davam etdrə bilər.

Daha sonra dərslikdəki 12-ci tapşırıq
(səh. 126) üzərində iş aparılır. Bu tapşırığın
yerinə yetirilməsində əsas məqsəd bu gün ye-
niyətmələrin danışığında mövcud olan lazım-
sız söz və ifadələrin islah edilməsidir. Belə
danışıq formaları şagirdlərin nitqindən onla-
rın yazısına keçir, nəticədə Azərbaycan ədəbi
dilinin normaları kobud şəkildə pozulur. Mə-
tin oxusundan sonra müzakirələr davam et-
dirilir. Şagird fikirləri dinlənilir. Nəticələr çı-
xarılır. Müəllim şagirdləri sağ sütunda veril-
miş nitq formasının daha gözəl, daha səlis ol-
masına inandırmağa çalışmalıdır. Çünki şa-

girdlər arasında sol sütundakı nitq tərzini də, yəqin ki, müdafiə edənlər tapılacaq.

Müəllim 13-cü tapşırıq (səh. 126) üzərində iş aparır, şagirdləri müzakirəyə cəlb edir. Amerikanlı natiq C.Kör-tisin cavabına münasibət bildirilir. 127-ci səhifədəki I cərgidəki yazı oxunur. Bu, gözəl nitqin formalaşması üçün bir yaddaş xarakteri daşıya bilər.

Sonra müəllim şagirdləri qrupa bölür. Hər qrupa qabaqcadan müəyyən edilmiş mövzularda nitq hazırlamaq (Nitqin şifahi və ya yazılı hazırlanması müəllim tərəfindən seçilir.) tapşırılır. Çalış-

maq lazımdır ki, seçilən mövzular şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun olsun. Şagirdə belə mövzular tapşırıla bilər:

“Ədəbiyyatımızda qadın obrazları”,
“Dilimizdə yad sözlər və ifadələr” və s.

Müəyyən edilmiş vaxt ərzində şagirdlər tapşırığı yerinə yetirir, hazırlanmış çıxışlar dinlənir, müzakirələr aparılır. Şagirdlər fikirlərini əsaslandırmaq üçün uyğun sitatlardan istifadə edə bilər. **Ümumiləşmələr** aparılır və nəticə çıxarılır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Fikirlərini çatdırmaqda çətinlik çəkir.	Fikirlərini müəllimin köməyi ilə çatdırır.	Fikirlərini auditoriyanın anlama biləcəyi formada çatdırır.	Fikirlərini auditoriyaya aydın şəkildə və ətraflı çatdırır.
Nitqini zənginləşdirməkdə çətinlik çəkir.	Nitqini zənginləşdirməkdə müəllimin köməyindən istifadə edir.	Nitqini zənginləşdirir.	Əlavə materiallardan düzgün istifadə etməklə nitqini zənginləşdirir.
İnşasında sitatlardan istifadə edə bilmir.	İnşasında sitatlardan istifadə etməkdə çətinlik çəkir.	İnşa yazısında müəllimin köməyi ilə sitatlardan istifadə edir.	Sitatlardan istifadə etməklə inşa yazır.

Mövzu 5

Nitq mədəniyyəti (praktik iş)

Məzmun standartları:

1.2.1., 1.2.2., 3.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikirlərini ifadə etmək üçün uyğun nitq forması seçir.
- Topladığı materiallardan istifadə edərək nitqini zənginləşdirir.
- Sitatlardan istifadə edərək fikirlərini güvvətləndirir.

İş formaları:

müzakirə, əqli hücum

İş üsulları:

kollektiv, qruplarla

Resurslar:

dərslik, lüğət, Cəlil Məmmədquluzadənin əsərləri

Ünvanmili lider Heydər Əliyev 18 iyul 2001-ci ildə "Dövlət dilinin təbii işinin təminləndirilməsi haqqında" Fərman, 30 sentyabr 2002-ci ildə "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Qanun imzalamışdır. İkinci sənədə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq işlədilməsini öz müstəqil dövlətçiliyinin başlıca əlamətlərindən biri sayır, onun təbii, qorunması və inkişaf etdirilməsi qayğısına qalır, dünya azərbaycanlılarının Azərbaycan dili ilə bağlı milli-mədəni özünüifadə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün zəmin yaradır. Bu qanun, ilkin Konstitusiyasına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi statusunu nizamlayır.

Hər bir xalqın milliyyətini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

Ünvanmili lider Heydər Əliyev

Dil insanı ölçmək üçün vasitədir. İnsan öz dilinin altında gizlənməmişdir.

Hazrət Əli

Dili qiymətdən salar
Ucuz söz, hiylə, böhtan.
Ela saxla dilini,
Na dil sənədən utansın,
na sən dilindən utan!

Rəsul Rza

Ana dili məhv olarkən xalq artıq məhv olur. Xalqın dili yaşadıqca xalq da yaşayır.

Konstantin Uşinski

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kəltəvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncamın əsasında klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərləri nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.

DƏRSİN GEDİŞİ

Bu dərsdə 14-cü tapşırıq (səh. 127) şərti icra edilir.

Bunun üçün müəllim ilk növbədə, dərs prosesində təqdimat hazırlayacağını və ya inşa yazı yazdıracağını müəyyən etməlidir. Hər iki halda səh. 127-də verilmiş plandan istifadə edilməsi məqsəduyğundur.

Müəllim qruplar arasında bölgü aparmaqla "Bizim "obrazovanni"lar" və "Sual-cavab" mətnləri üzərində iş aparır. Bu məqsədlə şagirdlərə mətnləri diqqətlə oxumağı və onlardakı əsas fikri tapmağı və faktları əsaslandırılmış şəkildə toplamağı tapşırır. Müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər mətnlərin məzmunundan çıxış edərək XX əsrin əvvəllərində və XXI əsrdə ana dilinə olan münasibəti fərqləndirə bilsinlər. Daha sonra 129-cu səhifədəki mətnlər: şeir nümunələri, hikmətli sözlər, dövlət başçıları tərəfindən verilən fərman və qanunlar üzərində iş aparılır. Toplanan materiallar sistemləşdirilir, tapşırıq yerinə yetirilir. Təqdimatlar dinlənilir, müzakirələr aparılır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 6

“Molla Nəsrəddin”ə gedən yol

Məzmun standartları:

1.1.1., 2.1.1., 2.2.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Dinlədiyi hadisə haqqında mülahizələrini dəqiqləşdirir.
- Mənasını bilmədiyi sözlərin qarşılığını tapır.
- Mətdəki abzaslar arasındakı əlaqəni şərh edir.
- Nəqli xarakterli təqdimat (inşa) hazırlayır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, beyin həmləsi

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim dərəcə mətnin oxusu ilə başlaya bilər. Mətnin birinci hissəsi (nömrələnmiş abzaslara qədər) fərdi oxu üsulu ilə həyata keçirilə bilər. Oxu zamanı mətdaxili birinci sual, 6-cı tapşırıq (səh. 131) yerinə yetirilir. Abzasların ardıcılığını (2-ci tapşırıq) müəyyənləşdirmək qruplarda yerinə yetirilə bilər. Bu zaman müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər məzmunu fikir versinlər. Bu, ardıcılığı müəyyənləşdirməkdə şagirdlərə kömək edə bilər. Abzasların ardıcılığı belədir: 2, 4, 1, 3, 5.

Mətdaxili ikinci sualdan **tədqiqat sualı** kimi istifadə edilə bilər:

Niyə C.Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin”i zamanəsinin yaratdığı jurnal hesab edir?

Tədqiqat aparılarkən 3, 4, 5, 7, 8-ci tapşırıqlar qruplarda yerinə yetirilir. Müzakirələrdən sonra tədqiqatın davamı olaraq müəllim XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan reallığında baş verən hadisələrin qısa xülasəsi ilə şagirdləri tanış edə bilər. **Ümumiləşdirmə** aparılır, nəticə əldə edilir.

Yaradıcı təbiiqetmə kimi “Molla Nəsrəddin” jurnalına aid təqdimat hazırlamaq tapşırıla bilər. Müəllimin seçimi əsasında inşa yazmaq da tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 7

“Molla Nəsrəddin”ə gedən yol (xitablarda durğu işarələri)

Məzmun standartları:

1.2.4., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Xitablarda durğu işarələrindən istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv

İş üsulları:

müzakirə, Venn diaqramı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri, bədii mətnlər

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim şagirdlərə dərsliyin 131-ci səhifəsindəki 9 və 10-cu çalışmalar üzərində iş aparmağı tapşırıla bilər. Cavablar yoxlanılır, müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Xitablarda durğu işarəsi necə işlənir?

Tədqiqat müəllimin mövzu ilə bağlı hazırladığı nümunələr üzərində şərh verməklə aparıla bilər. Cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işlədilən durğu işarələri haqqında məlumat verilir. Müəllimin şərhindən sonra tədqiqat dərslikdəki müvafiq tapşırıqları yerinə yetirməklə davam etdirilir. Cavablar yoxlanılır, müzakirə edilir. 11-ci tapşırıq yerinə yetirilir.

12 və 13-cü tapşırıq şagirdlərin məntiqi və tənqidi təfəkkürünü inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır. Yaxşı olar ki, bu tapşırıqlar yerinə yetirilərkən Venn diaqramından istifadə edilsin.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə bədii əsərlərdən müvafiq nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılmalıdır.

Mövzu 8

Yalançı “Xortdan” (ara sözlər)

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 2.1.1., 2.2.3.,
3.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Sadə formada dialoq qurur.
- Sözlərin sinonimini tapır.
- Mətdəki hadisələri real həyatla əlaqələndirir.
- Mövzuya uyğun esse yazır.
- Müəyyənləşdirdiyi ara sözlərdə dürgü işarələrindən istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

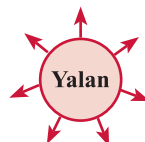
müzakirə, proqnozlaşdırılmış oxu, klaster

Resurslar:

dərslik, lüğət, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev haqqında xatirələr

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim “Yalanın ömrü az olar” atalar sözündəki ifadə olunan fikri müəyyənləşdirməklə dərsə başlaya bilər. Şagirdlərin fikirləri dinlənilir və nəticə çıxarılır. Nəticə əldə etmək üçün “yalan” açar söz götürülərək klaster üsulundan istifadə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Yalanın insana hansı ziyanı ola bilər?

Tədqiqata dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanıla bilər. Mətn müəyyən hissəyə qədər (“Yox, Mirzə, bu onlardan deyil, bunu oxumaram” cümləsinə qədər) oxunur. Müəllim “Sizcə, bundan sonra nə olacaq?” sualı ilə şagirdlərə müraciət edir. Şagirdlər müxtəlif fərziyyələr söyləyirlər. Mətnin oxusu davam etdirilir. Sonluq şagirdlərin fərziyyələri ilə tutuşdurulur. Mətnin oxusu başa çatdırıldıqdan sonra tədqiqat sualı cavablandırılır. Yalanın insan həyatına mənfi təsiri barədə müxtəlif fikirlər söylənilir. Yaxşı olar ki, şagirdlərin fikirləri real həyatdakı hadisələrlə əlaqələndirilsin. Mətn üzərində iş apararkən mətdaxili sual və 2, 3, 4-cü, 6-8-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. 1, 5, 7-ci tapşırıqlar qrup işi kimi verilə bilər. Təqdimatlar dinlənilir, fikirlər müzakirə edilir, münasibət bildirilir, **ümumiləşmə** (tap. 9-11) aparılır. Ara sözlər haqqında məlumat verilir. **Yaradıcı tətbiq etmə** kimi 12-ci tapşırıq verilir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 9

İlk redaktor. O kim imiş?
(ara sözlərin məna növləri)

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.2., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Sual hazırlayıb faktları, hadisələri dəqiqləşdirir.
- Fikrini əsaslandırır.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənasını şərh edir.
- Ara sözləri müəyyənləşdirib düzgü işarəsindən istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, cütlərlə

İş üsulları:

müzakirə, oxu, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində “Respublikamızda nəşr olunan hansı qəzetləri tanıyırsınız?” sualından istifadə edilə bilər. Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə olunur. Nəşr olunan qəzetlərin adı lövhədə qeyd olunur.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Qəzet çapı nə üçün lazımdır?

Tədqiqat aparmaq üçün dərslikdəki mətn oxunur. Ceyhun Hacıbəyli haqqında məlumatla tanış olunur. Bu məlumatı şagirdlər müstəqil olaraq İnternet vasitəsilə əldə edə bilərlər. Müəllim özü də bu məlumatı hazırlayıb şagirdlərə təqdim edə bilər. Çarizmin Azərbaycanda qəzet və jurnal çapına icazə verməməsinin səbəbi belədir: “*Azərbaycan*” adı altında qəzet nəşri böyük bir ölkənin, böyük bir millətin varlığını təsdiq edəcəkdə. “Sapı özümüzədən olan baltalar” ifadəsinin mənası müzakirə edilərək aydınlaşdırılır. Dərslikdəki səh. 138-dəki 3, 4, 5-ci tapşırıqlar yerinə yetirilir. Sonra iş qruplarında davam etdirilir. Mətn üzərində iş aparmaq məqsədilə müvafiq sualların hazırlanması (tap. 1) qrup tapşırığı kimi verilə bilər. Müəyyən vaxtdan sonra təqdimatlar edilir. Suallar qruplararası sorğu kimi istifadə edilir. Cavablar dinlənilir, müzakirə edilir. Ümumi nəticəyə gəlinir: qəzet çapı millətin inkişafı üçün, ölkə daxilində və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrdən xəbər tutmaq üçün, beynəlxalq aləmə inteqrasiya etmək üçün lazımdır. Dərslikdəki 6, 7 və 8-ci tapşırıqlar da cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir. **Yaradıcı tətbiqetmədə** 9-cu tapşırıq yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

KIÇIK SUMMATIV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №6

1. Hansı başlıq mətnə daha uyğundur?

- A) Yerində deyilən söz
- B) İntiqam
- C) Xanın əmri
- D) Əyləncə
- E) Sərrast atılan güllə

Bir şair kəskin şeirləri ilə fırldaqçıları ifşa¹ edir, onların kəsirlərini tənqid edirdi. Dövlətlilər şairi ələ² salmaqla ondan intiqam³ almağı qərara alırlar. Onlar xanın sarayında məclis düzəldirlər. Xan şairin saraya göndərilməsini kətxudaya əmr edir.

Şair saraya gəlir. Xan onu pərt etmək məqsədilə deyir:

– Şair, mən kətxudaya əmr etmişdim ki, bizim məclisi əyləndirmək üçün bir adam göndərsin, o isə təəssüf ki, səni göndərmişdir.

Şairin özünü⁴ itirərək bir söz deyər bilməyəcəyini zənn edən əyanlar qəhqəhə ilə gülməyə başladılar. Lakin şair xanın özünün adamlıqdan uzaq olduğunu bildirmək üçün ona belə cavab⁵ verir:

– Niyə ki ay xan adam var idi, adam yanına göndərdilər, mənə də sözsüz ki sənənin yanına.

Söz xana güllə kimi dəydi.

2. Hadisələrin düzgün ardıcılığını müəyyən edin.

- I. dövlətlilərin şairdən intiqam almaq fikrinə düşmələri
- II. sarayda məclis düzəldilməsi
- III. şairin öz əsərləri ilə fırldaqçıları tənqid etməsi
- IV. şairin saraya gəlməsi

A) III, II, I, IV   B) I, II, III, IV   C) III, II, I, IV   D) II, I, III, IV   E) IV, III, I, II

3. Altından xətt çəkilmiş ifadələrdən biri frazeoloji birləşmə kimi işlənməyib:

A) 1   B) 5   C) 2   D) 4   E) 3

4. Mətnin ideyasına uyğun fikirdir:

- A) Yerində deyilmiş söz hədəfə dəymiş sərrast güllə kimidir.
- B) Hökmdarın sözü qılınc kimi kəsərli olur.
- C) Şairləri pərt etmək mümkün deyil.
- D) Xan əyanları ilə birlikdə pərt oldu.
- E) Ən kəsərli sözü ancaq şairlər deyir.

5. Hansı suala cavab yoxdur?

- A) Şair niyə çıxılmaz vəziyyətə düşdü?
- B) Şairin saraya çağırılmasında məqsəd nə idi?
- C) Xan şairə nə dedi?
- D) Şairi saraya kim göndərdi?
- E) Öyanlar nədə yanılmışdılar?

6. Sonuncu cümlədə sintaktik əlaqələri müəyyənləşdirin.

7. Cümlələrdə işlənən ara sözləri tapıb yazın.

8. Xitab işlənən cümlələri seçib yazın.

9. Çərçivəyə alınan cümləni yazıb durğu işarələrini bərpa edin.

10. Şairin xana son cavabından işlənən xitabla bağlı səhvi göstərin.

- A) İsimlə ifadə olunub.
- B) Çağırış nidası ilə işlənib.
- C) Cümlənin ortasında işlənib.
- D) Müraciət məqsədilə işlənmişdir.
- E) Xəbərlə uzlaşır.

11. Həmin cümlədə ara söz nə məqsədlə işlənib?

- A) təsdiq etmək üçün
- B) fikrin mənbəyini ifadə etmək üçün
- C) təəssüf etmək üçün
- D) güman və şübhə üçün
- E) nəticə üçün

12. Həmcins üzvlərin işləndiyi cümləni seçib yazın.

13. Sonuncu cümlənin qrammatik əsasını müəyyənləşdirin.

14. Mətnə hansı ara sözləri işlənib?

- 1) təəssüf ki   2) sözsüz ki   3) ələ salmaqla
- 4) özünü itirərək
- A) 1, 2   B) 1, 3   C) 3, 4   D) 2, 4   E) 1, 3

15. Birinci cümləni sintaktik təhlil edin.

16. Mətni genişləndirib yazın, xitab və ara sözlərdən istifadə edin.

Mövzu 1

Dialog

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.3., 1.2.4.,
2.1.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Dialogu birinci şəxsin dilindən danışır.
- Nitq etikətlərinin işlənmə yerini müəyyən edir.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Sözlərin mənalarını aydınlaşdırır.
- Qarabağ haqqında inşa yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində “*İnsanı dünyada əbədiyaşar edən nədir?*” sualı ətrafında müzakirə təşkil etmək olar. Şagirdlərin rəyləri soruşulur, qeyd edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Adını tarixə yazdırmış şəxslərin öz milləti üçün nə kimi faydası var?

Tədqiqat aparılması dialogun oxusu ilə başlaya bilər. Mətdaxili suallara cavab tapılır, müvafiq sözlərin mənası (tap. 6-7) aydınlaşdırılır. Dialogun oxusundan sonra mətdaxili sonuncu sual və 10-cu tapşırıq üzərində iş aparılır. Mətdəki faktlar və əsas fikir müəyyənləşdirilir. Məzmun sualları (1, 3 və 4-cü suallar) qrup tapşırığı kimi verilə bilər. Təqdimatlar edildikdən sonra ümumi nəticə əldə edilir: Adını tarixə yazdıran şəxslər öz millətinin, əxlaqının tarixinin, mədəniyyətinin, elminin, incəsənətinin inkişafı üçün əsas faktdır. **Müzakirə** zamanı 2, 5, 8, 9-cu suallardan istifadə olunur.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi dərslikdəki səh. 144-dəki 17-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 2

Dialog (şəxsə görə cümlənin növləri)

Məzmun standartları:

1.1.2. , 3.1.4., 4.1.1., 4.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Arayış yazır.
- Sadə cümlənin növlərini müəyyən edir.
- Dürğu işarələrindən məqamında istifadə edir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sorğu

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

dən deyim tərzləri, ifadə rəvanlığı da müxtəlif idi. Həmin olaymaları sorğu ilə təhlil etmək, lazım gələrsə, əl gəzdirmək, yaxşımsı pisdən ayırmaq lazım idi.

Bunları yazıya alan ƏRTOĞRUL CAVID idi. O, böyük şair və dramaturq HÜSEYN CAVIDİN oğlu idi!

İşləyə-ışləyə oxuyurdu. Həm də AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOQİ İNSTITUTUNUN (hal-hazırda universitet) tələbəsi idi. Ərtoğruldan harada işlədiyini təsdiq edən sənəd tələb etmişdilər.

(Rafael Hüseynov)

✓ Sizcə, Ərtoğrula hansı sənəd verilməli idi?

☐ Hər hansı bir şəxsin harada yaşaması, işləməsi, oxuması, sağlamlığı, müəyyən obyektin, hadisənin yoxlanılması haqqında tərtib edilən xüsusi sənəd *arayış* hesab edilir.

☐ Arayış yazmaq üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

1. Arayış sözü ortada yazılır.
2. Sol tərəf müəssisənin ştampları üstündə arayışın qeydiyyat nömrəsi və verildiyi tarix göstərilir.
3. Arayışın məzmunu – kimə və nə məqsədlə verildiyi göstərilir.
4. Daha sonra arayışın təqdim olunduğu yer göstərilir.
5. Sonda arayış idarə rəhbəri tərəfindən imzalanır və möhür vurulur.

ŞTAMP Arayış

Həqiqətən, Vəliyeva Vəfa Əli qızı Bakı Dövlət Universitetində aparıcı müəllim vəzifəsində çalışır. Arayış Mərkəzi Banka təqdim olunmaq üçün verilir.

Kafedra müdiri: /Məmmədova N./

Arayış əməli yazı növlərindən biridir.

Arayış türk mənşəli söz olub mənası "arama", "ax-tarma" deməkdir.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində səh. 141-dəki 11-ci tapşırıq yerinə yetirilə bilər. Şagirdlərin cümlə haqqında bilik və bacarıqları təkrarlanır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Sadə cümlələr necə və hansı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşır?

Tədqiqatın aparılması müəllimin şərhilə başlaya bilər. Bu zaman sadə cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri, sözcümlə haqqında məlumatlar müəllim şərhinin əsasını təşkil etməlidir və əvvəldən hazırlanmış nümunələrdən istifadə edilməlidir.

Dərslikdəki 12 və 13-cü tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar formalaşan bacarıqları inkişaf etdirilir. 14, 15 və 16-cı tapşırıqlar qruplara tapşırıq kimi verilə bilər.

Dərs prosesində müəllim şagirdlərə arayış haqqında məlumat verir və müxtəlif məzmununda arayış yazdırır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 3

Hacı Zeynalabdin Şirvani

Məzmun standartları:

1.1.2., 2.1.2., 2.2.2., 3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Sözlərin mənasını aydınlaşdırır.
- Mətnin hissələri arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir.
- Yazılı təqdimat hazırlayır.
- Mətnə düzəlişlər edərək dialoq yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

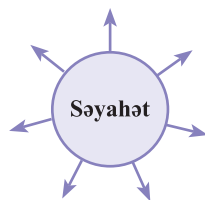
söz assosiasiyası, müzakirə, sual-cavab, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim *səyahət* sözünü açar söz kimi istifadə edə bilər. Bu zaman söz assosiasiyası və ya klaster üsulundan istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Şagirdlərin cavabları dinlənilir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Səyahət hansı məqsədlərə xidmət edir?

Tədqiqat dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanılır. Mətn oxunduqdan sonra yerləri dəyişdirilmiş abzaslar müəyyən edilir, ardıcılıqla bərpa etdirilir. 3-cü abzas (səh. 145) mətnin sonuna keçirilir. Müvafiq sözlərin mənalari aydınlaşdırılır, sinonim qarşılıqları ilə əvəz edilir. Bununla da dərslikdəki 5-9-cu çalışmaları da yerinə yetirilmiş olur. 2, 3 və 4-cü məzmun suallarından qrup tapşırığı kimi istifadə etmək məqsədmüvafiqdir. 3-cü tapşırığın cavabı *nəqletmə (təhkiyə)* sözüdür. Təqdimatlar dinləndikdən sonra müzakirə aparılır. Bu zaman müəllim X.Şirvani, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir, A.Bakıxanov kimi ədiblərimizin də səyahət etmələri haqqında məlumat verərək Hacı Zeynalabdin Şirvaninin etdiyi səyahətlə onların səyahətini müqayisə edə bilər. **Yaradıcı tətbiqetmə** kimi səh. 147-dəki 13-cü tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 4

Hacı Zeynalabdin Şirvani (müəyyən şəxslı cümlə)

Məzmun standartları:

4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Sadə cümlənin növünü müəyyən edir.
- Cümlənin qrammatik əsasını tapır.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

10. Motin I abzasında cümlələrin qrammatik əsasını tapın. Hansı cümlənin mübtədası yoxdur? Onu bərpa etmək olarmı? Matndə IV abzasda hansı cümlənin mübtədasını ixtisar etsək, məna xələl gəlməz?

→ Mübtəda və xəbəri olan cümlələr müəyyən şəxslı cümlələrdir.

Neft sözü midiyalıların "nafta" sözündən götürülmüşdür.
İnsan təbşinə kamilləşə bilməz.

Müəyyən şəxslı cümlələrdə bəzən mübtəda buraxılır. Ancaq xəbərəki şəxs sonluğuna əsasən cümlənin mübtədasını bərpa etmək olar.

(Mən) Bilirəm ki, deməyəcək,
Bir sevgilim, bir də Vətən:
Şair, nə tez qocaldın sən?! (S. Fərgün)

Müəyyən şəxslı cümlələr müxtəsər və geniş olur.

Dil millətin varlığıdır. (müxtəsər)

Dil icimai hadisədir. (geniş)

11. Bədi ədəbiyyatdan müəyyən şəxslı cümlələrə aid nümunələr seçin. Cümlə üzvlərinin müxtəlif söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunmasına diqqət yetirin.

12. *Xilab, aru söz və müəyyən şəxslı cümlələr* haqqında öyrəndiklərinizi təbiiq etmək üçün test nümunələri hazırlayın. Cavabları aşağıdakı sxemlərə uyğunlaşdırın.

13. "Mən sayyah olsaydım" adlı təqdimat hazırlayın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində səh. 147-dəki 10-cu çalışmanı yerinə yetirmək olar. Cavablar dinlənilir, müzakirə edilir. Müəyyən edilir ki, IV abzasdakı cümlənin mübtədası ixtisar edilsə, məna dəyişməz.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Hansı cümlələr müəyyən şəxslı cümlələrdir?

Tədqiqat müəllimin şərhı ilə başlayır. Müəllimin əvvəldən hazırladığı cümlələr lövhədə qeyd edilir. Şagirdlər müəllimin rəhbərliyi ilə cümlələrə mübtəda əlavə edir, yaxud da cümlələrdən mübtədanı ixtisar edirlər və ümumi rəyə gəlirlər: müəyyən şəxslı cümlələrdə bəzən mübtəda olmur, ancaq asanlıqla bərpa olunur.

Sonra tədqiqat cütlərlə iş formasında davam etdirilir, 11 və 12-ci çalışmaları yerinə yetirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi müstəqil olaraq müvafiq nümunələr yazmaq tapşırılı bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 5

Mahmud Kaşğari

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 1.2.4., 2.1.1., 2.2.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mətdəki fikri sadə dildə çatdırır.
- Deyilən fikirləri ümumiləşdirir.
- Tanış olmayan sözləri müəyyən edərək mənasını aydınlaşdırır.
- Mətdə ifadə və abzasların ardıcılığını bərpa edir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, Venn diaqramı, sorğu, oxu

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

MAHMUD KAŞĞARI

Mahmud Kaşğari 1029-cu ildə Kaşğar elinin Azıx kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini Kaşğarda Sacıyo və Hamidiyyə mədrəsələri kimi elm mərkəzlərində almış, dövrünün elmləri ilə bərabər, ərəb və fars dillərini *mükəmməl* şəkildə öyrənmişdir. Təxminən 1058-ci ildə Bağdada getmiş, bir müddət burada yaşamışdır. Bağdad o zaman Səlcuq imperiyasına tabe idi. Ərəblərin türkləri tanıması, onların adət və ənənələrini öyrənmək üçün çətinlik çəkması, xüsusən dil problemləri Mahmud Kaşğaridə bir əsər yazmaq ideyasını yaradır: on il müddətində türklərin yaşadığı bir

M. Kaşğarinin "Divani-lüğəti-Türk" əsəri nə üçün ensiklopedik xarakter daşıyır?

çox əraziləri səyahət etdikdən sonra adını tarixə həkk edən "Divani-lüğəti-Türk" (1072-1074) ensiklopedik əsərini yazır. Mahmud Kaşğarinin məşhur ensiklopedik xarakter daşıyır. Quruluş etibarilə lüğət

olsa da, hikmətli sözlər, atalar sözləri, seir, nəsr kimi nümunələrlə zəngindir. Səkkiz bölmədən ibarət əsər ərəb dilinin lüğət qaydalarına uyğun yazılmışdır. Müəllif ensiklopediyada "Dünya xəritəsi" adlanan bir xəritə vermiş, bu xəritədə mərkəz Balasagunu seçərək türklərin yaşadığı bütün əraziləri qeyd etmişdir. Xəritə üzərində "Ərəbi Azərbaycan" yer adı da qeyd edilmişdir. "Divan"ın sonuna əlavə olunmuş bu xəritə Mahmud Kaşğari dövründə türkdilli xalqların yaşadığı ərazilərin təsvirini verən ilk xəritədir. *Təxminən 1080-ci ildə Kaşğara qayıdan alim 1105-ci ildə burada dünyasını dəyişir. Kaşğar yaxınlığındakı Opal kəndində dəfn olunur. Üzərində "Müqəddəs alimin məzarı" sözləri yazılmış məqbərəni 1984-cü ildə təmir etmişlər. Hal-ha-*

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim V sifətdə şagirdlərin əldə etdikləri biliklərə istinad edə bilər, lüğətlər haqqında məlumatlar sorğu vasitəsilə yada salınır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Nə üçün "Divani-lüğəti-türk" ensiklopedik xarakterli əsər hesab edilir?

Tədqiqatın aparılması mətnin oxusu ilə başlayır. Mətn oxunur, faktlar seçilir, əsas fikir müəyyənləşdirilir. 1-2-ci məzmun sualı cütlər vasitəsilə yerinə yetirilir, ümumi rəyə gəlinir.

Venn diaqramı vasitəsilə 3-cü məzmun sualı yerinə yetirilir, şagirdlərin fikirləri dinlənilib müzakirə edilir, 4-cü tapşırıq yerinə yetirilir (səh. 149).

Yaradıcı tətbiqetmə kimi səh. 150-dəki 8-ci tapşırıq verilə bilər. Bu tapşırığın icrası şagirdin müstəqil olaraq söz ehtiyatının artırılmasına xidmət edir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 6

Mahmud Kaşğari (qeyri-müəyyən şəxslı cümlə)

Məzmun standartları:

1.1.2., 3.1.2., 4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Faktlardan istifadə edərək mətn yazır.
- Şəxssiz cümləni müəyyən edir.
- Cümlənin qrammatik əsasını tapır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

sorğu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət

6. Mətdən bir neçə müəyyən şəxslı cümlə seçin. Həmin cümlələri mübtədasız işlədin. Hansı cümləni qeyri-müəyyən şəxslı cümlə kimi işlətmək olar? Fikirlərinizi əsaslandırın.
7. Aşağıdakı cümlələri müqayisə edib uyğunluğu müəyyənəşdirin.

1) Bəzi insanlar böyük kainatı tanıya birlər, lakin özlərini tanıya bilmirlər.
(*Lafonten*)

2) Görüb tanış olmadığım,
Qayğısına qalmadığım
Şeir dostu bir insandan
Bir xətirə söylədilər. (*S. Vurğun*)

Qeyri-müəyyən
şəxslı cümlədir.

3) Marko Polo Azərbaycana başdan-baş
"şəhərlər və qalalar" ölkəsi adlandırmışdır.

Müəyyən şəxslı
cümlədir.

4) Məno Mirzə Cəlilin "Ölülər" pyesini
yazarkən İskəndər obrazının əsasında
naçıvanlı bir vəkili nəzərdə tutduğunu
dedilər. (*L. Həbibov*)

5) Sanki döhrə ilə dağı çapıb parça-parça
qoparmış, qövs-qüzühi oraya həkk
etmişdilər. (*S. Duglı*)

- 8. Aşağıdakı söz, söz birləşmələri və adlardan istifadə edərək kiçik mətn tərtib edin. Mətn tərtib edərkən müəyyən şəxslı və qeyri-müəyyən şəxslı cümlələrdən istifadə edin.

* XIX əsr, Abbasqulu ağa Bakıxanov, xüsusi mövqeyə malik, şair, dövlət xadimi, "Kəşful-Qərib", Azərbaycan tarixi və coğrafiyası, ən mükəmməl tədqiqatçı yazıb yaratmış, alim, Azərbaycan ictimai fikir tarixi, sayahət etmiş, bir sıra əsərlər, böyük coğrafi əhəmiyyət, Azərbaycanda yazılan ilk ümumi coğrafiya əsəri.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində dərslikdə səh. 149-dakı 5-ci tapşırıq yerinə yetirilir, cavablar yoxlanılır, müzakirə edilir, ümumi rəy əldə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Qeyri-müəyyən şəxslı cümlələr nədir?

Tədqiqata müəllimin şərhilə başlamaq olar. Mövzu izah edildikdən sonra dərslikdəki çalışmaları yerinə yetirilir. 6 və 7-ci tapşırıqlar qruplarda yerinə yetirilir. **Müzakirə** aparılır, nitqdə qeyri-müəyyən şəxslı cümlələrin əhəmiyyəti müəyyənəşdirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi qeyri-müəyyən şəxslı cümlələrə aid nümunələr yazmaq tapşırıqla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 7

Qurban Səidin gizli qalmış ömrü

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.1.,
2.2.2., 3.1.1.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Fikrini sadə şəkildə ifadə edir.
- Söz və ifadələrin mənasını aydınlaşdırır.
- Sözlər arasındakı əlaqəni müəyyən edir.
- Abzasları müəyyən edir.
- Mövzu ilə bağlı yazı yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

QURBAN SƏİDİN GİZLİ QALMIŞ ÖMRÜ

(ixtisarla)

“Əli və Nino” romanının müəllifi Qurban Səid kim olması ilə bağlı fikirlər uzun illər bir çoxları üçün sirr olaraq qalmışdır. Dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində uzun müddət “Qurban Səid” imzasının sahibinin Lev Nussimbaum adlı yəhudi olması ilə bağlı fikirlər dolamağa başladı. Amma romanda yəhudi mədəniyyətindən deyil, Qafqaz-müsləman mədəniyyətindən bəhs edilməsi səbəblən bu fikirləri böyük şübhə altına aldı.

Rəsmi sənədlərdə Qurban Səid taxəllüsünün avstriyalı baronessa Elfrida Erenfelsə aid olduğunu təsdiq edən faktlara da rast gəlinir. Buna görə də uzun illər “Əli və Nino” romanının müəllifi Elfrida Erenfels hesab olunub. Lakin az sonra bir sıra faktlara əsaslanan amerikalı şərqşünas Tom Rays “Əli və Nino”-nın əslən Azərbaycanlı olan yəhudi mənşəli yazıçı Lev Nussimbaumə məxsus olduğunu fikrini irəli sürüb. Bəzi mənbələrdə isə “Əli və Nino”-nun yazıçı Yusif Vəzir Cəmənzəminliyə məxsus olduğunu iddia edilir.

Semih Yazıçioğlu 1971-ci ildə “Əli və Nino”-nu türk dilinə çevirərək həmin kitabın əvvəlində yazır ki, “Amerikada yaşayan Yusif Qəhrəman və Türkdəqil adlı şəxslər bu romani 1971-ci ildə oxuyandan sonra əsərdə bəhs edilən bir sıra yerlərin adlarını tanıyıb və belə bir əsəri yalnız yazıçı Y.V.Cəmənzəminlinin yazı biləcəyini güman etmişlər.

Azərbaycandakı arxiv sənədlərində Qurban Səid imzasıyla çap edilmiş iki romanın: “Əli və Nino” və “Altısaq”ın Y.V.Cəmənzəminliyə məxsus olması barədə heç bir məlumata rast gəlinmir. Bir məqamı da qeyd etmək yerinə düşər ki, “Altısaq” romanında hadisələr Almaniya, Avstriya, ABŞ-da və Yaxın Şərqdə cərəyan edir ki, bu yerlər əsərdə coğrafi dəqiqliklə təsvir edilib. Amma Y.V.Cəmənzəminlinin adıçəkilən yerlərdə olması heç bir sənəddə öz əksini tapmır. Almaniya yaşayan azərbaycanlı şairə Nuriyyə Atəşi arasında isə daha da irəli gedərək Qurban Səidin arxiv sənədlərindəki faktlara əsasən azərbaycanlı yazıçı Məhəmməd Əsəd boy olduğunu fikrini irəli sürüb. 1937-ci ildə Qurban Səid imzasıyla Yunanın “Tal” nəşriyyatında çap edilən “Əli və Nino” romanının müəllifi, həttdən də, əslən azərbaycanlı olan Məhəmməd Əsəd boy olmuşdur. M.Əsəd boyın “Əli və Nino” romanını öz imzasıyla çap edərək mənasız əsas səbəb isə onun adının əvvəllər qalmaqallarda hallanması

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində Gürcüstanın Batumi şəhərində ucaldılmış “Əli və Nino” abidəsini nümayiş etdirə bilər. “Əli və Nino” haqqında qısa məlumat verə bilər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Qurban Səid kimdir?

Tədqiqatın aparılması dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlaya bilər. Mətn oxunur, əsas faktlar müəyyənləşdirilir, lövhədə yazılır. 1-ci məzmun sualı üzərində iş aparılır. Şagirdlərin fikirləri əsasında ümumi rəy formalaşdırılır. Hər şey təsadüfdən yaranır.

Məzmun suallarından 2, 3, 4-cü tapşırıqlar qruplarda yerinə yetirilə bilər. 5-ci sual isə fərdi qaydada cavablandırılmalıdır. Səh. 152-dəki 6, 7 və 8-ci tapşırıqlar şagirdlərin söz ehtiyatının artırılmasına xidmət edir.

Lüğət üzərində iş apararkən müəllim müvafiq layihə işinin yekunlaşdırılmasını nəzərdə saxlamalıdır.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 8

Qurban Səidin gizli qalmış ömrü (ümumi şəxslı cümlələr)

Məzmun standartları:

4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Ümumi şəxslı cümləni müəyyən edir.
- Cümlənin qrammatik əsasını müəyyən edir.

İş formaları:

kollektiv, cütlərlə, fərdi

İş üsulları:

müzakirə, sual-cavab

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

→ Mübtədasi olmayan, hərəkət və hökmün hamıya aid olduğunu bildiren sadə cümlələrə *ümumi şəxslı cümlə* deyilir. Bu cümlələrin xəbəri II şəxsin təkində və III şəxsin cəmində olur. Məsələn:

Bağa baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar.
Sözün doğrusunu zarafatla deyirlər.

Əsasən, atalar sözləri, məsəllər, aforizmlər bu cümlələrlə ifadə olunur.

Ümumi şəxslı cümlələr daha çox geniş cümlə şəklində olur.

10. Verilmiş atalar sözləri içərisində ümumi şəxslı cümlələrlə müəyyən şəxslı cümlələri fərqləndirin. Onları fərqləndirmək üçün, sizcə, nəyə çox diqqət yetirmək lazımdır?

- Örtülü bazar dostluğu pozar.
- Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni.
- Yatma tülkü kölgəsində, qoy yesin aslan səni.
- Vətonin bir qış qürbətini yüz baharıdan yaxşıdır.
- Yurddan çıxsan da, eldən çıxma.
- Cücəni payızda sayarlar.

✓ Özünü də belə nümunələrin sayını artırıb fikirlərinizi izah edin.

11. Cümlələri müqayisə edərək şəxsə görə cümlənin növləri haqqında fikirlərinizi şərh edin.

- Keçənə güzəşt deyirlər. (*Azərbaycan atalar sözü*)
- Uşaqlar həyatda oynayrlar.
- İgid özü üçün doğular, başqaları üçün ölər. (*Azərbaycan atalar sözü*)
- Azərbaycanın hər guşasında əsrarəngiz gözəlliyə rast gəlirsən.
- Gecə düşün, gündüz danış. (*İtalyan atalar sözü*)
- Sanki qurbəgə gölünə dax atdılar.
- Sabahkı iclasa yaxşı hazırlaşarsan.

- 12. "Azərbaycan ədəbiyyatında gizli imzalar" mövzusunda məlumat xarakterli
○ mətn hazırlayın və qəzetinizin uyğun sahifəsinə yerləşdirin.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində müəllim özünün əvvəldən hazırladığı cümlələri şagirdlərə təqdim edir. Bu cümlələr atalar sözlərindən və məsəllərdən ibarət olmalıdır. Şagirdlər bu cümlələrin mübtədəsini müəyyən etməyə çalışırlar və cümlədəki fikrin hamıya aid olduğu rəyində gəlirlər.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Ümumi şəxslı cümlələr nəyə deyilir?

Tədqiqatın aparılması müəllimin şərhı ilə başlaya bilər. Müəllim şagirdlərin əldə etdikləri rəyi daha da inkişaf etdirərək mövzu ilə bağlı elmi məlumatları şagirdlərə çatdırır. Tədqiqat cütlərdə davam etdirilir, dərslikdəki 9, 10, 11-ci çalışmalar yerinə yetirilir. Cavablar dinlənilir və müzakirə edilir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi şagirdlərə müstəqil olaraq müvafiq nümunələr seçib yazmaq və 12-ci tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 9

Fərhang Hüseynov

Məzmun standartları:

1.1.2., 1.2.1., 2.1.2., 2.2.2.,
3.1.1., 3.1.3.

Təlim nəticələri:

- Fikrini əsaslandırır.
- Mətni dialoq şəklində danışır.
- Söz və ifadələrin mənasını aydınlaşdırır.
- Mətni abzaslara ayırır.
- Mövzuya uyğun təqdimat hazırlayır.
- Məntdəki fikri qısa şəkildə yazır.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

oxu, müzakirə, cəld yazı

Resurslar:

dərslik, lüğət, iş vərəqləri

FƏRHƏNG HÜSEYNOV

(ixtisarla)

Azərbaycan xalqı bir çox dövlətlərin musiqi mədəniyyətinin inkişafında xidmətləri olmuş istedadlı sənətkarlar yetişdirmişdir. Azərbaycan bəstəkarlığı məktəbinin istedadlı nümayəndələrindən biri, respublikamızın Əməkdar artisti, adı İngiltərənin "Qrova", Hollandiyanın "Avropa musiqisinin 400 iliyi" ensiklopediyalarına daxil olmuş bəstəkar, skripkaçı, pedaqoq Fərhang Hüseynov məhz belə sənətkarlardandır. Bakıda ziyalı ailəsində dünyaya gəlmiş F.Hüseynov dahi bəstəkarımız Qara Qarayevin diqqətini hələ Bülbul adına orta ixtisas musiqi məktəbinin yuxarı siniflərində təhsil alarkən cəlb etmişdir. 1968-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına skripka ifaçısı kimi daxil olan F.Hüseynov musiqi məktəbinin son sinfində bəstələdiyi fortepiano üçün sonatasını qəbul komissiyasına təqdim edir. Qara Qarayevin onun sonatasından çox xoşu gəlir. Ona bəstəkarlıq dərsi verməyə başlayır. Azərbaycan bəstəkarına dünya səviyyəsində yüksək qiymət verilməmişdir. 1991-ci ildə Yaponiyada UNESCO-nun təşəbbüsü ilə "İpek yolu" Beynəlxalq simfonik musiqi müsabiqəsi keçirilir. Tədbir bir çox ölkələrin musiqiçiləri tərəfindən maraqla qarşılanır və müsabiqəyə 278 əsər göndərilir. Fərhang Hüseynov bəstəkar kimi Yaponiyada keçirilən bu yarışmaya qatılır. Müsabiqəyə təqdim etdiyi 5 hissədən ibarət olan "Zaman üzrə səyahət" simfonik əsərinə görə üçüncü yeri qazanır. Müsabiqə təşkilatçıları Fərhang Hüseynova diplomu təqdim edərək "Yaponiya ilk dəfə Azərbaycanı Sizin simanızda tanıdı!" – deyirlər. F.Hüseynov da Tokiyaya dəvət olunur. Bəstəkarı təbrik edən yapon şəxsləri ona deyir: "Cavan oğlan, "Azərbaycan" sözü bu gün Sizin şəxsinizdə, ilk dəfədir ki, məmləkətimizdə dildən-dilə düşür. 1995-ci ildə 9 hissəli "Yer üzərində sülh olsun!" oratoriyasına görə yalnız F.Hüseynov Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Xüsusi mükafatı"na layiq görülmüşdür. Qərargahı Nyu-Yorkda yerləşən və rəhbəri yaponlardan ibarət "Dünyada Sülh Naminə Barış Cəmiyyəti"-nin menecer direktoru onun adına göndərdiyi məktubda (11 dekabr, 1995) yazır: "...Təqdim olunan bütün əsərləri gözəlliyinə görə və müsabiqə yeri baxımından diqqətlə təhlil etdikdən sonra nəticədə bu bəstələrin içərisində yeganə Xüsusi mükafatın Sizə verilməsi qərarına gəldik və Siz eyni zamanda Sülh Zirvəsi tituluna layiq görüldünüz..."

Şeyla Heydərova

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində "Azərbaycanı dünyaya tanıdan nədir?" sualı ətrafında fikirlər dinlənir, müzakirə edilir.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Öz dövlətini, millətini dünyaya necə tanıtmaq olar?

Tədqiqatın aparılmasına mətnin oxunması ilə başlamaq olar. Mətn oxunduqdan sonra 5 və 6-cı çalışmalar üzərində iş aparılır, sözlərin, ifadələrin mənası aydınlaşdırılır.

Məzmun sualları (tap. 3-4) qruplara tapşırıq kimi verilə bilər. Təqdimatlar edilir, müzakirə aparılır (1-2), ümumi nəticə çıxarılır: Öz millətini, dövlətini ancaq gördüyün işlərlə dünyaya tanıtmaq mümkündür.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi səh. 155-dəki 9-cu tapşırıq verilə bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 10

Fərhəng Hüseynov (şəxssiz cümlələr)

Məzmun standartları:

4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Şəxssiz cümlələri müəyyənləşdirir.
- Cümlənin qrammatik əsasını tapır.

İş formaları:

kollektiv, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət

1. Mətnə hansı cümlədən F.Hüseynovun gənc yaşlarından şöhrət qazandığı faktını müşahidə etdiniz?
2. Mətnə hansı fikir yoxdur?
  - F.Hüseynov hələ uşaq ikən skripka çalmağı öyrənmişdir.
  - Q.Qarayev onu bostakar olmağa həvəsləndirir.
  - F.Hüseynova Yaponiyada yaşamaq təklif olunur.
3. Mətni abzaslara ayırın, giriş, əsas hissə və nəticəsinə 1-2 cümlə ilə yazın.
4. Mətnə əsas faktları toplaqla dialoq qurun.

5. *Konservatoriya, fortepiano, oratoriya* sözlərinin ləksik mənasını izah edin.
6. Mətnə frazeoloji birləşmələri seçin, onları bir sözə ifadə etməyə çalışın.

7. Fərqləndirilmiş hissədəki cümlələrin qrammatik əsasını müəyyənəldir. Hansı cümlənin mübtədası yoxdur və onu borpə etmək də mümkün deyil?

→ Mübtədası olmayan, təsəvvür olunması da qeyri-mümkün olan sadə cümlələr *şəxssiz cümlələr* adlanır. Şəxssiz cümlənin xəbəri III şəxsin təkidində olur. Şəxssiz cümlələrin xəbəri ismi və feili xəbərlərlə, frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunur. Məsələn, ...
✓ Nümunələr tapmaqla yazılanları əsaslandırın.

8. Aşağıdakı mətnə şəxssiz cümlələri tapın və fikrinizi əsaslandırın.

27 oktyabr 1978-ci il. Payız günlərindən biridir. Bu gün məşhur skripkaçı, bostakar, aranjimançı Vanessa Meyin doğum günüdür. V.Mey məşhur skripkaçı Nikolo Paqanini ilə eyni gündə, lakin 196 il sonra Sinqapurda dünyaya göz açmışdır.

5 yaşında artıq skripka və fortepianoda çalmağı öyrənən Vanessa 8 yaşında ingilis gənc pianoçularının müsabiqəsində qalib gəlir. 11 yaşında Beynəlxalq musiqi kollecinə daxil olur. Onun skripkada çalmaqdan çox xoşu gəlirdi.

✓ Mətnə hansı cümlə tipinə daha çox rast gəldiniz? Nə üçün?

✓ Hansı mürəkkəb ad şəhvi yazılmışdır?

✓ Aranjiman və aranjiman sözlərinin mənə fərqi izah edin.

9. "Qadın bostaklarımız" mövzusunda təqdimat hazırlayın.

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində səh. 155-dəki 7-ci çalışma yerinə yetirilə bilər, cavablar dinlənilib, müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Şəxssiz cümlələr nəyə deyilir?

Tədqiqatın aparılması müəllimin mövzu ilə bağlı şərhli ilə başlanılır. Müvafiq nümunələr əsasında dərs izah edilir. Bu zaman müəllim aşağı sinifdə keçirilən feilin şəxssiz növü haqqında sinifə müraciət edə bilər və həmin feillərin şəxssiz cümlələrdə feili xəbər vəzifəsində işləndiyini diqqətə çatdırmalıdır.

Tədqiqat dərslikdəki müvafiq çalışmaların yerinə yetirilməsi ilə davam etdirilir (tap. 8). Dərsin sonunda müzakirələr aparılaraq nəticə əldə edilir. *Aranjiman* riyazi, *aranjiman* isə musiqi terminidir.

Yaradıcı tətbiqetmə kimi müvafiq cümlələrə aid bədii əsərlərdən nümunələr seçib yazmaq tapşırıla bilər.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

Mövzu 11

“Azərbaycan” şeirində nələr gizlənilib

Məzmun standartları:

1.1.1., 1.1.2., 1.2.4., 2.1.1.,
3.1.1., 4.1.1., 4.1.2.

Təlim nəticələri:

- Faktları müəyyənləşdirmək üçün suallar verir.
- Verdiyi suallar əsasında əsas fikri məntiqi cəhətdən əsaslandırır.
- Müxtəlif fikirləri ümumiləşdirir.
- Məndəki tanış olmayan sözləri aydınlaşdırır.
- Azərbaycanla bağlı təsviri inşa yazır.
- Cümlə üzlərini müəyyən edir.
- Adlıq cümlələri fərqləndirir.

İş formaları:

kollektiv, qruplarla, fərdi

İş üsulları:

sual-cavab, oxu, cəld yazı, sərbəst yazı, müzakirə

Resurslar:

dərslik, lüğət, Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri

DƏRSİN GEDİŞİ

Motivasiya mərhələsində S.Vurğunun “Azərbaycan” şeiri səsləndirilir və müzakirə aparılır.

Tədqiqat sualı formalaşdırılır:

Şair bu şeiri nə məqsədlə yazmışdır?

Tədqiqatın aparılması dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanılır. Mətn oxunduqdan sonra dərslikdə səh. 157-dəki 1-ci tapşırıqə diqqət yönəldilir. 2-4-cü tapşırıqlar yerinə yetirilir. Bu tapşırıq il ərzində şagirdlərin əldə etdikləri bacarıqları yoxlamaq məqsədilə yerinə yetirilməlidir. Bunun üçün müəllim dərsin təlim nəticələrini lövhədə şagirdlərə təqdim etməlidir. Şagirdlərə dərs prosesində hansı istiqamətdə iş aparacaqları aydın şəkildə izah olunmalıdır. Tədqiqatın növbəti mərhələsi qruplarda davam etməlidir:

“Hacı Qara” komediyasından remarka – Ağcabədi bazarı. Hacı Qaranın dükanı. ... şagirdlərə təqdim olunur. Cümlələrin digər cümlələrdən fərqi aydınlaşdırılır. Müəllim müvafiq cümlələr əsasında mövzunu izah edir. Sonra dərslikdəki 5 və 8-ci tapşırıqlar üzərində iş aparılır.

Qeyd: Müəllim həm də şagirdlərə bildirməlidir ki, dərs ili başa çatır. Dərslikdəki sonuncu bölmə səyahət adlanır. Ancaq bu səyahət bölmədəki mətnlərdən də aydın oldu ki, təkcə hərfi mənada səyahət olmadı. Görkəmli alimlərin, səyyahların, yazıçıların, bəstəkarların, şairlərin həyat və yaradıcılığına, tarixi məqamlara edilmiş bir səyahət oldu.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrinə uyğun aparılır.

KİÇİK SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏYƏ NÜMUNƏ

KSQ №7

Ana-oğul sövdələşməsi

Fateh Məhmətin Ərzincan yaxınlığında Bolqar dağının ətəyində yerləşən Yassıçəmən yaylağında düşərgə salıb yeni döyüşə hazırlıq vaxtı idi. Ağqoyunluların vəziyyətini xeyli çətinləşdirmişdilər. Çünki osmanlılarla müharibə onları əldən sala, ölkə daxilindəki hərbi-siyasi güc nisbətini Qaraqoyunluların xeyrinə dəyişə bilərdi. Onda Uzun Həsənin illərdən bəri hazırladığı plan alt-üst olardı. Yeganə çıxış yolu vaxt qazanmaq, heç olmazsa, osmanlılarla müvəqqəti də olsa, sülh əldə etmək idi. Azərbaycanın və Şərqi zəngin dövlət ənənələrinə və yaşadığı zamanın incəliklərinə bələd olan Sara xatın bu dəfə də oğlunun köməyinə çatdı. Ana ilə oğul arasında gedən söhbət o dövrün tarix salnamələrində özünə yer alaraq əbədiləşmişdir. Uzun Həsənin təklifini dinlədikdən sonra Sara xatının başı dumanlandı.

– Yaxşı fikirləşmisən, oğlum, indi yeganə yol Fatehlə sülh müqaviləsi bağlamaqdır.

– Bunu ancaq sən edə bilərsən, ana.

– Doğru deyirsən. Sənin gözəlliyin qarşısında tab gətirə bilməyəcəklər. Bu işi sən mənə həvalə elə. Sultan Məhmət ağıllı adamdır, xalqımızın adət-ənənəsinə dərinədən bələddir. Yəqin ki, mənim sözümlü yerə salmazlar.

– Ana, sən ikinci bir məsələni də həll etməlisən. Trabzonun varlığını qoruyub saxlamağa çalışmalısən. Əgər bu məsələdə sultanın təminatını ala bilməsən, çox da təkid etmə. Əsas məsələ onunla sülhə nail olmaqdır.

1. Mətnə hansı adı vermək olar?

- a) Ana-oğul sövdələşməsi;
- b) Yassıçəmən yaylağında;
- c) Ağqoyunluların çətin vəziyyəti;
- d) Uzun Həsənin planı;
- e) Dövlətçilik ənənəsi;

2. Mətnə hansı sualı vermək olar?

- a) Sara xatın oğlunun təklifini qəbul edirmi?
- b) Sara xatın kiminlə danışmaq aparmalı idi?
- c) II Məhmət harada düşərgə salmışdı?
- d) Müharibə nə ilə nəticələnə bilərdi?
- e) II Məhmət nə üçün müharibəni başlamaq istəyirdi?

3. Mətnəki abzasları müəyyənləşdirin.

4. Hansı fikir mətnin ideyasına uyğundur?

- a) Söz var, kəsdirər başı
Söz var, kəsər savaşı

- b) Söz də fırtına qopara bilər.
- c) Söz əsər etməyə nə çubuq da kömək edə bilməz.
- d) Örtülü bazar, dostluğu pozar.
- e) Dostu dar gündə tanıyarlardı.

5. Hansı hissədə artıq cümlə var?

- a) 1, 2
- b) 6
- c) 3, 4
- d) 5, 6
- e) 5

6. Qeyri-müəyyən şəxslı cümlələri tapıb yazın.

7. Şəxssız cümlələri seçib yazın.

8. Mətdə hansı cümlə növü yoxdur?

- 1. Qeyri-müəyyən şəxslı cümlə
- 2. Müəyyən şəxslı cümlə
- 3. Şəxssız cümlə
- 4. Ümumi şəxslı cümlə

- a) 1, 2
- b) 2, 3
- c) 2
- d) 3
- e) 4

9. 1-ci cümlənin xəbəri nə ilə ifadə olunmuşdur?

- a) III növ təyini söz birləşməsi ilə
- b) II növ təyini söz birləşməsi ilə
- c) I növ təyini söz birləşməsi ilə
- d) Feili sifət tərkibi ilə
- e) Məsdər tərkibi ilə

10. Dialoqa söz-cümlə əlavə edin.

11. 4-cü tapşırıqdakı nümunələrdən ümumi şəxslı cümləni seçib yazın.

12. Axırncı cümləyə əlavə artırıb durğu işarəsini bərpa edin.

13. Axırncı abzasdakı xitabların altından xətt çəkin.

14. Mətnin müəyyən hissəsinə bir neçə cümlə əlavə edib fikri genişləndirin.

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TƏKRARLARA NÜMUNƏLƏR

Müəllim hər bölməni yekunlaşdırarkən aşağıdakı sual və tapşırıqlardan istifadə edə bilər. Bu sual və tapşırıqlar ümumiləşdirici təkrarlara xidmət edir.

Ümumiləşdirici təkrarlar dərslikdə 29-cu səhifədə verilmiş 11-ci tapşırıq şəklində də ola bilər.

Ümumiləşdirici təkrar №1

1. Bölmədə hansı görkəmli şəxslər haqqında məlumat aldınız?
2. İSRAFİL AĞA KƏRBƏLAYEV, DAŞ KƏSƏMƏN KƏNDİ, QORI SEMİNARİYASI mürəkkəb adlarının düzgün yazılış qaydasını müəyyənə bilərsiniz.
3. *Diplomu ... ən qiymətli sərvəti hesab edən Ana obrazı ... əsərindəndir.*
Nöqtələrin yerinə uyğun sözlər seçin.
A) dünyanın, yazıcının   C) Mücrüsünün, G.Hüseynoğlu
B) dünyanın, “Mücrü”   D) evinin, G.Hüseynoğlu   E) həyatı üçün, M.İbrahimov
4. Kim Azərbaycanda savad kursunun müəllimi təyin edilmiş və Üzeyir Hacıbəylinin müəllimi olmuşdur?
5. “İnsan öz vaxtını var-dövlət toplamağa deyil, bilik mənimsəməyə sərf etməlidir” fikri hansı şəxsə məxsusdur?
6. “İnsan yalnız öz zəhməti və bacarığı sayəsində irəli gedə bilər” fikri bölmədəki hansı mətnlərə uyğun ola bilər?
7. Görüşmə etiketlərindən istifadə etməklə kiçik mətn yazın.
8. Aşağıda verilən birləşmələri sxemlərə uyğun qruplaşdırın.
həmin dövr, heyratəbənzər təəccüb, mülk sahibi, xeyli adam, Qoridən gələn qatar, əxlaqi-etik problemlər, maarifçi qadın, savad kursları, ağıllı qadın, gözəl nətiq, memorial muzey, dərsdənkənar sual, yalan danışmaq

say	+	isim	feili sifət	+	isim
sifət	+	isim	əvəzlilik	+	isim
zərf	+	isim	isim	+	isim

9. Uyğunluğu müəyyənə bilərsiniz.
  1. I tərəfi bütün şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə oluna bilər.
  2. Hər iki tərəfi, əsasən, isimlə ifadə olunur.
  3. Tərəfləri arasına söz daxil ola bilmir.
  4. İşdən qayıdan, bizə tərəf gələn.
  5. Tərəfləri feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunur.
    - a. feili sifət tərkiblərində
    - b. feili birləşmədir.
    - c. I növ təyini söz birləşmələri.
    - d. III növ təyini söz birləşmələri
    - e. II növ təyini söz birləşmələri
10. Uyğunluğu müəyyənə bilərsiniz.
  1. Qrammatik əsası olur.
  2. Fikri daha konkret ifadə edir.
  3. Quruluşuna görə üç cür olur.
  - a. Söz
  - b. Cümlə
  - c. Söz birləşməsi

Ümumiləşdirici təkrar №2

1. “Bu xalqın nəyə qadir olduğunu bilmək üçün baş sındırmayın, təkcə memarlıq abidələrinə baxsanız, bəs edər” fikirləri kimə məxsusdur?
A) Şərafəddin əl Yəzidiyə; B) Əbdürrəşid Bakuviyə;
C) Nazim Hikmətə; D) Niyaziyə.
2. Cümləni tamamlamaq üçün hansı bənddə verilən fikir doğrudur?
Əgər əsər yüksək sənətkarlıqla yaradılmışsa, demək, o həmişə, ...
A) bütün dövrlərdə müasirdir. C) olduğu kimi qalacaq.
B) təmirə ehtiyac duyacaq. D) dövlət tərəfindən qorunmalıdır.
3. Təzə Pir məscidinin memarı kimdir?
A) Nəbat Aşurbəyova C) Zivər bəy Əhməd bəyov
B) İsmayıl bəy Qasıralı D) Həsən bəy Zərdabi
4. “Gülüstan” əsərindən verilmiş hissədəki əsas fikir nədən ibarətdir?
A) Azərbaycanda Gülüstan adlı kənd var. C) Gülüstan adlı paytaxtımız olub.
B) Gülüstan güllərin çox bitdiyi ərazidir. D) Tarixi faciəyə etiraz edilir.
5. Həsən bəy Zərdabi hansı memara fəaliyyətini Bakıda davam etdirməyi məsləhət görür?
A) Oskar Nimeyərə C) Gəray bəy Əhməd bəyova
B) Salvador Daliyə D) Zivər bəy Əhməd bəyova
6. Yanaşma əlaqəli birləşmələrin altından xətt çəkin.
Azərbaycanın paytaxtı, kəndin ərazisində, Gülüstan kəndi, dünən gəlmək, büllur pıramida, cəld tərpənmək, dərin zəkalı, Bakıya qayıtmaq, diplomlu azərbaycanlı
7. Uyğunluğu müəyyən edin.
1. Tərəflər arasında yanaşma əlaqəsi var.
2. Tərəflər arasında ancaq uzlaşma əlaqəsi var.
3. Tərəflər arasında həm idarə, həm də uzlaşma əlaqəsi var.
a. III növ təyini söz birləşməsi c. I növ təyini söz birləşməsi
b. II növ təyini söz birləşməsi d. cümlənin baş üzvləri
8. Fikri tamamlayın.
III növ təyini söz birləşmələrinin I tərəfi bütün şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə olunduğu üçün...
9. Verilmiş sözlərdən istifadə edərək elə birləşmələr yaradın ki, tabelilik əlaqələrinin hər 3-ü özünü göstərsin: binalar, tarixi, abidələrimiz, müasir, şairlər, həmişəyaşar, əsərlər, şəxsiyyətlər, Vətən, övladlar, müqavilə, Gülüstan.
10. Davam etdirin: Bu bölmədə mən öyrəndim ki, ...

Ümumiləşdirici təkrar №3

1. Verilənlərdən biri Konfutsinin əxlaqi təliminə uyğun deyil:
A) borc hissi B) səmimilik C) insanpərvərlik D) düşmənçilik
2. “Səni Allah saxlasın”, “Ömrün uzun olsun” ifadələri nitq etikətinin hansı növünə aiddir? Bunların əksi bölmədəki hansı mətndə işlənmişdir? Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.
3. “Kimliyindən asılı olmayaraq yalnız xeyirxah işlər görmək lazımdır. Cəmiyyət üçün yararlı işlər görmək borcumdur” fikri hansı əsər üçün əsasdır?
A) Duyğular adası C) Buz
B) Səhəng içində nə varsa... D) Allaha bir daha işin düşməyəcəksə...

4. “Zəhər” və “Sədaqət” mətnlərinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyən edin.
5. “Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” atalar sözləri bölmədəki hansı əsərin ideyası ilə üst-üstə düşür? Fikrini əsaslandır.
6. Cümlə üzvü olmaq üçün deyilən fikirlərdən biri səhvdir.
  - A) Tələffüzü fərqli olmalıdır.
  - B) Leksik mənaya malik olmalıdır.
  - C) Müəyyən suala cavab verməlidir.
  - D) Digər sözlərlə sintaktik əlaqəyə girməlidir.
7. Düzgün olmayanı müəyyən edin.
  - A) Mübtəda cümlənin müstəqil üzvüdür.
  - B) Xəbərlə uzlaşma əlaqəsinə girir.
  - C) Adlar və birləşmələrlə ifadə olunur.
  - D) Bəzən qoşmalı sözlərlə də ifadə olunur.
8. Sxemə əsasən sintaktik əlaqələri müəyyənləşdirin.

-
-
-
-
9. “Sevinc içində evə dönmən Lili qocanın dediklərini etməyə başlayır” cümləsini cümlə üzvlərinə görə təhlil edin.
  10. Nöqtələrin yerinə müvafiq sözlər qoymaqla cümləni tamamlayın ... cümlədə bütün cümlə üzvlərinə aid olur və onların hər birinə ... ilə bağlanır.

Ümumiləşdirici təkrar №4

1. Azərbaycan milli teatrının yaranma tarixi nə vaxtdır?
2. Hökmlərdən hansı düzgündür?
  - A) Fəciə janrının əsasını N.Vəzirov qoymuşdur.
  - B) Oyun və tamaşalar milli dramaturgiyamızın yaranmasına təkan vermişdir.
  - C) “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərinin müəllifi H.Sarabskidir.
  - D) “Leyli və Məcnun” operasında Leyli obrazının ilk ifaçısı Ə.Haqverdiyev olmuşdur.
3. Bu obrazlardan birinin əsas məqsədi teatr yaratmaqdır. Obrazın və əsərin adını müəyyənləşdirin.
  - A) H.Sarabski, “Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri”
  - B) H.Ərəblinski, “Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri”
  - C) Gövhər Qazıyeva, “İlk aktrisamız kimdir?”
  - D) Oqtay, “Oqtay Eloğlu”
  - E) Səməd, “Oqtay Eloğlu”
4. “Qohumları, qonşuları bir yerdə görəndə gözlərinə inanmadı” cümləsində sadalanan sözləri həmcins üzv hesab etmək olarmı? Cavabınızı əsaslandırın.
5. “Deyəsən, Cəfər Şeksprin şah əsərini adicə tərcümə etmir, öz ana dilində yazmaq istəyirdi” cümləsində həmcins üzvləri və sintaktik əlaqələri müəyyənləşdirin.
6. “Ə.Haqverdiyev – “Leyli və Məcnun” operasının ilk dirijoru “Molla Nəsrəddin” jurnalının fəal müəlliflərindən biri idi” cümləsində altından xətt çəkilmiş ifadə nə hesab edilməlidir?
7. Aşağıdakı cümlədə durğu işarələrini bərpa edin.
M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, Q.Zakir, bir sözlə, Azərbaycan maarifçiləri xalqın savadlanması uğrunda mübarizə aparmışlar.

8. Şəxs sonluqlarını bərpa edin.
 Atam və mən filmə   baxdı ... (m, q)
 Sən və bacın yaxşı   oxuyur ... (san, sunuz)
 Güllər   açır ... (lar)
9. “İlk opera” söz birləşməsini cümlələrdə elə işlədin ki, o həm əlavə, həm də təyin kimi işlənsin.
10. Həmcins üzlərdə hansı şəkilçilər ixtisar olunur?

Ümumiləşdirici təkrar №5

1. “Nə olursa, yaxşılığa olur” deyimini bölmədəki hansı mətnə aid etmək olar?
2. Hansı hökm düzdür?
 A) “Əkinçi” qəzeti 1876-cı il may ayının 10-da çap olunmuşdur.
 B) “Əhvalpürsanlıq” şeirində maarifdən qorxan məşədilər tənqid olunur.
 C) C.Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu” hekayəsi “Novruz” qəzetində çap olunub.
 D) H.Zərdabini mətbuat aləminə M.Şahtaxtlı dəvət edir.
 E) Ceyhun Hacıbəyli “Əkinçi” qəzetinin fəal müəlliflərindən olmuşdur.
3. Məntiqi ardıcılığı davam etdirin.
 A) həqiqətən ....   B) bəlkə .....   C) nəhayət ....
4. “Xoşuma gəlir” frazeoloji birləşməsinin antonimini tapın və cümlədə işlədin.
5. “Xitab və ara sözlərdə durğu işarələri” mövzusunda kiçik elmi mətn tərtib edin və fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Ümumiləşdirici təkrar №6

1. ... adı İndoneziyada kitabxanaya, Hindistanda muzeyə verilmişdir.
 Nöqtələrin yerinə hansı ad yazılmalıdır?
2. Bunlardan biri BMT-nin xüsusi mükafatına layiq görülmüşdür.
 A) H.Z.Şirvani   C) C.Hacıbəyli
 B) Qurban Səid   D) F.Hüseynov
 E) M.Kaşğari
3. Məntiqi ardıcılığı davam etdirir.
 A) Axşam bizə gələrsən.   C) Bizə məktub göndərdilər.
 B) Gülmə qonşuna, gələr başına.   D) ....
4. Xəbəri mürəkkəb adla ifadə olunan şəxssiz cümləni göstərin.
 A) Ramizin ad günüdür.
 B) Hava isti idi.
 C) Akademik Milli Dram Teatrının yaranma günüdür.
 D) 1990-cı ilin yanvarıdır.
 E) Küçədə sakitlikdir.
5. Cümlənin şəxsə görə növləri haqqında kiçik mətn tərtib edin.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Alı Mustafayev. “Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən”. Bakı, “Nicat”, 1992.
2. B.A.Hüseynov. “Rəvayətli ifadələr” (Niyə belə deyirik?). Bakı, 1961.
3. Bağır Bağirov. Rəsul Rza. Bakı, “İşıq”, 1987.
4. Coğrafi kəşflər. Bakı, “Çıraq”, 2013.
5. Əfsanələr. Bakı, “Gənclik”, 1986.
6. Əziz Şərif. “Molla Nəsrəddin necə yarandı”. Bakı, “Azərənşr”, 1986.
7. Gülçöhrə Məmmədova, Səbinə Hacıyeva. Qədim və erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycan memarlığı. 5 cildə. I c., Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
8. Gülhüseyn Hüseynoğlu. “Çətin yol”. Bakı, “Gənclik”, 1987.
9. İsa Həbibbəyli. “Cəlil Məmmədquluzadə”. Bakı, “İşıq”, 1987.
10. “Füyuzat” jurnalı, 2010-2011-ci ilin nəşrləri.
11. “Kitabi-Dədə Qorqud”. Bakı, “Yazıçı”, 1988.
12. “Qabusnamə”. Bakı, “Altun kitab”, 2005.
13. Məmməd Araz. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2010.
14. Misir Mərdanov. “Azərbaycan təhsil tarixi”. I c., Bakı, “Təhsil”, 2011.
15. Molla Nəsrəddin. (“Ədəbi abidələr” seriyasından). 12 cildə. I c., Bakı, “Elm”, 1986.
16. Muxtar Cəfərov, Samir Ramizov. “Ağıla və qəlbə işıq saçan sözlər”. Bakı, “Nurlar”, 2009.
17. Muxtar Cəfərov. “Eşq pərvanəsi” (Mövlana Cəlaləddin Rumi). Bakı, “Nurlan”, 2009.
18. Nizaminin hikmət və nəsihətləri. Bakı, “Yazıçı”, 1981.
19. Nizami Nəgisi, Fikrət Hüseynov. Azərbaycan Respublikasının müasir dövr memarlığı tarixi. 5 cildə, V c., Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013.
20. Novruz bayramı ensiklopediyası. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2008.
21. Ömər Qoçulu. “Daşa dönmüş musiqi” (Memarlıq haqqında söhbətlər). Bakı, “Şərq-Qərb”, 2012.
22. Rafael Hüseynov. “Vaxtdan uca”. Bakı, “İşıq”, 1987.
23. Şəmsizadə Nəzirli. “Qoridən gələn qatar”. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2011.
24. Şəmsizadə Abbasov. “Böyük sənətkar”. Bakı, “Gənclik”, 1976.

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Azərbaycan dili fənni üzrə məzmun standartları	5
Təlim formaları	7
Azərbaycan dili dərslərində istifadə olunan metod və üsullar	8
Azərbaycan dili fənni üzrə illik planlaşdırma	9
Şagird fəaliyyəti və nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair tövsiyələr	15
Cari planlaşdırmaya nümunələr	20
Ümumiləşdirici təkrarlara nümunələr	155
Ədəbiyyat siyahısı	159

AZƏRBAYCAN DİLİ

8

MÜƏLLİM ÜÇÜN
METODİK VƏSƏİT

Müəlliflər:

HÜSEYNOVA YEGANƏ İBİŞ qızı
BEKTAŞI SAMİRƏ QABİL qızı

**Şərq East
Qərb West**

Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi

www.eastwest.az

www.fb.com/eastwest.az

info@eastwest.az

Buraxılışa məsul: Sevil İsmayılova

Dizayner: Kərim Məhdəvi

Səhifələyici: Ələkbər Kərimov

Korrektor: Nübar Qarayeva

Texniki redaktor: Fəridə Səmədova

Baş redaktor: Samirə Bəktaşı

Texniki direktor: Allahverdi Kərimov

Nəşriyyat Evinin direktoru: Rəsim Müzəffərli

Çapa imzalanmışdır: 22.06.2015. Format: 70x100 1/16. Ofset çapı

Fiziki çap vərəqi 10. Sifariş 14280. Tiraj 7200

“Şərq-Qərb” ASC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17

Tel.: (+99412) 374 83 43

(+99412) 374 73 84

sharq.qarb@gmail.com

Pulsuz

